



Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

**GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE BELİRTEÇ İŞLEVİLİ BAĞIMLI  
CÜMLELER**

Ezgi Nur Okutan

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023



# GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE BELİRTEÇ İŞLEVİLİ BAĞIMLI CÜMLELER

Ezgi Nur OKUTAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

## KABUL VE ONAY

Ezgi Nur Okutan tarafından hazırlanan ‘‘Gagavuz Türkçesinde Belirteç İşlevli Bağımlı Cümleler’’ başlıklı bu çalışma, [14/06/2023] tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

---

DOÇ. DR. MELİKE ÜZÜM

(Başkan)

---

DOÇ. DR. DUYGU ÖZGE GÜRKAN

(Danışman)

---

PROF. DR. EMİNE YILMAZ

(ye)

---

Yukarıdaki imzaların adı geçen ğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŐEN

Enstitü Müdürü

## YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. <sup>(1)</sup>
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. <sup>(2)</sup>
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. <sup>(3)</sup>

...../...../.....

**Ezgi Nur OKUTAN**

<sup>1</sup>“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir \*. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir. Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

\* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

## ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Doç. Dr. Duygu zge GÜRKAN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

*Ezgi Nur OKUTAN*

## TEŞEKKÜR SAYFASI

Çalışmanın hazırlanması yolunda beni teşvik eden, çalışma süresince destek ve rehberliğini esirgemeyen, çalışmanın ayrıntılarını titizlikle inceleyip kontrol eden, çalışmayı çağdaş dilbilim anlayışlarıyla sürdürmemde büyük emekleri ve katkıları olan danışmanım Doç. Dr. Duygu Özge Gürkan'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk dili araştırmalarına olan arzusu sonucu kurulan ve adı bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından verilen Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde geçirdiğim lisans hayatım boyunca bizlere çok kıymetli misyon ve vizyonlar yükleyen tüm değerli hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans eğitimi sürecinde farklı bakış açılarıyla bilgi evrenimizi genişleten Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, Prof. Dr. Emine Yılmaz, Prof. Dr. Nesrin Bayraktar Erten ve Doç. Dr. Binnur Erdağı Doğuer hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamızda yaptığımız dilbilgisel notasyon ile ilgili sorularımı özenle cevaplayan ve önerileriyle katkı sunan Dr. Hasan Güzel'e teşekkür ederim. Son olarak hayatımda oldukları için kendimi şanslı hissettiğim, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen sevgili aileme teşekkürlerimi borç bilirim.

## ÖZET

OKUTAN, Ezgi Nur. *Gagavuz Türkçesinde Belirteç İşlevli Bağımlı Cümleler*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023.

Bu çalışmada, “Gagavuz Türkçesinde Belirteç İşlevli Bağımlı Cümleler” konusu, Üretici Dilbilgisi ve İşlevsel Dilbilgisi gibi modern dilbilim kuramlarından yararlanılarak sözdizim-anlambilim etkileşimi açısından ele alınmıştır. Çalışmada, Gagavuz Türkçesindeki sıralama (coordination) ve altasıralama (subordination) cümle bağlantı türlerinin oluşum yolları incelenmiş, bağımlı cümle türleri örnek cümlelerle açıklanmış ve asıl konumuz olan belirteç işlevli bağımlı cümleler üzerinde durulmuştur. Burada, Gagavuz Türkçesindeki belirteç işlevli bağımlı cümlelerin, temel cümleyle kurduğu sözdizimsel ilişkiler; sözcük dizilişi, sözdizimsel konumlanma, özne, zaman, üye yapısı ve tematik rol gibi kriterlere bağlı olarak betimlenmiştir.

### **Anahtar Sözcükler**

Sözdizim, bağımlı cümle, belirteç cümlesi, belirteç işlevli bağımlı cümle, sıralama, altasıralama, Gagavuz Türkçesi



## ABSTRACT

OKUTAN, Ezgi Nur. *Subordinated Clauses with Adverbial Function in Gagauz Turkish*, Master's Thesis, Ankara, 2023.

In this study, the subject of "Subordinated Clauses with Adverbial Function in Gagauz Turkish" is discussed in terms of syntax-semantic interaction by using modern linguistic theories such as Generative Grammar and Functional Grammar. In the study, the formation ways of coordination and subordination sentence connection types in Gagauz Turkish were examined, the types of subordinated sentences were explained with sample sentences and the main subject of this study is subordinated clauses with adverbial function has been focused on. In the study; the syntactic relations between the subordinated clauses and the main clause in Gagauz Turkish described depending on criteria such as word order, syntactic positioning, subject, tense, argument structure and thematic role.

### **Keywords**

Syntax, subordinated clauses, adverb clause, subordinated clause with adverbial function, coordination, subordination, Gagauz Turkish.

## İÇİNDEKİLER

<b>KABUL VE ONAY .....</b>	<b>i</b>
<b>YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI .....</b>	<b>ii</b>
<b>ETİK BEYAN.....</b>	<b>iii</b>
<b>TEŞEKKÜR SAYFASI .....</b>	<b>iv</b>
<b>ÖZET.....</b>	<b>v</b>
<b>ABSTRACT .....</b>	<b>vi</b>
<b>İÇİNDEKİLER .....</b>	<b>vii</b>
<b>KISALTMALAR DİZİNİ .....</b>	<b>x</b>
<b>DİLBİLGİSEL NOTASYON KISALTMALARI .....</b>	<b>xi</b>
<b>ŞEKİLLER DİZİNİ .....</b>	<b>xiii</b>
<b>TABLolar DİZİNİ .....</b>	<b>xiii</b>
<b>ÖNSÖZ.....</b>	<b>xiv</b>
<b>GİRİŞ .....</b>	<b>1</b>
<b>1. BÖLÜM: KURAMSAL TEMEL .....</b>	<b>12</b>
<b>1.1. İLGİLİ TERİMLER.....</b>	<b>12</b>
<b>1.2. TEMEL KURAMLAR .....</b>	<b>15</b>
1.2.1. Üretici Dilbigisi .....	17
1.2.2. İşlevsel Dilbilgisi .....	18
<b>2. BÖLÜM: CÜMLE BAĞLAMA STRATEJİLERİ .....</b>	<b>20</b>
<b>2.1. SIRALAMA (COORDINATION).....</b>	<b>21</b>
2.1.1. Gagavuz Türkçesinde Bağlayıcı Ögeler ile Oluşturulan Sıralama Cümleleri ..	23
2.1.2. Gagavuz Türkçesinde İki veya Daha Fazla Yüklemin Sıralanması ile Oluşturulan Sıralama Cümleleri .....	24
2.1.3. Gagavuz Türkçesinde $-(X)p$ Zarf-fiil Eki ile Oluşturulan Sıralama Cümleleri ..	25
<b>2.2. ALTASIRALAMA (SUBORDINATION) .....</b>	<b>26</b>
2.2.1. Gagavuz Türkçesinde Ad İşlevli Bağımlı Cümleler .....	29
2.2.2. Gagavuz Türkçesinde Sıfat İşlevli Bağımlı Cümleler.....	32
2.2.3. Gagavuz Türkçesinde Belirteç İşlevli Bağımlı Cümleler .....	34
2.2.3.1. Gagavuz Türkçesinde Bitimsiz Yapıdaki Belirteç İşlevli Bağımlı Cümleler.....	35

2.2.3.1.1. Zarf-fiil Ekleri .....	35
2.2.3.1.2. Sıfat-fiil ve isim-fiil işaretleyicileri.....	39
2.2.3.1.3. Şart kipi işaretleyicisi.....	43
2.2.3.2. Gagavuz Türkçesinde Bitimli Yapıdaki Belirteç İşlevli Bağımlı Cümleler.....	46
2.2.3.2.1. -(y)Xr –mAz.....	47
2.2.3.2.2. dA biçimcesi .....	47
2.2.3.2.3. İstek/gönüllülük işaretleyicisi .....	48
2.2.3.2.4. Açan .....	49
2.2.3.2.5. Özel altasıralayıcılar.....	51
2.2.3.2.5.1. Ani.....	51
2.2.3.2.5.2. Deyni/deyin.....	52
2.2.3.2.5.3. Onuştan .....	54
2.2.3.2.5.4. Kopya Bağlayıcılar .....	55
<b>3. BÖLÜM: GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE BELİRTEÇ İŞLEVİLİ BAĞIMLI CÜMLELERİN SÖZDİZİMSEL OLARAK BETİMLENMESİ.....</b>	<b>58</b>
<b>3.1. GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE BELİRTEÇ İŞLEVİLİ BAĞIMLI CÜMLELERİN SÖZCÜK DİZİLİŞİ.....</b>	<b>58</b>
3.1.1. ÖYN Sözcük Dizilişi Modeli.....	62
3.1.2. ÖNY Sözcük Dizilişi Modeli.....	63
3.1.3. NYÖ Sözcük Dizilişi Modeli.....	64
3.1.4. YNÖ Sözcük Dizilişi Modeli.....	65
3.1.5. YÖN Sözcük Dizilişi Modeli.....	66
<b>3.2. GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE BELİRTEÇ İŞLEVİLİ BAĞIMLI CÜMLELERİN TEMEL CÜMLEYE GÖRE SÖZDİZİMSEL KONUMU.....</b>	<b>66</b>
3.2.1. Temel Cümleden Önce Konumlanan Belirteç Cümleleri .....	67
3.2.2. Temel Cümleden Sonra Konumlanan Belirteç Cümleleri .....	68
3.2.3. Temel Cümlenin İçinde Konumlanan Belirteç Cümleleri .....	69

<b>4. BÖLÜM: GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE BELİRTEÇ İŞLEVİLİ BAĞIMLI CÜMLELERİN ÖZNELERİNE GÖRE BETİMLENMESİ</b> .....	<b>70</b>
<b>4.1. ORTAK ÖZNELİ BELİRTEÇ CÜMLELERİ</b> .....	<b>72</b>
<b>4.2. FARKLI ÖZNELİ BELİRTEÇ CÜMLELERİ</b> .....	<b>77</b>
<b>4.3. DEĞİŞKEN ÖZNELİ BELİRTEÇ CÜMLELERİ</b> .....	<b>82</b>
<b>5. BÖLÜM: GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE BELİRTEÇ İŞLEVİLİ BAĞIMLI CÜMLELERİN GÖRECE ZAMAN BAĞLAMINDA İNCELENMESİ</b> .....	<b>84</b>
<b>5.1. EŞZAMANLILIK</b> .....	<b>85</b>
<b>5.2. ÖNCEKİLİK</b> .....	<b>86</b>
<b>5.3. SONRAKİLİK</b> .....	<b>88</b>
<b>6. BÖLÜM: GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE BELİRTEÇ İŞLEVİLİ BAĞIMLI CÜMLELERİN ÜYE YAPISI VE ROL KURAMINA GÖRE BETİMLENMESİ</b> 90	
<b>6.1. GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE BELİRTEÇ İŞLEVİLİ BAĞIMLI CÜMLELERİN YÜKLENDİKLERİ TEMATİK ROLLER</b> .....	<b>92</b>
<b>SONUÇ</b> .....	<b>96</b>
<b>TÜRKÇE-İNGİLİZCE TERİM LİSTESİ</b> .....	<b>101</b>
<b>İNGİLİZCE-TÜRKÇE TERİM LİSTESİ</b> .....	<b>105</b>
<b>TERİM DİZİNİ</b> .....	<b>109</b>
<b>KAYNAKÇA</b> .....	<b>114</b>
<b>EK 1. ORJİNALLİK RAPORU</b> .....	<b>121</b>
<b>EK 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU</b> .....	<b>123</b>
.....	<b>123</b>

## KISALTMALAR DİZİNİ

**Çuv.** Çuvaşça

**Far.** Farsça

**Gag.** Gagavuzca

**Hak.** Hakasça

**İng.** İngilizce

**Krg.** Kırgızca

**Özb.** Özbekçe

**Rus.** Rusça

**TT.** Türkiye Türkçesi

**Yak.** Yakutça

**DİLBİLGİSEL NOTASYON KISALTMALARI**

1 birinci kişi

2 ikinci kişi

3 üçüncü kişi

ARÇ araç durumu

AYR ayrılma durumu

BAĞ bağlaç

BEL belirtme durumu

BİL bildirme eki

BUL bulunma durumu

ÇK çoğul kişi

ÇOK çokluk durumu

EDT edat

EKF ek fiil

EŞT eşitlik eki

EMR emir

GEÇ geçmiş zaman

GEL gelecek zaman

GEN geniş zaman

İF isim-fiil

İLG ilgi durumu

İST istek

İYE iyelik eki

KNT kanıtsallık

OLZ olumsuzluk eki

SAH sahiplik eki

SOR soru

ŒİM Œimdiki zaman

ŒRT Œart

TK tekil kiŒi

ÜNL ünlem

YÖN yönelme durumu

ZN zamir n'si

VAS vasıta

YAL yalın durum

YET yeterlilik

ZF zarf fiil

## ŞEKİLLER DİZİNİ

**Şekil 1:** Zaman adlandırmalarının çizgisel zaman üzerinde gösterimi.....84

## TABLolar DİZİNİ

**Tablo 1:** Cümle üyelerinin tematik rol envanteri.....91



## ÖNSÖZ

Bu yüksek lisans tezi; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Eğitim ve Araştırma Bursları kapsamında Türk Dil Kurumu tarafından desteklenmektedir. Türk Dil Kurumuna yüksek lisans tez çalışmamıza sundukları destekten dolayı teşekkür ederiz.

## GİRİŞ

Çalışmada “Gagavuz Türkçesinde Belirteç İşlevli Bağımlı Cümleler” konusu, modern dilbilim kuramlarından yararlanılarak sözdizim-anlambilim etkileşimi içinde ele alınacaktır. Çalışmada, belirteç işlevli bağımlı cümlelerin yanı sıra Gagavuz Türkçesinde ad cümleleri, sıfat cümleleri gibi diğer bağımlı cümlelerin ve sıralama cümlelerinin nasıl oluşturulduğu konusuna da değinilmiştir. *Belirteç işlevli bağımlı cümleler* ile ifade etmek istediğimiz, bitimli ve bitimsiz fiil biçimleriyle kurulmuş belirteç yan cümlelerdir. *Belirteç* teriminin kullanılmasının sebebi ise bu tip cümlelerin zarf-fiil ekleri dışında bitimsizleştirme işlevi olan sıfat-fiil ve isim-fiil işaretleyicileriyle, özel altasıralayıcılarla, çeşitli edatlarla, durum ekleriyle, şart işaretleyicisiyle, dil ilişkisi sonucunda yabancı dillerden alınan kopya bağlayıcılarla, istek/gönüllülük işaretleyicileriyle ve bitimli cümlelerin altasıralaması (subordination) yoluyla bağımlı hâle getirilerek üst cümlede *belirteç* işlevi görmeleridir.

Türkiye Türkçesindeki bağımlı cümleleri modern dilbilim kuramlarından yararlanarak betimleyen örnek çalışmalar vardır. Gagavuz Türkçesi sözdizimini ise geleneksel dilbilgisi yöntemleriyle ele alan önemli çalışmalar olsa da modern dilbilim kuramlarından yararlanarak betimleyen çalışmalara ihtiyaç vardır. Gagavuz Türkçesindeki bağımlı cümleler Ulutaş 2004, Menz 2006 gibi çok az sayıda çalışmanın konusu olmuştur. Çalışmamızın amacı Gagavuz Türkçesindeki sıralama (coordination) ve altasıralama (subordination) cümle bağlantı türlerinin oluşum yollarını incelemek, bağımlı cümle türlerini örnek cümlelerle açıklamak, belirteç işlevli bağımlı cümleleri modern dilbilim kuramlarından yararlanarak sözdizim-anlambilim etkileşimiyle üye yapısı, tematik rol, sözcük dizilişi modelleri, edimsel öncelik gibi çeşitli açılardan betimlemek ve belirteç işlevli bağımlı cümleleri görece zaman (relative tense) bağlamında incelemektir.

## YÖNTEM

Gagavuz Türkçesi üzerine yapılan araştırmaların çoğunlukla biçimbilgisel ve sesbilgisel düzlemlere dayanması ve bir Oğuz grubu Türk dili olarak Gagavuz Türkçesinin diğerk Oğuz grubu dillerinden farklılaşan sözdizim özelliklerinin olması bu çalışmanın yapılmak istenmesinde teşvik edici olmuştur. Bu çalışmada Gürkan'ın *Türkçede Belirteç İşlevli Bağımlı Cümleler* ve *Türkçede Amaç Cümleleri* kitapları büyük ölçüde yol gösterici olmuştur. Gürkan'ın çalışmalarında (2016, 2021, 2022), Üretici Dilbilgisi ve İşlevsel Dilbilgisi gibi modern dilbilim kuramlarıyla incelenen bağımlı cümleler, çeşitli sözdizim özelliklerine göre betimlenmiştir. Gagavuz Türkçesindeki belirteç işlevli bağımlı cümleleri ele aldığımız yüksek lisans tezinde de benzer şekilde bir inceleme yapılmaya çalışılmıştır.

## VERİ TABANI

*Gagavuz Türkçesinde Belirteç İşlevli Bağımlı Cümleler* adlı bu tez çalışması, genel olarak Gagavuz Türkçesine ait yazılı dil malzemesine ve sözlü dil malzemesine dayanmaktadır. Yazılı dil malzemesi, Gagavuz Türkçesi ile yazılan halk hikâyeleri, efsaneler, masallar, öyküler, konuşma dilinden derlenmiş anlatılar, destanlar, fıkralar, dinî metinler ve *Ana Sözü* ile *Gagauz Sesi* gazetelerinde yer alan örneklerden oluşmaktadır. Çalışmada kullandığımız örneklem büyük oranda edebi metinlere dayansa da saha çalışmasıyla konuşma dilinden derlenmiş anlatılar (Radloff, 2020) ve gazetelerde bulunan kişisel düşüncüyü bildiren, günlük konuşma diliyle yazılmış köşe yazıları, informel örnekleri de inceleme fırsatı vermiştir. Toplanan yazılı dil materyallerinin alındığı kaynaklar, kaynakça bölümünde *VERİ TABANI* başlığı altında verilmiştir.

## SINIRLILIKLAR

Bu çalışmada, Gagavuz Türkçesinin belirteç işlevli bağımlı cümle yapıları sözdizimsel yaklaşımla ele alınmıştır. Cümleler sözdizimsel yaklaşımla farklı açılardan incelenirken belirteç işlevli bağımlı cümlelerin temel cümleye göre yansıttığı görece zaman ilişkileri

de tezin kapsamına dâhil edilmiştir. Araştırma konusu, sözdizimsel yaklaşım temelinde ele alındığından anlambilimsel betimleme sözdizimsel yaklaşımın gerektirdiği kadarıyla sınırlı tutulmuştur. Bu çalışma, Gagavuz Türkçesinin belirteç işlevli bağımlı cümle yapılarına eş zamanlı inceleme yöntemiyle yaklaşmaktadır. Gagavuz Türkçesiyle ilgili verdiğimiz kimi örneklerin daha iyi anlaşılabilmesi ve tipoloji çalışmalarına da bir katkı sağlaması amacıyla her bölümde önce Türkiye Türkçesindeki belirteç cümlelerine, daha sonra Gagavuz Türkçesindeki belirteç cümlelerine yer verilerek karşılaştırmalı bir inceleme yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmada Gagavuz Türkçesiyle ilgili verilen tüm örneklerde dilbilgisel notasyon yapılmış, cümlelerin Türkiye Türkçesine çevirisi verilmiş ve bağımlı cümle tipleri köşeli parantez [ ] içerisinde gösterilmiştir. Yapılan çeviriden sonra örneklerin alındığı kaynaklar parantez ( ) içerisinde belirtilmiştir. Çalışmada gerek duyulduğunda anlatımı sadeleştirmek için *belirteç işlevli bağımlı cümleler* ifadesi, *belirteç cümleleri* şeklinde kısaltılmıştır.

## ARAŞTIRMALARIN TARİHİ

Bu bölümde öncelikle Gagavuz Türkçesi araştırmalarını başlatan ilk metin derleme çalışmalarından, Gagavuz Türkçesi üzerine hazırlanmış temel dilbilgisi kaynaklarından ve Gagavuz Türkçesini modern dilbilimsel yaklaşımlarla inceleyen çeşitli çalışmalardan bahsedilecektir. Daha sonra tez çalışmamızın temelini oluşturan Gagavuz Türkçesi ve Türkiye Türkçesi üzerine yapılmış sözdizim ile ilgili araştırmalar üzerinde durulacaktır.

Gagavuz Türkçesi üzerine yapılan ilk araştırmalar metin derlemeleri üzerinedir. Rus etnograf Moshkov, Gagavuz Türkçesine ait bir metin koleksiyonu (Moshkov, 1904) yayımlayarak Gagavuz Türkleri araştırmalarını başlatmıştır. Wilhelm Radloff'un *Proben* (Radloff, 2020) adıyla anılan derlemelerinin X. cildi, Besarabya Gagavuzlarının ağızlarından yapılan derlemelerden oluşur. Dil, folklor ve kültür bakımından zengin malzeme içeren bu derleme eserde; dini ve mitolojik masallar, hikâyeler, efsaneler, gündelik yaşamdan anekdotlar, bilmeceler, fıkralar, atasözleri ve deyimler, şarkılar ve maniler ve bir sözlük bölümü bulunmaktadır.

Veri tabanımız için cümle derlemek adına kullandığımız kaynaklar arasında Baboğlu'nun 1969 yılında yayımlanan *Gagauz Folkloru* adlı eseri zengin içeriğiyle büyük yer tutar. Nergis Biray'ın 2016 yılında yayımladığı *Çağdaş Türk Lehçeleri Metin Aktarmaları* adlı eserinde Gagavuz Türkçesine geniş bir yer verilmiştir. Nevzat Özkan 2019 yılında yayımlanan *Gagavuz Türkçesi Grameri* adlı çalışmasının yanı sıra Gagavuz Türkçesi metinlerinin yer aldığı *Gagavuz Destanları* (2007) ve *Gagavuz Edebiyatı* (2017) adlı eserlerinde zengin bir materyal sunmuştur. Polat (2017), Yüksek lisans tezinde *Gagavuz Fıkraları ve Fıkra Tipleri* konusunu ele almıştır. Uçkun (2005) ise *Gagavuz Kaynaklarında Nasreddin Hoca* adlı makalesiyle alana katkıda bulunmuştur.

Gagavuz Türkçesiyle ilgili derlenen ilk metinler üzerine gramer çalışması yapan Dmitriev (Dmitriev, 1955), yaptığı çalışmada Gagavuz Türkçesinin sesbilgisini ve biçimbilgisini incelemiştir.

1957'de Gagavuz Türkçesinin yazı dili olarak kabul edilmesiyle birlikte Pokrovskaya, Gagavuz Türkçesinin gramerini yazmıştır (Pokrovskaya, 1964).

Gowril Gaydarci 1973 yılında yayımladığı çalışmasında Gagavuz Türkçesi sözdizimi ile ilgilenmiş ve bağlaçsız yan cümleleri incelemiştir (Gaydarci, 1973). Gaydarci (1981) farklı bir çalışmasında ise sözdizimiyle ilgili olarak bağlaçlı yan cümleleri incelemiştir.

Nevzat Özkan'ın ilk baskısı 1996 yılında yayımlanan *Gagavuz Türkçesi Grameri* (Özkan, 2019) adlı eserinde *Ses Bilgisi*, *Şekil Bilgisi* ve *Cümle bilgisi* bölümleri yer almaktadır. Kitabın sonunda *Sözlük*, *Bibliyografya*, *Ekler* ve *Metin Örnekleri* bölümlerine de yer verilmektedir. Veri bakımından zengin olan bu eserler geleneksel dilbilgisi bakış açısıyla hazırlanmış çalışmalardır.

N. İ. Baboğlu ve İ. İ. Baboğlu'nun okul kitabı olarak hazırladığı *Gagauzçanın Grammatikası* (1999) adlı çalışmada, Gagavuz Türkçesinin sesbilgisi, biçimbilgisi, anlambilgisi ve sözdizimi özellikleri incelenmiştir.

Gagavuz Türkçesi sözdizimini modern dilbilim yaklaşımıyla inceleyen çalışmaların Türkiye'deki alanyazında neredeyse bulunmaması sebebiyle çalışmamızın kuramsal altyapı ve incelemesinde büyük ölçüde Batı alanyazınından faydalanılmış, faydalanılan çalışmalar ise bu bölümde açıklanmıştır. Türkiye Türkçesi sözdizimini çağdaş dilbilim kuram ve yöntemleriyle inceleyen çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu konuda Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümünde çok sayıda öncü tezler yaptırılmaktadır ve bu çalışmalardan bazıları kitap olarak da bastırılmıştır. (Bkz. Gürkan, 2016; Aydın, 2018; Dursun, 2018; Üzüm, 2020; Çetinkaya, 2019). Dolayısıyla çalışmamıza yön veren Türkiye Türkçesi sözdizim çalışmaları da bu bölümde anlatılmıştır.

Çağdaş dilbilim yaklaşımıyla Gagavuz Türkçesinin incelenmesi Astrid Menz ile başlamıştır. Menz, 1999 yılında yayımlanan *Gagauzca Sözdizim: Temasa Dayalı Bir Dil Değişimi Çalışması (Gagausische Syntax: Eine Studie zum kontaktinduzierten Sprachwandel)* adlı eserinde Gagavuzcadaki dil ilişkisi fenomeni üzerine eğilmiştir. Menz, çalışmasının *Giriş (Einleitung)* bölümünde Gagavuz Türkleri ve Gagavuz Türkçesi üzerine genel bilgiler verdikten sonra toplanan dil malzemesi, çeviriyazı sistemi gibi konular üzerinde durmuştur. Çalışmanın *Çözümleme (Analyse)* bölümünde ilk olarak Gagavuzcadaki *genel kopyalar (Globalkopien im Gagausischen)* incelenmiştir. Genel kopyalar kısmında Gagavuzca'da kullanılan kopya sözcükler, sözcük türlerine göre sınıflandırılmıştır. Çözümleme bölümünün ikinci kısmı ise *parçasal kopyalara (Teilstrukturkopien im einfachen Satz)* ayrılmıştır. Bu kısımda biçimbirimler ve farklı işlevleri bildiren ekler ile sözcükler incelenmiştir. Çalışmanın *Ekler (Anhang)* bölümünde ise metinler ve kaynak kişilerle ilgili genel bilgiler verildikten sonra yedi tane Gagavuzca metin Almanca çevirileri ile beraber verilmiştir. Çalışmanın sonunda *Dizin bölümü (Index)* verilerek inceleme tamamlanmıştır. Astrid Menz, (2006, 2020) Gagavuzları ve Gagavuzcayı tanıttığı, Gagavuzcadaki birleşik cümleleri incelediği çalışmalarıyla Gagavuz Türkçesiyle ilgili yapılan çalışmalara katkı sağlamıştır.

İsmail Ulutaş'ın 2004 yılında İngilizce olarak yayımladığı *Gagavuz Türkçesindeki İlgili Cümleleri (Relative Clauses in Gagauz Syntax)* adlı çalışması Gagavuz Türkçesinin

sözdizimi üzerine yapılmış önemli çalışmalardan biridir. Ulutaş (2004), çalışmasında ilgi cümlelerinin kuruluşunda görevli olan öğelerin sözdizimsel yapıdaki işlevlerini çağdaş dilbilim anlayışıyla incelemiştir. Ulutaş'ın çalışması *Giriş, Gagavuzların Tarihsel Geçmişi ve Gagavuz Türkçesine Genel Bakış, Ana Hatlarıyla Genel Olarak Gagavuz Türkçesinin Sözdizimi, Bir Evrensel Dilbilgisi Kategorisi Olarak İlgi Yapıları, Bitimli İlgi Cümleleri, Bitimli Tümleç Yan Cümleleri ve Zarf-fiilli Yan Cümleler, Sonuç ve Kaynakça* olmak üzere sekiz bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın temelini, ilgi yapılarının Evrensel Dilbilgisine göre incelenmesi oluştursa da Ulutaş, Gagavuz Türkçesinde sözcük dizilişi, zarf-fiilli yan cümleler ve bitimli yan cümleler gibi konulara da değinmiştir.

Nadejda Kirli (2001) N. N. Baboglu'nun *Legandanın İzi* adlı eserinden yola çıkarak Gagavuz Türkçesi yazı dilinin cümle yapısı özelliklerini incelediği yüksek lisans tezinde 665 basit cümleden sadece 191'inde yüklem son konumda yer aldığını ve yüklem cümlelerin başka yerlerinde konumlandırıldığı 454 adet cümle olduğunu tespit ederek Gagavuz Türkçesinde temel sözcük dizilişinin ÖYN şeklinde yani Rusçadaki temel sözcük dizimi ile aynı olduğunu belirtmiştir. 2013 yılında yayımlanan *Gagavuz Türkçesinde Şartlı Birleşik Cümlelerde Rusçanın Etkisi* adlı makalesinde (Özakdağ, 2013) ise Gagavuz Türkçesinde şartlı birleşik cümleler üzerinde durmuş ve bu tür cümle yapısında Rusçanın etki derecesini tespit etmeye yönelik bir inceleme yapmıştır.

Gagavuz Türkçesiyle ilgili yapılan tez ve makale çalışmaları daha çok istem, sesbilgisi, biçimbilgisi, anlambilgisi, sözcük türleri, folklor incelemeleri, karşılaştırmalı lehçe çalışmaları ve ağız incelemeleri üzerinedir.

İbrahim Ahmet Aydemir'in 2020 yılında yayımladığı *Çağdaş Türk Dillerinde Altasıralama Stratejileri* adlı çalışmasında Çağdaş Türk dillerinde belirteç işlevli, niteleme işlevli ve ad işlevli altasıralama incelenmiştir. Bu çalışma içerisinde Gagavuz Türkçesiyle ilgili örnekler de verilmiş ve Rusçanın etkisiyle Gagavuz Türkçesinde kullanılan kopya bağlayıcılarla kodlanan altasıralı cümlelerden söz edilmiştir. Söz konusu eser, çağdaş dilbilim anlayışıyla Gagavuz Türkçesi sözdizimine odaklanıp çalışmamıza yön veren eserlerden biridir. Bu bağlamda modern dilbilim yaklaşımlarıyla çağdaş Türk dilleri üzerine hazırlanmış olan çalışmalar çalışmamıza ışık olmuştur.

Aydemir'in *Tuvacada Zarf-Fiil Cümlelerinin Söz Dizimine Dair* (2010), *Türkiye Türkçesinde Zarf-Fiil Cümlelerinde Sözcük Sıralaması* (2012) çalışmalarından da faydalanılmıştır.

Burada Türkiye'de yazılmış döneminin önemli gramer çalışmaları olan eserlerden de bahsetmek gerekir. Jean Deny'nin 1941 yılında yayımlanan *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, Muharrem Ergin'in ilk baskısı 1958'de yayımlanan *Türk Dil Bilgisi*, Tahir Nejat Gencan'ın 1966'da yayımlanan *Dilbilgisi* ve Tahsin Banguoğlu'nun 1974'de yayımlanan *Türkçenin Grameri*, bunlara örnek gösterilebilir. Söz konusu eserlerde, dile biçimci anlayışla yaklaşılarak sözcük türetimi, sözcük türleri, cümlenin öğeleri gibi konular açıklanmış ve ekler betimsel bir anlayışla saptanarak listelenmiştir. Çalışmamızın konusuyla bağlantılı olarak zarf-fiiller bu çalışmalarda farklı adlarla tanımlanmışlardır:

Deny'nin Türkçe öğrenen Fransızlar için hazırladığı Türk Dili Grameri adlı kitabı 1941 yılında Ali Ulvi Elöve tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Çevirmen, zarf-fiil için ulamlık siyga, eylemin katmaçlık siygaları (Gerondif) terimlerini kullanmıştır. Zarf-fiillerin kişi ve zaman ekleri ile işaretlenmediklerini ve bunların ana fiili zaman, sebep gibi görevlerle niteleyen ikinci derece fiil bildirdiklerini söylemiştir (1941: 424).

Ergin *zarf-fiil* ya da *gerundium* terimlerini tercih etmiş, zarf-fiillerin kişi ve zaman göstermediklerini söylemiş ve zarf-fiillerin hareket ifade ettiklerini açıklamıştır (2009: 338).

Gencan, zarf-fiili, kurduğu bir cümleyi diğer bir cümleye bağlayan eylemsi olarak tanımlamıştır. Zarf-fiilleri yapılarına göre eklerle fiil kök ve gövdelerinden türetilenler ile farklı ek ve edatlarla isim-fiillerden ve sıfat-fiillerden zarf-fiil görevi görenler olmak üzere ikiye ayırmıştır (2001: 390).

Banguoğlu ise fiillerin belirteç görevini görmek üzere aldığı özel biçimleri zarf-fiiller olarak tanımlamıştır (2019: 430).



Türkçe dilbilgisinin temelini oluşturan bu kaynaklar, özellikle biçimbilgisi alanında belgeleyici dökümler sunmuştur fakat tam olarak cümle üzerine inceleme yapan kaynaklar değildir. Bu temel çalışmalardan sonra yapılmış *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi* (Korkmaz, 2019) adlı Zeynep Korkmaz'ın çalışması da biçimbilgisi üzerine eğilen geleneksel çalışmaların üzerine çağdaş yaklaşımın zorunlu kıldığı yenilikleri katamamıştır.

Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili* adlı eserinde *Ses bilgisi, Biçim bilgisi, Söz dizimi, Anlam bilimi* başlıkları altında Türkçe dilbilgisini ayrıntılı olarak seçili metinler üzerinden incelemiştir. Bu çalışma, dilin doğrularının neler olduğuna değil yenilikçi bir bakış açısıyla dildeki değişimlerin nasıl oldukları konusuna eğilmesi bakımından önemlidir (Eker, 2016).

Türkiye Türkçesinde fiilimsileri ve sözdimini ele alan kimi çalışmalar ise şöyledir:

Neşe Atabay vd. (1981) *Türkiye Türkçesinde Sözdizimi*; Ayhan Sezer (1991) *Türkçe Sözdizimi*; H. İbrahim Delice (2003) *Türkçe Sözdizimi*; Nesrin Bayraktar (2018) *Türkçede Fiilimsiler*; Özlem Deniz Yılmaz (2019) *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*; Leyla Karahan (2018) *Türkçede Söz Dizimi*; Günay Karaağaç, *Türkçenin Söz Dizimi* (2021)

Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi* adlı çalışmasında *Cümle, Kelime Grupları, Cümlelerin Bağlanma Şekilleri, Yüklemin Türüne Göre Cümleler, Yüklemin Yerine Göre Cümleler, Cümlelerin Anlam Özellikleri ve Cümle Tahlilleri* olmak üzere yedi bölümden oluşan eserde Türkçenin sözdizim özellikleri çeşitli edebî metinlerden seçilen örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır (Karahan, 2018).

Günay Karaağaç, *Türkçenin Söz Dizimi* adlı eserini iki ana bölüme ayırmıştır: Dilbilgisi ile dilbilimin bazı kavramlarını açıkladığı ilk bölümde sözlük ve söz dizimi öğelerini irdelemiştir. *Söz Dizimi* başlığını taşıyan ikinci bölüm ise *Sözlük Öğeleri, Söz Dizimi Öğeleri, Sözlü ve Yazılı Dil Kullanımı ve Dil Bilgisinin Anlam Kümeleri* gibi alt başlıklardan oluşturulmuştur (Karaağaç, 2021).

Grönbech'in 1995 yılında Mehmet Akalın tarafından Türkçeye çevrilen *Türkçenin Yapısı (Der Türkische Sprachbau)* adlı eseri (1936) yöntem bakımından yapısalcı bir anlayışla hazırlanmış ve Türkçenin çağdaş dilbilim kuramlarıyla incelenmesini başlatmıştır. Grönbech, eski ve yeni Türk dillerini art zamanlı ve eş zamanlı olarak karşılaştırmalı yöntemle incelemiş, dilin biçimleri ve işlevleri arasındaki bağlantıyı da inceleyerek işlevselci bir bakış sunmuştur.

Günümüzde Türkiye Türkçesine çağdaş dilbilim kuram ve yöntemleriyle yaklaşan çalışmaların sayısı artmaktadır. Bunların bir kısmı şunlardır: Çetintaş, 2005; Doğan, 2015; Erguvanlı, 1984; Erkman Akerson, 2015; Gökçe, 2013; Göksel, 2005; Gürkan, 2016; Gürkan, 2021; Gürkan, 2022; Hirik, 2021; İşsever, 2000; Johanson, 1975; Johanson, 1991; Johanson, 1992; Johanson, 1994; Johanson, 1995; Kornfilt, 1997; Schaaik, 2020; Uğurlu, 2003.

Kornfilt (1997), Göksel ve Kerslake (2005) ve Schaaik (2020) Türkçenin gramerini inceledikleri kitaplarında, sözdizim bölümüne geniş bir yer ayırmış ve ad işlevli, sıfat işlevli, belirteç işlevli bağımlı cümleleri ayrı ayrı incelemişlerdir.

Johanson (1975), (1991), (1992), (1994), (1995) gibi çalışmalarında Türkçenin tüm bağımlı cümlelerini incelemesiyle beraber özellikle belirteç işlevli bağımlı cümlelere yer vermiştir. Çalışmamızda Gagavuz Türkçesindeki bağımlı cümlelere yaklaşımımız birçok noktada Johanson'un yöntemlerine dayanmaktadır.

Türkçe sözdizim için önemli çalışmalardan biri de Akerson ve Ozil'e (2015) aittir. Akerson ve Ozil (2015) *Türkçede Niteleme: Sıfat İşlevli Yan Tümceler* adlı çalışmalarında, sözdizimsel düzlemde büyük ölçüde Bağımsal Dilbilgisi kuramından yararlanmışlardır. Bağımsal Dilbilgisine göre cümleyi yöneten fiildir. Akerson ve Ozil de sıfat işlevli yan cümleler bağlamında yönetim görevinin sıfat-fiile ait olduğunu belirtirler. Sıfat-fiil, yan cümlelerin yöneticisi olarak bir yönetim çerçevesine sahiptir. Bu bağlamda söz konusu çalışmada, sıfat işlevli yan cümlelerin yönetim çerçevesi, sözdizimsel özellikleri, temel cümleyle kurdukları ilişkiler gibi konuların üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın bütününde model aldığımız Gürkan'ın 2016 yılında yayımlanan *Türkçede Belirteç İşlevli Bağımlı Cümleler* adlı kitabında belirteç cümleleri pek çok farklı açıdan

sözdizimsel yaklaşımla incelenmiştir. Çalışmada, belirteç cümlelerinin üst cümleye bağlanma yolları, belirteç cümlelerinin tipolojisi, belirteç cümlelerinde sözcük dizilişi, bağımlı cümlelerin temel cümleyle kurdukları sözdizimsel ilişki, belirteç cümlelerinde denetleme, belirteç cümlelerinin öznelerine göre betimlenmesi, çatı özellikleri, kiplik anlatımı, söylem rolleri, görünüş ve kılınış özellikleri, zamansal özellikler gibi konular modern dilbilim kuram ve yöntemleriyle incelemiştir. Gürkan (2021) *Türkçede Amaç Cümleleri* çalışmasında ise Türkiye Türkçesinde amaç bildiren cümleleri, Üretici Dilbilgisi ve İşlevsel Dilbilgisi yaklaşımından yararlanarak sözdizim-anlambilim-edimbilim etkileşimiyle incelemiştir. Çalışmada amaç cümleleri, pek çok farklı açıdan incelenmekle birlikte denetleme kuramı, rol kuramı gibi Üretici Dilbilgisinin alt kuramları açısından da incelenmiştir.

Yukarıdaki çalışmalar dışında Türkçenin dilbilgisi özelliklerini, farklı açılardan inceleyen eserler de (Erguvanlı, 1984; Doğan, 2015; Gökçe, 2013; Hirik, 2021; İşsever, 2000; Uğurlu, 2003) çalışmamıza kaynaklık etmişlerdir.

## **BÖLÜMLER**

Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, çalışmada kullanılan yöntem ve veri tabanı, çalışmanın sınırlılıkları hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmaların tarihinde ise sırasıyla Gagavuz Türkçesi ve Türkiye Türkçesi üzerine geleneksel ve çağdaş dilbilim anlayışıyla yapılmış çalışmalardan bahsedilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünü kuramsal temel kısmı oluşturmaktadır. Bu kısımda çalışma içerisinde kullanılan terimler ve temel kuramlar açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Gagavuz Türkçesindeki cümle bağlama stratejileri incelenmiştir. Sıralama ve altasıralama olmak üzere iki şekilde ele alınan cümle tipleri Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinden verilen örneklerle karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Gagavuz Türkçesinde altasıralama cümleleri, Türkiye Türkçesiyle benzer şekilde ad işlevli, sıfat işlevli ve belirteç işlevli olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Belirteç işlevli bağımlı cümleler ise bitimsiz ve bitimli olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Gagavuz Türkçesindeki belirteç işlevli bağımlı cümlelerin sözdizimsel betimlemesi yapılmıştır. Belirteç işlevli bağımlı cümlelerde farklı sözcük dizilişi modelleri (ÖYN, ÖNY vb.) incelenmiştir. Burada belirteç cümleleri İşlevsel Dilbilgisi kuramının parametrelerinden olan *edimsel öncelik ve konu, odak, arka plan* öğeleri bağlamında yorumlanmıştır. Ayrıca Gagavuz Türkçesindeki belirteç cümlelerinin temel cümleye göre konumlanması incelenmiş, buna göre temel cümleden önce, sonra ve temel cümlenin içinde olmak üzere üçe ayrılmışlardır.

Dördüncü bölümde belirteç işlevli bağımlı cümleler öznelerine göre betimlenmiştir. Bu betimlemeye göre Gagavuz Türkçesinde belirteç cümlesi öznesinin temel cümleyle ortak, temel cümleden farklı ve değişken olabileceği tespit edilmiştir.

Beşinci bölümde Gagavuz Türkçesindeki belirteç işlevli bağımlı cümleler görece zaman bağlamında incelenmiştir. Belirteç cümleleri ve temel cümleler arasındaki ilişki eşzamanlılık, önceliklik ve sonrakilik bağlamında betimlenmiştir.

Çalışmanın altıncı bölümünde Gagavuz Türkçesindeki belirteç işlevli bağımlı cümleler, Noam Chomsky'nin Evrensel Dilbilgisi modeline dayalı İlkeler ve Değiştirgenler Kuramı'nın altkuramlardan olan Rol Kuramı'na göre incelenmiştir. Rol kuramına göre temel cümle fiili, yönettiği öğelere tematik roller yükleyerek onları yankategoriler. Bu bölümde de Gagavuz Türkçesindeki belirteç cümlesi fiilinin hangi üyelere ne gibi roller yüklediği üzerinde durulmuştur.

Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Kaynakça, çalışmada kullanılan kaynaklar, veri tabanı ve konuyla ilgili diğer okumalar olmak üzere üçe ayrılmıştır. Konuyla ilgili diğer okumalar, araştırmaların tarihçesinde kullanılan kaynakları içermektedir.

## 1. BÖLÜM: KURAMSAL TEMEL

### 1.1. İLGİLİ TERİMLER

**Zarf-fiil** (*ulak, ulaç, gerundium*): Zarf-fiiller fiillerden türetilerek zaman, tarz ya da bağ bildirebilen zarf işlevindeki sözcüklerdir. *Ulak, ulaç, gerundium* terimleriyle de kullanılan *zarf-fiil* terimi için<sup>1</sup> temel dilbilgisi kitaplarında benzer tanımlar yapılmıştır. Tanımların ortak noktası, zarf-fiillerin çekimli fiile dönüşmelerinin mümkün olamayacağı (Korkmaz, 2019, s. 841) yani bu yapıların bitimli fiillerde olduğu gibi fiil çekimine girmeyip kişi ve zaman belirtmedikleri yönündedir. Ancak hem Türkiye Türkçesinde hem de Gagavuz Türkçesinde zaman ve kişi belirten zarf-fiilli bağımlı cümlelerin varlığı görülmektedir:

(1) TT. Tâ çocukluktan beri birlikte nakşettiğimiz bir budalaya **kıydım kıyahı** hiçbirini görmek istemiyorum artık. (Yılmaz, 2019, s. 90)

(2) TT. Eve **geldiğinde** ben gitmiş olacağım. (Gürkan, 2016, s. 27)

(1) Gag. [Sabehlen **kalk-tiynan**] der anasına.

Sabah-ARÇ Kalk-ZF de-GEN3tk ana-İYE.3TK-ZN-YÖN

“Sabah kalktığında der anasına”

(Radloff, 2020, s. 48)

(2) Gag. [Bän yölä gel-en-ä geç-en-ä koyun kes-ecek **ol-sa-m**] şindi-(y)a-dan koyun kalmaz-dı.

Ben öyle gel-SF-YÖN geç-SF-YÖN koyun kes-GEL-3TK ol-ŞRT.1TK şindi-YÖN-EDT koyun kal-OLZ.GEN.3TK-EKF.GEÇ

“Ben öyle gelene geçene koyun kesecek olsam şimdiye dek koyun kalmazdı.”

(Radloff, 2020, s. 43)

<sup>1</sup> Ulak (Deny, 1941, s. 1297); zarf-fiil [(Korkmaz, 2019, s. 841), (Banguoğlu, 2019, s. 487)]; gerundium (Ergin, 2009, s. 338).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi *TT. -DX + -(y)All, -DXğXnDA; Gag. -DıynAn ve -Sa şart gerundiumu* (Gülsevin, 1990) zarf-fiil yapıları kişi ve zaman ekleriyle belirtilmiştir.

**Belirteç** (İng. adverb): Temel dilbilgisi kitaplarında zarf, katmaç terimleriyle de karşılanan belirteç<sup>2</sup>, fiillerden, sıfatlardan ve cümle içerisindeki diğer belirteçlerden önce gelerek onları yer, yön, zaman, nitelik, miktar, pekiştirme ve sorma gibi çeşitli açılardan etkileyerek anlamlarını daha fazla belirginleştiren sözcükler ya da sözlerdir. Bu çalışmada belirteç terimine işlevsel açıdan yaklaşılabilecek ve cümlenin anlamını yer, yön, zaman, nitelik, miktar, pekiştirme ve sorma gibi çeşitli açılardan etkileyen bağımlı cümleler belirteç işlevli olarak değerlendirilecektir. “Zarf-fiil terimi sadece belli eklerle kurulan yapıları anlatırken belirteç terimi, cümlede belirteç işlevi üstlenen tüm yapıları ifade eder. Yani zarf-fiil biçimbilgisel, belirteç ise işlevsel bir adlandırmadır. Doğal olarak zarf-fiilli kuruluşlar belirteçli kuruluşların bir alt grubudur” (Gürkan, 2016, s. 28).

**Çekimli fiil**: Çeşitli zaman, kip, görünüş, çatı, sayı, kişi, vb. ulamlarını belirtmek üzere biçimbilimsel değişikliklere uğrayan fiil şeklidir. Çekimli fiiller, kök ya da gövdesine gelen biçimbirimler aracılığıyla yargı bildirirler. (Vardar, 2002, s. 59)

**Çekimsiz fiil**: Bir sözcüğün cümle içindeki işlevini belirten bir dilbilgisel özelliğinin bulunmaması durumudur (İmer, 2011, s. 72). Çeşitli zaman, kip, görünüş, çatı, sayı, kişi, vb. ulamları almayarak çekime girmezler. Çekimsiz fiiller, yargı bildirmeyen dolayısıyla da bitmemiş fiil niteliğinde olan fiillerdir” (Korkmaz, 2019, s. 747).

### **Dilbilgisel ve Dilbilgisidışı**

Uzun (2000, s. 5-7), *dilbilgisel* ve *dilbilgisidışılık* kavramlarını cümlelerin *kabuledilebilirlik* boyutuyla açıklar. Kabul edilebilir olma, cümlelerin doğal bir konuşur tarafından tam anlamıyla doğal bulunması ve doğrudan anlaşılır olması şeklinde açıklanır. *Kabuledilebilirlik* kendi içinde daha az/daha çok anlaşılır ya da doğal şeklinde derecelendirilse de tam anlamıyla anlaşılır ve doğal cümleler *dilbilgisel* olarak kabul

<sup>2</sup> Zarf [ (Korkmaz, 2019, s. 427), (Banguoğlu, 2019, s. 379), (Ergin, 2009, s. 258)]; katmaç (Deny, 1941, s. 234).

edilir. Doğal konuşur tarafından kabul edilemez bir cümle ise *dilbilgisidışı* cümledir. Dilbilgisidışı cümleler \* imiyle belirtilir. Örn:

(1a) O, kendini iyi hissediyor.

(1b) \*O, iyi kendini hissediyor.

(2a) Ben, herkesin beni duymasını istemedim.

(2b) \*Ben, herkesin kendimi duymasını istemedim.

### **Derin yapı ve Yüzey yapı**

Chomsky, ilk olarak 1957’de yayımlanan eseri *Syntactic Structures*’ta (Sözdizimsel Yapılar) ve 1965’te yayımlanan *Theories of Aspects of Syntax*’ta (Sözdizim Kuramının Görünümleri), günümüzde *Üretici Dilbilgisi* adıyla kullanılan *Üretici-Dönüşümsel Dilbilgisi* (Generative Transformational Grammar) yaklaşımının temellerini atmıştır. Kuram, daha sonra birçok kez geliştirilmiş ve farklı adlandırmalar almıştır. Kuramın temelinde *edim-edinç*, *dilbilgisel-dilbilgisidışı*, *dönüşümler*, *derin yapı-yüzey yapı* kavramları vardır. Chomsky, çalışmasında (Chomsky, 2002) dilbilgisinin; *öbek yapı kuralları*, *dönüşüm kuralları* ve *biçimsesbilim kuralları* olmak üzere üç tür kurallar düzleminden oluştuğunu savunur. *Dönüşüm kuralları*, öbek yapı kurallarının çıktısı olan temel cümle yapılarına öğelerin yerini değiştirme, yerine başkasını koyma, önceki öğeleri silme, yeni öğeler ekleme gibi işlemlere dayanarak daha geniş cümleler üreten kurallardır” (Uzun, 2000). *Derin yapı* ve *yüzey yapı* kavramları ise dönüşümün temellerini oluşturur. “Dönüşümlerin gerçekleştiği, yani birimler arası mantıksal ilişkilerin kurulduğu düzeye derin yapı adı verilirken, cümlelerin sesletilen biçimleri yüzey yapıyı oluşturur” (Yozgat ve diğerleri, 2021, s. 287). Örneğin; ‘*Ezgi dinledi ve gitti*’ cümlesinde *dinle-geçişli* bir fiildir ve fiilin istemi nesnedir. *Git-* ise dolaylı tümleş isteyen bir fiildir. Örnek cümleyi duyan ya da okuyan kişi, cümleyi ifade eden kişiye *Ezgi, neyi, nerede, nasıl dinledi ve nereye gitti?* Sorularını yöneltmek zorunda kalır. Cümleyi ifade eden kişinin zihninde, anlambilimsel düzlemde var olan bu

soruların cevapları, sözdizimsel ve sesbilimsel olarak görünür değildir. Yazılı ya da sözlü anlatımda bir cümlede birçok öge yüzeysel yapıya çıkmayabilir. Örnek cümleden de yola çıkarak düşüncelerin söze dökülmesi, derin yapıdan yüzey yapıya doğru üretici bir dönüşümün gerçekleşmesidir, diyebiliriz.

### **Sözdizim ve Sözcük dizilişi**

Çalışma içerisinde kullandığımız iki terim birbirine karıştırılmamalıdır. *Sözdizim* (*Syntax*), cümle kurma ilke ve kurallarını inceleyen ve söz konusu dillerdeki cümlelerin esnekliğini inceleyen dilbilimi dalıdır. *Sözcük dizilişi* (*word order*) ise cümledeki ögelerin dizilişi yani söz dizimi ya da sözcük sıralamasıdır (Gürkan, 2016, s. 49).

## **1.2. TEMEL KURAMLAR**

Bu çalışmanın kuramsal temeli ve inceleme yöntemi ağırlıklı olarak çağdaş dilbilimsel araştırmalara (Comrie, 1976; Comrie, 1985; Comrie, 2008; Chomsky, 1988; Chomsky, 2002; Dik, 1968; Dik, 1997; Lehmann, 1988; Vallduvi, 1990; Binnick, 1991; Nedjalkov, 1998; Cristofaro, 2003; Haspelmath, 2004; Carnie, 2013 vb.) dayanmaktadır.

Comrie 1976 yılında *Görünüş* (*Aspect*) ve 1985 yılında *Dilbilgisel Zaman* (*Tense*) çalışmalarını hazırlamış ve dilbilimin çalışılmaya muhtaç olan konularına temas etmiştir. Çalışmamızda Comrie'nin *Altasıralama, Sıralama: Biçim, Anlambilim, Edimbilim* (Subordination, Coordination: Form, Semantics, Pragmatics.) adlı çalışmasından da yararlanılmıştır.

Geleneksel dilbilgisinin dili tasnif etmekle yetindiğini eleştiren Chomsky yaptığı çalışmalarla (1988, 2022), kendisinin öncülüğünde gelişen *Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi* anlayışının ve modern sözdizim incelemelerinin güçlü bir temsilcisi olmuştur.

Dik tarafından 1970'lerin sonunda ortaya konulan, dili işlevci bakış açısıyla inceleyen kuramın adı *İşlevsel Dilbilgisi (İD)*'dir. Simon C. Dik, *İşlevsel Gramer Teorisi* (*The Theory of Functional Grammar*) adlı çalışmasında kuramın temellerini sunmuştur. Dik



çalışmasında üç farklı işlevsel ilişki belirlemiştir: *anlambilimsel*, *sözdizimsel* ve *pragmatik işlev* (Dik, 1997, s. 26). Dik, eşzamanlı bir yöntemle dil öğelerine işlevi temel alarak yaklaşmış, dildeki öğelerin yerini sorgulayarak çeşitli öğelerin hangi işlevleri yerine getirdiğini incelemiş ve *edimsel öncelik* kavramını açıklamıştır.

Lehmann 1988 yılında yaptığı *Cümle Bağlantısının Tipolojisi Hakkında (Towards A Typology Of Clause Linkage)* adlı çalışmasında cümle bağlama yollarının özelliklerini belirlemiş ve bağlı cümleleri incelemiştir.

Vallduví (1990) *Bilgi Bileşeni (The Informational Component)* adlı çalışmasında edimbilim bağlamında *konu*, *odak* ve *ekleni* konumunu edimsel öncelikle ilişkilendirerek açıklamıştır.

Robert Binnick'in 1991 yılında yayımlanan *Zaman ve Fiil: Zaman ve Görünüşe Bir Rehber (Time and the Verb: A Guide to Tense and Aspect)* adlı çalışması, zaman içindeki ilişkileri gösteren ve dilbilimdeki görünüş kavramına ilişkin ilk kapsamlı bilgileri sunan çalışmadır.

Nedjalkov (1998) da *Doğu Sibirya Dillerinde Zarf-fiiler Converbs in the Languages of Eastern Siberia çalışmasıyla zarf-fiil incelemelerine katkı sağlamıştır*. Nedjalkov, sonlu olmayan fiil formu olarak tanımladığı zarf-fiil eki almış fiilleri üç kriter gere sınıflandırmıştır: *göndergesel*, *anlamsal* ve *sözdizimsel*. Göndergesel kriteri ise *ortak özneli* (same-subject), *farklı özneli* (different-subject) ve *değişken özneli* (varying-subject) olmak üzere üç tipte incelemiştir.

Altasıralama ile ilgili çalışan bir diğer araştırmacı ise Cristofaro'dur (2003). Cristofaro'nun *Altasıralama (Subordination)* adlı çalışması, dünya dillerindeki altasıralama yollarını açıklayan, modern dilbilimin inceleme yöntemleriyle hazırlanmış bir çalışmadır. Çalışmada dünya dillerindeki ad işlevli, sıfat işlevli ve belirteç işlevli altasıralı cümlelerin kodlanma şekilleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Haspelmath (2004) da sıralama cümleleri araştırmalarına *Sıralı Yapılar (Coordinating Constructions)* adlı çalışmasıyla katkı sağlamıştır.

Andrew Carnie'nin 2013 yılında yayımlanan *Sözdizim. Üretici Dilbilgisine Bir Giriş (Syntax. A Generative Introduction)* adlı çalışması, Üretici Dilbilgisine genel bir bakış

niteliğindedir. Çalışmada ağaç dizimi, kurucu ögeler, öbekler, bağlanma teorisi gibi sözdizim kuramının pek çok kavram ve konusu açıklanmıştır.

Çalışmamızda dilbilim kuramları ve terimleri bağlamında yararlandığımız kitaplar ve sözlükler ise şunlardır: (Demirci, 2017; Harris, 2018; Kerimoğlu, 2021; Sausure, 2021; Turan, 2018; Uzun, 2000; Yozgat, 2021; İmer, 2011; Vardar, 2022)

### 1.2.1. Üretici Dilbilgisi

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Chomsky'nin öncülüğünde gelişen *Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi* anlayışı, modern sözdizim incelemelerinin güçlü bir temsilcisi olmuştur. Chomsky'nin kendinden önceki Amerikan yapısalcılarının (Bloomfield ve Harris) görüşlerinden faydalanarak ortaya attığı *Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi* kuramı, *Evrensel Dilbilgisi (Universal Grammar)* olarak da bilinir (Kerimoğlu, 2021, s. 29). Chomsky, *Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi* kuramının genel çerçevesini 1957'de yayımladığı ilk yayını *Syntactic Structures*'ta ortaya koymuştur. Chomsky, ilk çalışmasında geleneksel dilbilgisinin dili betimlemekle yetinmesini eleştirir. Chomsky'ye göre dilin ögeleri arasındaki ilişkiler ve beyindeki üretilme süreci açıklanmalıdır. Chomsky, insanların dil yetisiyle doğduğunu yani dil yeteneğinin doğuştan getirildiğini ifade eder. Buna göre insanlar doğdukları anda *dilbilgisi mekanizmasına* sahiptir. Dilbilgisi mekanizması başlangıçta tüm insanlar için aynıken yani evrenselken daha sonra çevrede konuşulan dile göre insanların beyinde özel bir dilin dilbilgisi oluşur. Chomsky ilk çalışmasında sınırlı sayıda öge kullanılarak sınırsız sayıda cümle üretilbildiğini de ortaya koyar. Doğru bir dilbilgisinin, dilin kullanıcılarına doğru kurallarla birlikte sonsuz sayıda cümle üretme olanağı verdiğini açıklar ve dilbilgisel cümleleri dilbilgisel olmayan cümlelerden ayırır. Chomsky'ye göre tüm dillerin dilbilgileri kendine özgüdür ancak bununla birlikte tüm dünya dillerinin bağlı olduğu, insan zihninde oluşan evrensel dilbilgisi de vardır. Evrensel dilbilgisi, dillerdeki ortak özelliklerdir. Bu özellikler kuramın temelini oluşturur. Chomsky, 1965 yılında *Üretici-Dönüşümsel Dilbilgisi* kuramını günceller ve *Standart Kuram* adını verdiği güncel kuramın sınırlarını *Aspects of the Theory of Syntax* adlı çalışmasıyla açıklar. Bu

çalışmada *edinç-edim, derin yapı-yüzey yapı*<sup>3</sup> kavramlarını açıklayarak sözdizimsel yapıyı inceler. Edinç, *Üretici dönüşümsel dilbilgisinde* konuşucu ve dinleyicilerin daha önce hiç duyup söylemedikleri cümleleri de kapsayan, sonsuz sayıda cümle oluşturup anlamalarını sağlayan soyut dilsel yetidir (Vardar, 2002 s. 89). Edim ise dilsel yetinin yani edincin somut dil kullanımına yansıtılmasıdır. Edim pek çok çevresel faktörden etkilenir. Yorgunluk, gerginlik, uykusuzluk, çekingenlik vb. etkenler edincin somut kullanıma yansımaya engel olur. Chomsky, 1980 yılında ise *Lectures on Government and Binding* adlı yapıtıyla sözdizim alanında *Yönetim ve Bağlama Kuramını* ortaya atmış olur. Böylece kuramına yeni bir çerçeve çizer. Bu kurama göre “Evrensel dilbilgisi kurallar üzerine değil, *ilkeler (principles)* ve *değiştirgenler (parameters)* üzerine kuruludur. İlkeler, tüm dünya dillerinde ortak olan çerçeveyi belirler. Değiştirgenler ise bu ilkelerin dünya dillerindeki kullanımlarını belirler” (Kerimoğlu, 2021, s. 81). Örneğin; tüm dillerde özne ya da yüklem bulunması bir *ilke* iken özne ya da yüklem cümle başında ya da sonunda bulunması bir *değiştirgendir*. Chomsky, İlkeler ve Değiştirgenler çerçevesinde gelişen *Yönetme ve Bağlama Kuramına* bağlı olarak pek çok alt kuramı açıklar. *Yönetme kuramı, taşıma kuramı, bağlama kuramı, aşamalı-x kuramı, denetleme kuramı, rol kuramı, durum kuramı, sınırlama kuramı, boş kategori ilkesi* gibi alt kuramları yorumlayarak sözdizimsel yapıları inceler.

Chomsky, 1993'te yayımladığı *A Minimalist Program for Linguistic Theory* makalesi ve 1995'te yayımladığı *The Minimalist Program* çalışmasıyla beraber *Yetinmecî Program* modelini ortaya koyar ve *Üretici-Dönüşümsel Dilbilgisi* kuramını güncellemeyi noktalar.

### 1.2.2. İşlevsel Dilbilgisi

*İşlevsel Dilbilgisi (İD)*, Üretici Dönüşümsel Dilbilgisine alternatif olarak tasarlanan ve dili işlevci bakış açısıyla inceleyen, dil öğelerine işlevi temel alarak yaklaşan bir kuramdır. Bu kuram, eşzamanlı bir yöntemle dil öğelerini incelemeyi savunur. İşlevselciler, yazılı ürünler üzerinden dilsel öğelerin betimlemesini yapmak yerine bir

<sup>3</sup> Derin yapı ve yüzey yapı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. 1.1. İlgili Terimler.

dili ana dili olarak konuşan kişinin ürettiği sözlü ürünleri incelerler. Dildeki öğelerin yerini sorgulayarak çeşitli öğelerin hangi işlevleri yerine getirdiğini incelerler (Kerimoğlu, 2021, s. 41). Simon C. Dik, *İşlevsel Gramer Teorisi (The Theory of Functional Grammar)* adlı çalışmasında üç farklı işlevsel ilişki belirlemiştir: *anlambilimsel, sözdizimsel ve pragmatik işlev* (Dik, 1997, s. 26).

1. *Anlambilimsel İşlevler (Semantic functions): Edici, hedef, alıcı, kaynak, konum, araç, zaman* gibi anlambilimsel roller yüklem belirlendiği olay durumunda yer alan üyelerin rolleridir.

2. *Sözdizimsel İşlevler (Syntactic functions):* Bir olay durumunun dilsel bir ifade sunulduğu bakış açısını gösteren özne ve nesne gibi sözdizimsel işlevlerdir.

3. *Pragmatik İşlevler (Pragmatic functions): Tema, konu, odak* gibi konuşucu ve dinleyicinin iletişim ortamındaki bilgi ilişkisini sunan edimbilimsel işlevlerdir.

Yukarıdaki işlevsel rolleri Gagavuz Türkçesinden bir örnek vererek inceleyelim:

(1) *Bän gid-ecäm [o-n-nar-ı aara-ma-a.]*

Ben git-GEL.1TK o-ZN-ÇOK-BEL ara-İF-YÖN

“Ben onları aramaya gideceğim.”

(Kopuşçu, 2016, s. 4)

*Bän gidecäm onnarı aaramaa* cümlesinde *git-* fiilinin ad öbeğinden oluşan [*Bän*] ve [*onnarı aaramaa*] şeklinde iki tane katılımcısı vardır. Bunlardan *bän*, üye yapısı açısından, yüklem dışında kalarak diğer bir ifadeyle *onnarı aaramaa git-* fiil öbeğinin dışında kalarak dışsal üye, *onnarı aaramaa* ise içsel üyedir. Anlambilimsel açıdan içsel üye ‘*amaç*’ bildirir. Bu cümle, Türkiye Türkçesindeki *Ben onları aramak için gideceğim* cümlesi ile aynı anlamı taşımaktadır. Burada *onnarı aaramaa* üyesinin İşlevsel Dilbilgisine göre taşıdığı *anlambilimsel işlev yararlanıcı*’dır. *Onnarı aramaya git-* olayını gerçekleştirecek ise *Bän*’dir. *Bän sözdizimsel işlev* açısından *özne*’yi temsil etmektedir. *Pragmatik işlev* açısından ise cümlenin öznesi olan *Bän*, *konu* rolündedir.

## 2. BÖLÜM: CÜMLE BAĞLAMA STRATEJİLERİ

Bir dilde cümlelerin sözdizimsel açıdan birbirine bağlanması, dilbiliminde *cümle bağlama* (clause combining, clause linkage)<sup>4</sup> terimiyle ifade edilir. Cümleler birbirlerine *sıralama* veya *altasıralama* ilişkisiyle bağlanırlar. *Sıralama* (coordination) stratejisiyle birbirine bağlanan cümleler *sıralama* ilişkisi sunar ve temel cümlelerin parçası değildir:

(1) TT. Ezgi gelecek **ve** anahtarı alacak.

(2) TT. Ezgi **gelecek**, anahtarı **alacak**.

Hiyerarşik olarak birbirlerine bağlanan cümleler ise bağımlılık (Gürkan, 2021, s. 32) terimiyle de karşılanan *altasıralama* (subordination) stratejisiyle kurulur. Altasıralama stratejisiyle temel cümleye bağlanan bağımlı cümleler, temel cümle içerisinde ad, sıfat ve belirteç işlevlerinde kullanılabilirler. Altasıralı cümle, temel cümle fiilinin öznesi ya da tümleci olduğunda *ad işlevli bağımlı cümle* adını alır. Altasıralı cümle, temel cümledeki bir adı ya da ad grubunu nitelediğinde *sıfat işlevli bağımlı cümle* ve temel cümle fiilinin belirteci olduğunda, bir fiil öbeğini ya da başka bir bağımlı cümleyi nitelediğinde *belirteç işlevli bağımlı cümle* adını alır. Sıfat işlevli bağımlı cümleler ya da belirteç işlevli bağımlı cümleler, temel cümleye *niteleme* ilişkisiyle bağlanırlar<sup>5</sup>. Aşağıdaki cümleler altasıralama stratejisine dair örnekler içermektedir.

(1) [Sınavı kazanmasını] ümit ediyorum.

Örnek (1)'de 'sınavı kazanmasını' ad işlevli bağımlı cümledir. Ad cümlesi, temel cümlelerin nesnesi görevindedir.

(2) [Rüyamda gördüğüm yeri] ziyaret edeceğim.

Örnek (2)'de köşeli ayraç içindeki yapı, sıfat işlevli bağımlı cümledir.

<sup>4</sup> (Dik S. C., 1968), (Haspelmath, 2004), (Schaaik, 2020), (Lehmann, 1988), (Comrie, Subordination, Coordination: Form, Semantics, Pragmatics., 2008)

<sup>5</sup> Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. 2.2 Altasıralama (subordination).

(3) [Sessizce konuşarak] yürüyorlardı.

Örnek (3)'te köşeli ayraç içinde belirtilen yapı, belirteç işlevli bağımlı cümledir ve temel cümle yüklemine tarz açısından nitelemektedir.

## 2.1. SIRALAMA (COORDINATION)

İşlevsel açıdan birbirine eşdeğer temel cümleler ya da bağımlı cümlelerin bir bağlayıcı aracılığıyla ya da bağlayıcı olmadan birbirlerine bağlanması, sıralama cümlelerini oluşturur. Dik (1968, s. 25), sıralamayı eşdeğer dilbilgisel işleve sahip iki veya daha fazla üyeden oluşan ve bir bağlayıcı aracılığıyla aynı hiyerarşik yapı düzeyinde birbirine bağlanan kuruluş olarak tanımlamıştır. Haspelmath ise, sıralama cümlelerini, aynı türden ve aynı anlamsal ilişkiye sahip iki veya daha fazla birimin, daha büyük bir birim oluşturmak için birleştirilmesi şeklinde tanımlar (2004, s. 34). Türkiye Türkçesinde sıralama cümleleri; ve, ama, hem...hem de gibi bağlayıcı ögeler ve  $-(y)Xp$  zarf-fiil eki ile ya da iki veya daha fazla yüklemle sıralanması ile oluşturulabilir:

### A. Türkiye Türkçesinde Bağlayıcı Ögeler ile Oluşturulan Sıralama Cümleleri: ve, ama, hem...hem de vs.

- (1) TT. Ezgi gelecek **ve** anahtarı alacak.
- (2) TT. Zeynep istemedi **ama** gitti.
- (3) TT. Zeynep **hem** istemedi **hem de** gitti.
- (4) TT. Onun gitmesini **ve** anahtarı almasını istedim.

### B. Türkiye Türkçesinde İki veya Daha Fazla Yüklemle Sıralanması ile Oluşan Sıralama Cümleleri

- (1) TT. Ezgi gelecek, anahtarı alacak.

(2) TT. Ezgi **gelecek**, anahtarı **alacak**, eve **dönecek**.

### C. Türkiye Türkçesinde $-(y)Xp$ Zarf-fiil Eki ile Oluşturulan Sıralama Cümleleri

Belirteç cümlesini sözdizimsel olarak üst cümleye bağlayan  $-(y)Xp$  eki, diğer zarf-fiil işaretleyicileriyle kurulan belirteç işlevli bağımlı cümlelerin aksine temel cümle içeriğini nitelemez. Bu ekle kurulan belirteç cümlelerindeki olay, temel cümlede belirtilen olayla eşzamanlı olarak gerçekleşmez. Olaylar *önceliklik (bağımlı cümle olayı) - sonrakilik (temel cümle olayı)* ilişkisiyle birbirlerine bağlıdır. Johanson (1991, s. 106), bu ilişkiyi ‘*ve-ilişkisi*’ olarak tanımlar.  $-(y)Xp$  ekinin eşzamanlılık bildirdiği durumlarda ise sıralama değil altasıralama işlevi hâkimdir.

(1) TT. Ezgi eve **gidip** anahtarı aldı.

(2) TT. İmzayı **atıp** ofisten çıktı.

(3) Özel gereksinimli öğrencilerini **çalıp** söyleyerek rehabilite ediyor. (Kaya, 2022)

Yukarıda verilen (1) ve (2) numaralı örnekleri *Ezgi eve gitti ve anahtarı aldı, İmzayı attı ve ofisten çıktı* şeklinde de yorumlamak mümkündür. Bu cümlelerde bağımlı cümle olayı temel cümle olayından daha önce gerçekleşir. Olaylar eşzamanlı değildir ve belirteç cümlesi, temel cümle fiiline niteleme ilişkisi sunmaz. (3) numaralı örnekte ise *çal-* ve *söyle-* olayları eşzamanlı gerçekleşmektedir. *çal-* ve *söyle-* olayları, *rehabilite et-* olayını tarz açısından nitelemektedir. Bu ifadede de  $-Xp$  eki eşzamanlılık bildirir.

Yukarıda örneklerle beraber incelediğimiz sıralama cümleleri oluşturma yollarını Gagavuz Türkçesinde de görmek mümkündür. Gagavuz Türkçesinde sıralama cümleleri; bağlayıcı ögeler ve zarf-fiil eki  $-(y)Xp$  ile ya da iki veya daha fazla yüklem sıralanması ile oluşturulabilir:

### 2.1.1. Gagavuz Türkçesinde Bağlayıcı Ögeler ile Oluşturulan Sıralama Cümleleri

Gagavuz Türkçesinde bağlayıcı ögeler ile oluşturulan sıralama cümleleri da, ne...ne..., hem, ama gibi bağlaçlar aracılığıyla gerçekleştirilebilir.

(1) Gag. Bir kız yafkulu ol-muş **da** dün-ä hazır ol-ur-lar-mış.

Bir kız yavuklu ol-GEÇ.3TK BAĞ düşün-YÖN hazır ol-GEN.3ÇK-EKF.GEÇ

“Bir kız (biriyle) yavuklu olmuş ve düğüne hazırlanmış”

(Radloff, 2020, s. 43)

(2) Gag. Sür onu **da** yek boday **da** biç dü **da** un üt.

Sür-EMR.2TK o-ZN-BEL BAĞ ek-EMR.2TK buğday BAĞ biç-EMR.2TK döv-EMR.2TK BAĞ un öğüt-EMR.2TK

“Sür onu ve buğday ek ve biç döv ve un öğüt.”

(Radloff, 2020, s. 44)

(3) Gag. Ana-m fit düş-tü-(y)dü, **ne** laf ed-er-di **ne** gez-er-di.

Anne-İYE.1TK hasta düş-GEÇ.3TK-EKF.GEÇ BAĞ laf et-GEN.3TK-EKF.GEÇ BAĞ gez-GEN.3TK-EKF.GEÇ

“Annem hasta olmuştu, ne konuşurdu ne gezerdi.”

(Ulutaş, 2004, s. 50)

(4) Gag. Siz-e göster-er-lär resim-ner-i **hem** annad-êr-lar.

Siz-YÖN göster-GEN.3ÇK resim-ÇOK-BEL BAĞ anlat-GEN.3ÇK

“Resimleri size hem gösterirler hem de anlatırlar.”

(Kopuşçu & Kopuşçu, 2012, s. 21)

(5) Gag. Var üle bir kız **ama** o uje yapılı.

Var öyle bir kız BAĞ o nişanlı



“Öyle bir kız var ama o nişanlı.”

(Ulutaş, 2004, s. 51)

(6) Gag. Bu zanaat-1 hem ustalı-1 da pek islää bil-er **hem** kullan-êr.

Bu zanaat-BEL BAĞ ustalık-BEL BAĞ çok iyi bil-GEN.3TK BAĞ kullan-GEN.3TK

“Bu zanaatı ve ustalığı da çok iyi bilir ve kullanır.”

(Ana Sözü, 2022)

### 2.1.2. Gagavuz Türkçesinde İki veya Daha Fazla Yüklemin Sıralanması ile Oluşturulan Sıralama Cümleleri

İşlevsel açıdan birbirine eşdeğer temel cümleler ya da bağımlı cümleler bir bağlayıcı olmadan da birbirlerine bağlanabilir. Aşağıda verilen örneklerde iki veya daha fazla yüklem sıralanması yoluyla sıralama cümleleri oluşturulmuştur.

(1) Gag. O **kal-mış** orda, **yap-mış** bir perdä.

O kal-GEÇ.3TK orada yap-GEÇ.3TK bir perde

“O orada kalmış, bir perde yapmış.”

(Radloff, 2020, s. 43)

(2) Gag. **Al-mış-lar** kız1, **git-miş-ler**.

Al-GEÇ.3ÇK git-GEÇ.3ÇK kız-BEL, git-GEÇ.3ÇK

“Almışlar kız1, gitmişler.”

(Radloff, 2020, s. 43)

(3) Gag. **Yetiş-miş** yev-ä, **bār-mış** o-n-a.

yetiş-GEÇ.3TK ev-YÖN bār-GEÇ.3TK o-ZN-YÖN

“Eve yetişmiş, ona bağırılmış.”

(Radloff, 2020, s. 45)

### 2.1.3. Gagavuz Türkçesinde $-(X)p$ Zarf-fiil Eki ile Oluşturulan Sıralama Cümleleri

$-(y)Xp$  zarf-fiil ekiyle oluşturulan sıralama cümlelerinde olaylar eşzamanlı olarak meydana gelmez. Bu tür sıralama cümlelerinde belirteç cümlesi, temel cümleye niteleme ilişkisi sunmaz.

(1) Al-**ip** o deri-ler-i, biri-biri-nin sırt-lar-ı-n-a erleştir-ip baala-mış-lar.

Al-ZF o deri-ÇOK-BEL, biribiri-İLG sırt-ÇOK-İYE.3ÇK-ZN-YÖN erleştir-ZF bağla-GEÇ.3ÇK

“O derileri almışlar ve birbirlerinin sırtlarına yerleştirip bağlamışlar.”

(Özkan, 2017, s. 152)

(2) O da üst-ü-n-e pin-**ip** baba-sı-n-dan izin al-ıp çekil-(i)yor.

O BAĞ üst-İYE.3TK-ZN-YÖN pin-ZF baba-İYE.3TK-ZN-AYR izin al-ZF çekil-ŞİM.3TK

“O da (atın) üstüne biniyor ve babasından izin alıp çekiliyor.”

(Özkan, 2017, s. 145)

(3) Sofra-(y)a otur-**up** bütün ayle-miz-län barabar ekmek i-yer-iz.

Sofra-YÖN otur-ZF bütün aile-İYE.1ÇK-EDT beraber ekmek ye-GEN.1ÇK

“Sofraya otururuz ve bütün ailemizle birlikte yemek yeriz.”

(Kopuşçu ve Kopuşçu, 2012, s. 17)

Yukarıdaki örneklerin Türkiye Türkçesine dair anlamsal çevirilerinden de anlaşılacağı üzere bu cümlelerde bağımlı cümle olayı temel cümle olayından önce gerçekleşmiştir. Olaylar eşzamanlı değildir ve belirteç cümlesi, temel cümleye niteleme ilişkisi sunmaz.  $-(y)Xp$  ekinin *eşzamanlılık* bildirdiği durumlarda ise sıralama değil altasıralama ilişkisi hâkimdir:

(4) Gag. Piya türkü çal-**ip** gel-ir-miş yev-ä, dana-lar da sineklen-**äräk** gel-ir-miş.

Piya türkü çal-ZF gel-GEN.3ÇK-EKF.GEÇ ev-YÖN dana-ÇOK BAĞ sineklen-ZF gel-GEN.3ÇK-EKF.GEÇ

“Piya türkü çalarak eve gelirmiş, danalar da sineklenerek eve gelirmiş.”

(Radloff, 2020, s. 46)

Bu örnekte *türkü çalma* ve *eve gelme* olayları eşzamanlı gerçekleşmektedir. *Türkü çalma* olayı, *eve gelme* olayını tarz açısından nitelemektedir. *Türkü çalıp eve gelmek* olayı tıpkı *danaların sineklenerek eve gelmesi* olayına benzer. İki cümlede de *-Xp* ve *-ArAk* ekleri *eşzamanlılık* bildirir.

Ayrıca birincil işlevi, temel cümle fiilini tarz açısından nitelemek olan *-(y)ArAk* ulacı, bazı durumlarda niteleme ilişkisi olmadan yalnızca sıralama ifade eder:

(5) [Sus-**arak**] ateşle-e gel-ip odun at-mış.

Sus-ZF ateşlik-YÖN gel-ZF odun at-GEÇ.3TK

“Susmuş ve ateşliğe gelip odun atmış.”

(Özkan, 2017, s. 152)

Burada bağımlı cümle ve temel cümle arasında bir niteleme ilişkisi yoktur. Örnek, *susmuş ve ateşliğe gelmiş ve odun atmış* şeklinde yorumlanabilir.

## 2.2. ALTASIRALAMA (SUBORDINATION)

Altasıralama, sözdizimsel bağlantı türlerinden biridir. Bu bağlantı türüyle birbirlerine bağlanan cümleler, bağımlılık terimiyle de karşılanan *altasıralama* (subordination) stratejisiyle kurulur. Sıralama cümlelerinin aksine altasıralı cümleler, temel cümleye sözdizimsel bağımlılık (syntactic dependency) gösterirler. Chomsky, ilk olarak 1957’de yayımlanan eseri *Syntactic Structures*’ta (Sözdizimsel Yapılar) *Üretici-Dönüşümsel Dilbilgisi* (Generative Transformational Grammar) adıyla bilinen yaklaşımın temellerini atmıştır. Chomsky bu çalışmasında (Chomsky, 2002) dilbilgisinin; *öbek yapı kuralları*, *dönüşüm kuralları* ve *biçimsesbilim kuralları* olmak üzere üç tür kurallar düzleminden oluştuğunu savunur. Buna göre “dönüşüm kuralları, öbek yapı kurallarının çıktısı olan temel cümle yapılarına öğelerin yerini değiştirme,

yerine başkasını koyma, önceki ögeleri silme, yeni ögeler ekleme gibi işlemlere dayanarak daha geniş cümleler üreten kurallardır” (Uzun, 2000). Dönüşümün çeşitli türleri vardır. Çalışmamızla ilgili olan türü ise *çift-tabanlı* ya da *genel* dönüşüm olarak da bilinen *yerleşme* (embedding) dönüşümüdür. Bu dönüşüm türü birden fazla cümleyi ilgilendirir. Temelde birden fazla farklı cümlenin tek bir cümlede birleştirilmesidir. Bu noktada altasiralama (subordination) kavramı devreye girer. Altasiralama kavramı genellikle yerleştirme dönüşümü temelinde tanımlanır. Altasıralanmış bir cümle, temel cümlenin bileşeni olarak işlev gören yerleştirilmiş bir yan cümledir.

Geleneksel olarak altasıralamayı tanımlamak için başvurulan başka bir biçim-sözdizimsel ölçüt, mastarlar gibi sonlu olmayan fiil biçimlerinin kullanılmasıdır (Cristofaro, 2003, s. 1). Ancak altasıralı cümle, bitimsiz ya da bitimli fiil şekilleriyle, gramatikal ve sözdizimsel olarak temel cümleye ya da başka bir altasıralı cümleye bağlanabilir.

(1) [Senin orada hiç konuşmadığını] biliyorum.

(2) [Verdiğin cevapları] eve gidince tekrar düşün.

(3) [Gerekli olan kitapları] farklı bir rafa koydum.

Yukarıda verilen örneklerde fiilimsi eklerini alarak bitimsiz şekilde kullanılan bağımlı cümle yüklemeleri, temel cümleye gramatikal açıdan bağlıdır ve altasıralı cümleler, temel cümleye sözdizimsel olarak da bağlanmıştır. Bitimsiz yapılar kendi başlarına bağımsız birimler olarak kullanılamazlar.

Altasıralı cümle, bitimli fiil şekilleriyle, gramatikal ve sözdizimsel olarak temel cümleye ya da başka bir altasıralı cümleye bağlanabilir. Aşağıdaki örneklerde altasiralama, bağımlı cümle fiiline getirilen çeşitli eklerle gerçekleştirilmiştir. Bitimli cümleler, -DX mX, -mXş gibi, -DX mAdI, -(y)Xr -mAz gibi biçimler ya da *diye*, *ki* gibi bağlayıcı ögeler kullanılarak altasiralama stratejisiyle temel cümleye bağlanabilir. Burada bitimli cümlelerin temel cümleye çeşitli niteleme

ilişkileriyle sözdizimsel açıdan bağlandığı görülür. Verilen örneklerde bitimli cümleler sebep, koşul, zaman ya da tarz ilişkileriyle temel cümleye bağlanırlar.<sup>6</sup>

(1) Tren 10 km **gitti gitmedi**, arıza yaptı.

(2) Hiç **ölmeyecekmişsin gibi** yaşıyorsun.

(3) Eve **girdim mi** rahatlıyorum.

(4) Seni üzmemeyim **diye** söylemedim.

(5) Güneş açmalı **ki** dışarı çıkalm.

Dünya dillerinde cümle bağımlılaştırmanın farklı yollarla sağlandığı görülür. Türkçede cümle bağımlılaştırma genelde bitimsiz yapılar (infinite structures) aracılığıyla yapılırken Hint-Avrupa tipi dillerde, *when* “-dığında”, *while* “-ırken” gibi sözlüksel ögeler aracılığıyla kurulur. Türkçede bitimsiz cümleler, fiil kökü ve en az bir yüklemleştirciden (zarf-fiil işaretleyicileri, sıfat-fiil işaretleyicileri, isim-fiil işaretleyicileri) oluşan bitimsiz bir yüklemden oluşur:

TT. [Sen Ordu’ya **taşınınca**] seni ziyaret etmeye geleceğim.

(taşınınca [yüklem] < taşın- [fiil kökü] + -IncA [yüklemleştirci])

İng. [**When** you move to Chicago] I'll come to visit you.

“Sen Chicago’ya taşındığında seni ziyaret etmeye geleceğim.”

Altasıralama stratejisiyle temel cümleye bağlanan bağımlı cümleler, temel cümle içerisinde ad, sıfat ve belirteç işlevlerinde kullanılabilirler. Altasıralı cümle, temel cümle fiilinin öznesi ya da tümleci olduğunda *ad işlevli bağımlı cümle* adını alır. Altasıralı cümle, temel cümledeki bir adı ya da ad grubunu

<sup>6</sup> Ayrıntılı inceleme için bkz. 2.2.3.2. Gagavuz Türkçesinde Bitimli Yapıdaki Belirteç İşlevli Bağımlı Cümleler.

nitelediğinde *sıfat işlevli bağımlı cümle* ve temel cümle fiilinin belirteci olduğunda, bir fiil öbeğini ya da başka bir bağımlı cümleyi nitelediğinde *belirteç işlevli bağımlı cümle* adını alır. Sıfat işlevli bağımlı cümleler ya da belirteç işlevli bağımlı cümleler, temel cümleye *niteleme* ilişkisiyle bağlanırlar.

Bir sonraki başlık altında Gagavuz Türkçesindeki altasıralı cümle türleri incelenecektir. Gagavuz Türkçesinde altasıralı cümle türleri; ad işlevli, sıfat işlevli ve belirteç işlevli olmak üzere üç gruba ayrılmıştır.

### 2.2.1. Gagavuz Türkçesinde Ad İşlevli Bağımlı Cümleler

Bu bağımlı cümleler, temel bir cümle içerisinde özne ve tümleç olabilen yapılardır. Bu cümleler, adlaştırma işlemi uygulanarak oluşturulur (Erkman Akerson ve Ozil, 2015, s. 260). Ad işlevli bağımlı cümleler, bağımlı cümle fiilinin kök ya da gövdesine “-(y)Xş, -DXK, -mA, -AcAk, -mAK” eklerinin getirilmesiyle adlaştırılır. Ad işlevli bağımlı cümleyi temel cümleye bağlayan isim-fiil ekleri, Türkiye Türkçesinde Gagavuz Türkçesine göre daha fazla kullanılır. Slav dillerinin etkisi sonucu, Gagavuz Türkçesinde ad işlevli bağımlı cümleler daha çok bitimli şekilde karşımıza çıkar. Türkiye Türkçesindeki gibi bitimsiz yapılara daha az rastlanır (Menz, 1999, s. 69). Cristofaro (Cristofaro, 2003, s. 95) ad işlevli bağımlı cümleleri, *tamamlayıcı ilişkiler* (complement relations) olarak ifade ederek temel cümlenin bağımlı cümleye gönderimde bulunmasının gerekli olduğunu açıklar ve şu örneği verir:

(1) He thinks [that she will arrive tomorrow] “O, onun yarın geleceğini düşünüyor.”

Burada *düşün-* fiili nesne ister. Örnekteki *düşün-* fiilinin nesnesi olan '*yarın geleceğini*' ad öbeği cümlenin tamamlayıcı unsurudur. Ad işlevli bağımlı cümleler tamamlayıcı/zorunlu unsur olduklarından cümle içerisinden çıkarıldığında cümle dilbilgisi dışı olur.

Ad işlevli bağımlı cümleler, temel cümle içerisinde özne ve tümleç olabilen yapılardır:

(1) [Onun olaylara bakışı] değişti.

(2) [Gizem’in bunu söylediğini] duymadım.

(3) [Onun eve dönmesine] çok sevindi.

(4) [Onun sınavı kazanacağından] eminim.

Yukarıdaki örneklerde sırasıyla  $-(y)Xş$ ,  $-DXK$ ,  $-mA$ ,  $-AcAK$  ekleriyle bağımlılaştırılan yan cümleler, temel cümle içerisinde sırasıyla özne, belirtili nesne, dolaylı tümleç, dolaylı tümleç görevlerini üstlenmişlerdir.

Gagavuz Türkçesinde ise Slav dillerinin etkisi sonucu, ad işlevli bağımlı cümleler daha çok bitimli şekilde karşımıza çıkar. Bitimsizleştirici isim-fiil ekleriyle temel cümleye bağlanan ad işlevli bağımlı cümleler nadiren görülür. Gagavuz Türkçesinde ad işlevli bağımlı cümleler, genellikle *ani* ve *ki* bağlayıcılarının yardımıyla temel cümleye bağlanırlar.

(1) Gag. Başla-mış Murgoç [salla-**ma** kulā-n-ı].

Başla-GEÇ.3TK Murgoç salla-İF kulā-ØİYE.3TK-ZN-BEL

“Murgoç kulağını sallamaya başlamış.”

(Radloff, 2020, s. 45)

Burada ad işlevli bağımlı cümle, temel cümlenin dolaylı tümleci görevinde kullanılmıştır. Dolaylı tümleç görevindeki *sallāma kulānı*, temel cümle yüklemi *başla-*’ın tamamlayıcısı yani zorunlu unsurudur.

(2) Gag. Bil-er-im [yaz-**mā** hem oku-**mā**].

Bil-GEN.1TK yaz-İF oku-İF

“Yazmayı ve okumayı bilirim.”

(Radloff, 2020, s. 48)

(3) Gag. Şimdi anna-mış Padişā [**ani** yok nāpsın Yuvan-a].

Şimdi anla-GEÇ.3TK Padişah BAĞ yok ne yapsın Yuvan-YÖN

“Padişah Yuvana yapacak bir şey olmadığımı anlamış.”

(Radloff, 2020, s. 51)

(4) Gag. Bän gör-dü-m [**ani** var o-n-nar-dan çok].

Ben gör-GEÇ.1TK BAĞ var o-ZN-ÇOK-AYR çok

“Onlardan çok (var) olduğunu gördüm.”

(Menz, 1999, s. 70)

(5) Gag. Bän anne-r-(i)m [**ki** siz ben-i kapi-ji-nüz].

Ben anla-GEN.1TK BAĞ siz ben-BEL kilitle-GEL.2ÇK

“Beni kilitleyeceğinizi anlıyorum.”

(Menz, 1999, s. 70)

(6) O-nun laf-lar-ı-n-dan anna-dık, [**ani** üren-ci-lär havez-län üren-er-lar ana dil-i-n-i].

O-İLG laf-ÇOK-İYE3tk-ZN-AYR anla-GEÇ.1ÇK BAĞ öğrenci-ÇOK heves-EDT  
öğren-GEN.3ÇK ana dil-İYE.3ÇK-ZN-BEL

“Öğrencilerin ana dillerini hevesle öğrendiklerini onun sözlerinden anladık.”

(Gagauz Sesi, 1996)

(2), (3), (4), (5) ve (6) numaralı örneklerde köşeli ayraç içine alınan altasıralı ad işlevli bağımlı cümleler, temel cümlelerin nesnesi görevindedir. Ad işlevli bağımlı cümleler, temel cümle fiilinin tamamlayıcı unsuru ve zorunlu öğeleridir. Ad işlevli bağımlı cümleler, cümleden çıkarılmak istendiğinde cümle dilbilgisi dışı olur.

(1) ve (2) numaralı örneklerde ad bağımlı cümleleri bitimsiz olarak isim-fiil ekleriyle temel cümleye bağlanmıştır. (3), (4), (5) ve (6) numaralı örneklerde ise ad bağımlı cümleleri *ani* ve *ki* bağlayıcılarının yardımıyla bitimli şekilde temel cümleye bağlanmıştır. Ancak Gagavuz Türkçesinde genel eğilim, ad cümlelerinin bitimli şekilde üst cümleye bağlanması yönündedir.



### 2.2.2. Gagavuz Türkçesinde Sıfat İşlevli Bağımlı Cümleler

Sıfat işlevli bağımlı cümleler (relative clauses), temel cümledeki bir ad veya ad grubunu nitelerler. Bu özellikleriyle sıfatlarla aynı işlevi üstlenirler. “Niteleme, bir adı, belli özelliklerini göz önüne alarak aynı kümede yer alan öteki adlardan ayırmaya ya da bu ad hakkında ek bilgiler vermeye yarar” (Erkman Akerson ve Ozil, 2015, s. 77). Bağımlı cümle fiilinin kök veya gövdesine “-An, -Ar, -DXK, -mAz, -mXş, -(y)AcAk” eklerinin getirilmesiyle fiil adlaştırılır ve sıfat işlevli bağımlı cümleler temel cümleye bu ekler yardımıyla bağlanır. Gagavuz Türkçesinde sıfat işlevli bağımlı cümleler bitimsiz ya da bitimli şekilde görülebilir. Bitimsiz formdaki sıfat işlevli bağımlı cümleler, üst cümleye sıfat-fiil ekleri ile bağlanır. Bitimli yapıda ise Slav dillerinin etkisiyle sağa dallanan yapılar karşımıza çıkar.

(1) Gag. [Gel-**än**-geç-**än** yolcü-lar-a] yıkram ederim.

Gel-SF geç-SF yolcu-ÇOK-YÖN ikram et-GEN.1TK

“Gelen geçen yolculara ikram ederim.”

(Radloff, 2020, s. 43)

(2) Gag. [Gel-**än** kihat-lar-ı] hep yıv-ar-mış bireri.

Gel-SF kihat-ÇOK-BEL hep yığ-GEN.3TK-EKF.GEÇ bir yere

“Gelen kağıtları hep yığarmış bir yere.”

(Radloff, 2020, s. 48)

(3) Gag. [Bir görün-**mäz** kuvet] çek-ti ben-i otluk iç-i-n-ä.

Bir görün-SF kuvvet çek-GEÇ.3TK ben-BEL otluk iç-İYE.3TK-ZN-YÖN

“Görünmez bir kuvvet beni otluğun içine çekti.”

(Ulutaş, 2004, s. 60)

(4) [Gel-**än** cuma-(y)-a] ban-a düün yap-er-lar.

Gel-SF cuma-YÖN ben-YÖN düğün yap-GEN.3ÇK

“Gelecek cumaya bana düğün yapacaklar.”

(Özkan, 2017, s. 120)

Bu cümleler bitimsiz sıfat işlevli bağımlı cümle türü için örnektir. (1) numaralı örnekte *gelän-geçän* sözcükleri *-An* sıfat-fiil ekini almışlardır. Bu sözcükler yolculara sözcüğünü niteler. (2) numaralı örnekte *gelän* sözcüğü *kihatları* sözcüğünü niteler. (3) numaralı örnekte *görünmáz* sözcüğü *kuvet* sözcüğünü niteler. (4) numaralı örnekte *gelän* sözcüğü *cuma* sözcüğünü niteler.

(5) Gag. Gid-elim [o çoc-ā **ani** yever-di-k].

Git-EMR.1ÇK o çocuk-YÖN BAĞ evlendir-GEÇ.1ÇK

“Evlendirdiğimiz o çocuğa gidelim.”

(Radloff, 2020, s. 43)

(6) Gag. Düş-ü-n-dä gör-dü [düve-si-n-i **ani** ver-miş Allah].

Düş-İYE.3TK-ZN-BUL gör-GEÇ.3TK düve-İYE.3TK-ZN-BEL BAĞ ver-GEÇ.3TK  
Allah

“Allahın verdiği düvesini düşünde gördü.”

(Radloff, 2020, s. 46)

Bitimli sıfat işlevli bağımlı cümlelere tipolojik açıdan bakıldığında Türkiye Türkçesinde yönetilen-yöneten ilişkisine bağlı olarak sola dallanan yapılar görülürken Gagavuz Türkçesinde Slav dillerinin etkisiyle sağa dallanan yapılar karşımıza çıkar.

Erkman Akerson ve Ozil (Erkman Akerson ve Ozil, 2015), çalışmalarında sıfat işlevli bağımlı cümlelerin özel bir türü olarak “Özerk niteleme” türünden de bahsederler. Özerk niteleme, cümle içerisinde önlerinde nitelenen öge olmayan ancak niteleme işlevi olan sıfat-fiil yapıları olarak tanımlanır. Özerk niteleme örneğine Gagavuz Türkçesinde de rastlanmıştır.

(1) TT. **Çok gülen** ağlar. (Erkman Akerson ve Ozil, 2015, s. 201)

“Çok gülen (kişi) ağlar.”

(2) Gag. Ama de-miş çocuk, **gel-en-â geç-en-â** kes-är-(i)m birär koyun.

BAĞ de-GEÇ.3TK çocuk gel-SF-YÖN geç-SF-YÖN kes-GEN.1TK birer koyun

“Ama demiş çocuk, gelen geçen (kişilere) keserim birer koyun.”

(Radloff, 2020, s. 43)

### 2.2.3. Gagavuz Türkçesinde Belirteç İşlevli Bağımlı Cümleler

Belirteç işlevli bağımlı cümleler, temel cümlenin fiilini *zaman, amaç, neden, sonuç şart, karşıtlık, tarz vb.* açılardan niteleyerek belirteç işlevi üstlenen yapılarıdır. Genel olarak dilbilgisi kitaplarında, belirteç işlevli bağımlı cümlelerin, sözdizimsel olarak temel cümlenin bir parçası olduğu, yani ona gömülü olduğu görüşü hâkimdir. Ancak Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde gömülü olmayan yani *yerleştirme dönüşümü*<sup>7</sup> uygulanmamış yan cümleler, yan yana getirilerek de belirteç işlevini gerçekleştirebilir. Yani altasıralı cümle, bitimsiz ya da bitimli fiil şekilleriyle, gramatikal ve sözdizimsel olarak temel cümleye ya da başka bir altasıralı cümleye bağlanabilir. Burada önemli olan, bağımlı cümlenin, temel cümle fiilini çeşitli ilişkilerle nitelemesidir. Bu bağımlı cümleler, bağlı oldukları temel cümlenin fiilini *zaman, amaç, neden, sonuç şart, karşıtlık, tarz vb.* açılardan niteleyerek belirteç işlevi görürler.

Aydemir (2020, s. 47-48), Çağdaş Türk dillerinde belirteç işlevli altasıralama işaretleyicilerini ‘*bitimsizleştiriciler, altasıralayıcılar, kopya bağlayıcılar ve kipsel işaretleyiciler*’ şeklinde dört ana gruba ayırmıştır. *Bitimsizleştiriciler*; farklı biçimbilgisel yapıdaki zarf-fiil işaretleyicileri, *Altasıralayıcılar*; *de-* fiilinin zarf-fiilli biçimlerinden gelişen altasıralayıcı TT. *Diye, kopya bağlayıcılar*; yabancı dillerden Türk dillerine geçen kopya bağlayıcılar; *kipsel işaretleyiciler* ise istek/gönüllülük işaretleyicisi olarak sınıflandırılmıştır.

<sup>7</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. 2.2 Altasıralama (subordination).

Aydemir'in araştırmasından yola çıkarak tez çalışmamızda 'bitimsiz yapıdaki belirteç işlevli bağımlı cümleler (2.2.3.1)' ve 'bitimli yapıdaki belirteç işlevli bağımlı cümleler (2.2.3.2)' olmak üzere iki ana başlık açıldı. Bitimsiz yapıdaki belirteç işlevli bağımlı cümleler altında *zarf-fiil ekleri*, *sıfat-fiil ile isim-fiil işaretleyicileri* ve *şart kipi işaretleyicisi* ile kurulan cümlelere yer verildi.

Bitimli yapıdaki belirteç işlevli bağımlı cümleler kısmında ise *-(y)Xr -mAz biçimbirimi*; 'istek/gönüllülük işaretleyicisi' *-Ayım, -A, -Allm, -sXn; dA ve açan bağlayıcıları ile ani, deyni, onuştan ve kopya bağlayıcıları ki, zerä* gibi özel altasıralayıcılar incelendi.

Aşağıda Gagavuz Türkçesindeki belirteç işlevli bağımlı cümlelerin bitimsiz ve bitimli biçimleri, temel cümleye sundukları niteleme ilişkileriyle birlikte incelenecektir:

### 2.2.3.1. Gagavuz Türkçesinde Bitimsiz Yapıdaki Belirteç İşlevli Bağımlı Cümleler

Gagavuz Türkçesinde bitimsiz yapıdaki belirteç işlevli bağımlı cümleler, bağımlı cümle fiiline eklenen zarf-fiil ekleri, sıfat-fiil/isim-fiil işaretleyicileri ve şart kipi işaretleyicisi aracılığıyla oluşturulur.

#### 2.2.3.1.1. Zarf-fiil Ekleri

Gagavuz Türkçesinde *-(y)Xp, -(y)A, -(y)XncA, -IncAk, -IncAn, -mAdAA, -(y)ArAk, -kAn(A), -Ar...-mAz, -DXk, -DXkça, -DXynAn, -Ducaan* şeklindeki zarf-fiil ekleri, bağımlı cümlenin fiiline eklenerek bitimsiz yani çekimlenmeyen yapılar oluştururlar. Sözdizimsel açıdan temel cümleye bağlanan zarf-fiilli bağımlı cümleler bağımsız olarak tek başlarına kullanılamazlar.

(1) [Yat-ace-(y)**kan**] unut-ma şükür et-mä-ä geç-miş gün için.

Yat-GEL.2TK-ZF unut-OLZ.EMR.2TK şükür et-İF-BEL geç-SF gün EDT

“Yatacakken geçmiş gün için şükür etmeyi unutma.”

(Kopuşçu & Kopuşçu, 2012, s. 29)

(1)'de  $-kAn(A)$  ekini alan bağımlı cümle fiili, temel cümle fiilini zaman ilişkisiyle niteler.

(2) Sabaa-län insan, [üz-ü-n-ü yıka-r-**kana**], su-(y)a koy-er taazä ot.

Sabah-VAS üz-İYE-ZN-BEL yıka-GEN-ZF su-YÖN koy-GEN.3TK taze ot

“İnsan sabahları yüzün yıkarken suyun içine taze ot koyar”

(2) numaralı örnekte  $-kAn(A)$  ekini alan bağımlı cümle fiili, temel cümle fiilini zaman ilişkisiyle niteler.

(3) [Gid-ä gid-ä] acık-miş.

gid-ZF gid-ZF acık-GEÇ.3TK

“Gide gide acıkmış.”

(Radloff, 2020, s. 50)

(3)'te  $-(y)A$  ekini alan bağımlı cümle fiili, temel cümle fiilini tarz ilişkisiyle niteler.

(4) [Gid-e gid-e] uzak-ta gör-müş-ler bir sürü koyun.

gid-ZF gid-ZF uzak-BUL gör-GEÇ.3ÇK bir sürü koyun

“Gide gide uzakta bir sürü koyun görmüşler.”

(Özkan, 2017, s. 152)

(4) numaralı örnekte,  $-(y)A$  ekini alan bağımlı cümle fiili, temel cümle fiilini tarz ilişkisiyle niteler. Oldukça eski bir zarf-fiil eki olan  $-(y)A$ , burada tekrar grubu oluşturarak asıl fiilin anlamını devamlılık hâli bakımından pekiştirir (Özkan, 2019, s. 282).

(5) [Her gün kavş-**uncä** yükled-ir-sa-k] ne istä-r-sa-n ver-ecä-m.

Her gün kavuş-ZF yüklet-GEN.1ÇK-EKF.ŞRT ne iste-GEN.2TK-EKF.ŞRT ver-GEL.1TK

“Eğer gün kavuşunca yükletirsek ne istersen vereceğim.”

(Radloff, 2020, s. 50)

(5) numaralı örnekte  $-(y)XncA$  ekini alan bağımlı cümle fiili, temel cümle fiilini zaman ilişkisiyle niteler.

(6) [Deri-si-n-i üz-**meden**] ateş-e pişir-mä-ä koy-muş.

Deri-İYE.3TK-ZN-BEL üz-ZF ateş-YÖN pişir-İF-YÖN koy-GEÇ.3TK

“Derisini yüzmeden ateşe pişirmeye koymuş”

(Özkan, 2017, s. 152)

(6) numaralı örnekte  $-mAdAn$  ekini alan bağımlı cümle fiili, temel cümle fiilini tarz ilişkisiyle niteler.

(7) Sabaa ol-daan Şah İsmail [emikle-(y)**erek**] ara-yor, ayazma-(y)i bul-(ı)yor.

Sabah ol-ZF Şah İsmail emekle-ZF ara-ŞİM.3TK kutsal su-BEL bul-ŞİM.3TK

“Sabah olunca Şah İsmail emekleyerek arıyor ve kutsal suyu buluyor.”

(Özkan, 2017, s. 150)

(7)'de  $-ArAk$  ekini alan bağımlı cümle fiili, sıralı cümlelerden birincisinin yüklemine tarz ilişkisiyle niteler.

(8) Dokuz ay [sevin-**eräk**] gezdim.

Dokuz ay sevin-ZF gez-GEÇ.1TK

“Dokuz ay sevinerek gezdim.”

(Kiriyyet, 1996, s. 2)

(8) numaralı örnekte  $-ArAk$  ekini alan bağımlı cümle fiili, temel cümle fiilini tarz ilişkisiyle niteler.

(9) Ölä da sessiz bekle-di [çocuk-lar gid-**incäk**.]

Öylece sessiz bekle-GEÇ.3TK çocuk-ÇOK git-ZF

“Çocuklar gidince öylece sessiz bekledi”

(Özkan, 2019, s. 285)

(9)'da *-IncAk* ekini alan bağımlı cümle fiili, temel cümle fiilini zaman ilişkisiyle niteler.

(10) Atı-(y)la o çatı-(y)ı fıçı-nın ötä yän-n-a [çek-**ip**] çıkar-ıyla kenar-a.

çek-ZF o çatı-BEL fıçı-İLG öte yan-ØİYE.3TK-ZN-YÖN çek-ZF çıkar-ŞİM.3ÇK kenar-YÖN

“Atının yardımıyla o çatıyı fıçının öte yanına çekip kenara çıkarıyorlar.”

(Özkan, 2017, s. 126)

(11) [Sevin-**ip**] alatle-er-lar yol-a tez haber-i padişa-(y)a getir-mä.

sevin-ZF sevinçli bir şekilde çık-ŞİM.3ÇK yol-YÖN tez haber-BEL padişah-YÖN getir-İF

“Padişaha haberi tez götürmek için sevinerek yola çıkıyorlar.”

(Özkan, 2017, s. 118)

(10) ve (11) numaralı örnek cümleler üzerinden  $-(y)Xp$  zarf-fiil ekinin *sınırlayan* yani temel cümle fiilini niteleyen işlevi üzerinde durulacaktır. Johanson (Johanson, 1975)'te *sınırlayan* ve *sınırlamayan* zarf-fiil eklerinden bahseder. Johanson, sınırlamayı zarf-fiil ekinin temel cümle fiilini çeşitli ilişkiler açısından nitelemesi olarak açıklar. Buna göre  $-(y)Xp$  zarf-fiil ekinin işlevlerinden biri, temel cümle fiilini nitelemesidir. Johanson, *sınırlamayan* zarf-fiil ekini, temel cümlelerin yüklemine ya da temel cümle fiilinin yönettiği başka bir fiili nitelemeyen ek olarak tanımlar. Johanson  $-(y)Xp$  zarf-fiil ekinin yalnızca sıralama işlevinde de kullanılabileceğini ve bu zarf-fiil ekinin sıralama cümleleri kurduğunda temel cümle fiiline niteleme ilişkisi sunmadığını yani sınırlama işlevi olmadığını belirtir. Johanson (1991, s. 106)'da bu ilişkiyi ‘*ve-ilişkisi*’ olarak tanımlar. ‘*Ve-ilişkisinde*’, olaylar *öncekilik (bağımlı cümle olayı) - sonrakilik (temel*

*cümle olayı*) ilişkisiyle birbirlerine bağlıdır<sup>8</sup>. Bu açıklamalara göre (10) ve (11) numaralı örnekleri inceleyelim:

(10) numaralı örnekte bağımlı cümle fiili *çek-* ve temel cümle fiili *çıkart-* eşzamanlı olarak gerçekleşir. Cümleyi *Çatı kenara çekilerek çıkarılır* şeklinde yorumlamak mümkündür. Bağımlı cümle fiili, temel cümle fiilini niteler ve tarz açısından sınırlandırır.

(11) numaralı örnekte bağımlı cümle fiili *sevin-* ve temel cümle fiili *yola atla-* eşzamanlı olarak gerçekleşir. Bağımlı cümle fiili, temel cümle fiilini niteler ve tarz açısından sınırlandırır.

### 2.2.3.1.2. Sıfat-fiil ve isim-fiil işaretleyicileri

Türkçede basit zarf-fiil ekleriyle temel cümleye bağlanan belirteç cümleleri dışında sıfat-fiil ve isim-fiil temelli birleşik yapılarla temel cümleye bağlanan belirteç cümleleri de vardır. Sıfat-fiil ve isim-fiil temelli yapılar üzerlerine durum eki ya da durum eki + edat alabilirler. Bu yapılar Türkiye Türkçesinde – *DxğXnda*, *-DXğX için/gibi/hâlde*, *-DXkçA*, *-mAk için/yerine*, *-mAdAn sonra/önce*, *-AcAk-ı zaman* vb. şekillerde görülür. Bu birleşik yapılar neden, koşul, zaman, tarz gibi anlam ilişkileriyle temel cümleyi niteleyerek belirteç işlevi görürler.

(1) Ben **git-diğ-im-de** tüm işleri halledeceğim.

(2) Annem **gül-dük-çe** mutlu oluyorum.

(3) Öğretmen **sus-tuğu-nuz için** öfkeleniyordu.

(4) Hatalı **ol-duğu hâlde** utanmadı.

(5) Sesi **duy-duğu gibi** yataktan fırladı.

<sup>8</sup> Konu ile ilgili bilgi için bkz. 2.1 Sıralama (coordination)



(6) Koridorda seslice **yürü-y-üş-ü-n-den** herkes rahatsız oldu.

(7) **Konuş-mak için** izin aldı.

(8) Hızlı **koş-mak** yerine yürüdü.

(9) **Dön-eceğ-i zaman** bana haber verecek.

Gagavuz Türkçesinde de sıfat-fiil ve isim-fiil temelli birleşik yapılarla temel cümleye bağlanan belirteç cümleleri görülür. Bu özellik bakımından Türkiye Türkçesiyle benzerlik gösterirler. Bu yapılar, sıfat-fiil ve isim-fiil temelli yapıların üzerlerine durum eki ya da durum eki + edat getirilmesiyle oluşturulur. Bu birleşik yapılar neden, koşul, zaman, tarz gibi anlam ilişkileriyle temel cümleyi niteleyerek belirteç işlevi görürler.

(1) Bän gid-ecä-m [o-n-u ara-**mä**.]

Ben git-GEL.1TK o-ZN-BEL ara-İF-YÖN

“Ben onu aramaya gideceğim.”

(Radloff, 2020, s. 44)

Burada bağımlı cümle fiili, temel cümleye amaç işleviyle bağlıdır. Cümle, *Aramak için gitmek* şeklinde yorumlanabilir. Burada, amaç-sonuç ilişkisi görülür. TT. -mAyA yapısındaki -(y)A durum eki, Gagavuz Türkçesinde isim-fiil ve durum ekinin birleşmesi sonucu (**mä**) şeklinde karşımıza çıkar.

(2) Bir vakit var-mış üç çöcük, çeket-miş-lär [kışmet-ler-n-i ara-**ma**.]

Bir vakit var-KNT üç çocuk çık-GEÇ.3ÇK kışmet-İYE.3ÇK-ZN-BEL ara-İF-YÖN

“Bir zamanlar üç çocuk varmış. Çocuklar kışmetlerini aramak için yola çıkmışlar.”

(Radloff, 2020, s. 43)

Verilen örnekte bağımlı cümle fiili, temel cümleye amaç işleviyle bağlıdır.

(3) Bütün ürek-tän şükür ed-er-iz Evdokiya Petkoviç’ä gagauz-lar-ın evel-ki zannat-ı-n-ı dirilt-me-si hem [koru-**ma-sı için**] hem da o-nun-nan biz-im-nän [paylaş-**tu için**.]

Bütün yürek-AYR şükür et-GEN.1ÇK Evdokiya Petkoviç-YÖN Gagavuz-ÇOK-İLG evvel-SAH zanaat-İYE.3TK-ZN-BEL dirilt-İF-İYE.3TK BAĞ koru-İF-İYE.3TK EDT BAĞ o-İLG-EDT biz-İLG-EDT paylaş-SF EDT koru-İF-İYE.3TK EDT paylaş-SF EDT

“Evdokiya Petkoviç’ä Gagavuzların eski zanaatını dirilttiği, koruduğu ve onu bizimle paylaştığı için tüm yüreğimizle teşekkür ederiz.”

(Ana Sözü, 2022)

(3) numaralı örnekte bağımlı cümle, temel cümleye neden ilişkisiyle bağlıdır. Cümlede bulunan *-ması için ve -tu için* birleşik yapıları neden-sonuç ilişkisiyle üst cümleye bağlanır. *-ması* için yapısı, isim-fiil + iyelik eki + edat şeklinde oluşturulmuştur.

(4) [Da o saat gör-**dük-çe**] can-ın sızla-r.

ÜNL o saat gör-SF-EŞT can-İYE.2TK sızla-GEN.3TK

“İşte o zaman gördükçe canın acır.”

(Gümüşlü, 1996, s. 2)

(4) numaralı örnekte sıfat-fiil + eşitlik durum eki yapısı görülür.

(5) Biz [uşa-an du-**ma-sı-n-ı**] bekle-r-iz.

Biz uşa-İLG- du-İF-İYE.3TK-ZN-BEL bekle-GEN.1ÇK

“Biz çocuğun doğmasını bekleriz.”

(Kiriye, 1996, s. 2)

(5)’te bağımlı cümle, temel cümleye neden ilişkisi sunar.

(6) Koca-m çok sevin-di [çocuu-muz-un duu-**ma-sı-n-a**].

Koca-İYE.1TK çok sevin-GEÇ.3TK çocuk-İYE.1ÇK-İLG du-İF-İYE.3TK-ZN-YÖN

“Eşim çocuğumuzun doğmasına çok sevindi.”

(Kiriye, 1996, s. 2)

(6)’da bağımlı cümle, temel cümleye nedensellik ilişkisiyle bağlıdır.

(7) Ben-im [evlad-ım ol-**ma-du-n-dan**] ben-i çıkar-dı-lar padişahlık-tan.

Ben-İLG evlad-İYE.1TK ol-OLZ-SF-ZN-AYR ben-BEL çıkar-GEÇ.3ÇK padişahlık-AYR

“Benim evladım olmadığından dolayı beni padişahlıktan men ettiler.”

(Özkan, 2017, s. 146)

(8) Bir-isi da [masal-ı bitir-**dik-tân sora**] de-miş: Yödä-(y)in masal-ım-ı.

Bir-İYE.3ÇK BAĞ masal-BEL bitir-SF-AYR EDT de-GEÇ.3TK öde-EMR.2ÇK masal-İYE.1TK-BEL

“Birisi da masalı bitirdikten sonra ‘ödeyin masalımı’ demiş.”

(Radloff, 2020, s. 47)

(8)’de bağımlı cümle temel cümleye zaman ilişkisiyle bağlıdır.

(9) [Kurs-u-n-u bitir-**dik-tân sora**], çaar-dı o-n-u ihtiyar planeta-lar-ı yüret-mä-ä.

Kurs-İYE.3TK-ZN-BEL bitir-SF-AYR EDT çağır-GEÇ.3TK o-ZN-BEL yıldız-ÇOK-BEL öğret-İF-YÖN

“Kursunu bitirdikten sonra, ihtiyar onu yıldızları öğretmek için çağırdı.”

(Özkan, 2017, s. 127)

(9)’da bağımlı cümle, temel cümleyi zaman ilişkisiyle niteler.

(10) Murgoç, sen-i [sevin-**mek-tân**] yud-acek.

Murgoç sen-BEL sevin-İF-AYR yut-GEL.3TK

“Murgoç seni sevinçli olduğu için yutacak.

(Radloff, 2020, s. 44)

(10)’da bağımlı cümle, temel cümleyi neden ilişkisiyle niteler.

(11) [Ayak al-**ış-ı-n-dan**] tanı-dı-m sen-i.

Adım al-İF-İYE.2TK-ZN-AYR tanı-GEÇ.1TK sen-BEL

“Adım atışından tanıdım seni.”

(Özkan, 2017, s. 117)

(11)’de bağımlı cümle, temel cümleyi tarz ilişkisiyle niteler.

### 2.2.3.1.3. Şart kipi işaretleyicisi

Türkiye Türkçesinde, şart kipi işaretleyicisi (-sA) ile işaretlenmiş bağımlı cümle fiili, temel cümlede bildirilen olay ya da durumu *şart* anlam ilişkisiyle niteler. Gagavuz Türkçesinde de şart çekimi –sA ekiyle yapılır. Şart bildiren belirteç işlevli bağımlı cümleler, tek başlarına kullanılamazlar. Şart bildiren bağımlı cümle, temel cümleden önce ya da sonra gelebilir. Gagavuz Türkçesinde şart anlam ilişkisi bildiren bağımlı cümleler *her/eer/eerlem* (*Far. eger*) ya da *raz* (*Rus. raz*) edatlarıyla temel cümleye bağlanabilir.

(1) [Te bööla bir sürü koyunum **ol-sa**] Allah’tan bir şey iste-mä-m.

ÜNL böyle bir sürü koyun-İYE.1TK ol-ŞRT Allah-AYR bir şey iste-GEN.1TK

“Böyle bir sürü koyunum **olsa** Allah’tan başka bir şey istemem.”

(Radloff, 2020, s. 43)

(2) [Bän yölä gel-en-ä geç-en-ä koyun kes-ecek **ol-sa-m**] şindi-(y)a-dan koyun kal-maz-dı.

Ben öyle gel-SF-YÖN geç-SF-YÖN koyun kes-GEL.3TK ol-ŞRT.1TK şindi-YÖN-EDT koyun kal-OLZ.GEN.3TK-EKF.GEÇ

“Ben öyle gelene geçene koyun kesecek olsam şimdiye kadar koyun kalmazdı.”

(Radloff, 2020, s. 43)

(3) [Çok vakıt küsü **tut-ar-sä-n**] kimsey sen-in-nän oyna-ma-a istä-me-(y)ecek.

Uzun süre küs-BEL tut-GEN.2TK-EKF.ŞRT kimse sen-İLG-EDT oyna-İF-YÖN iste-OLZ-GEL.3TK

“Uzun süre küs kalırsan kimse seninle oynamayı istemeyecek.”

(Kopuşçu ve Kopuşçu, 2012, s. 23)

(4) [**Her** bu iş **ol-ur-sa**] ver-ecä-m.

BAĞ bu iş ol-GEN.3TK-EKF.ŞRT ver-GEL.1TK

“Eğer bu iş olursa vereceğim.”

(Radloff, 2020, s. 43)

(5) [**Eer** bura-da sana bişey zor **gel-är-sä** ya da **annaşıl-ma-r-sa**], sän herker-ä var o-n-nar yardım ed-ecek-lär san-a.

BAĞ bura-BUL sen-YÖN bir şey zor gel-GEN.3TK-EKF.ŞRT BAĞ annaşıl-OLZ.GEN.3TK-EKF.ŞRT sen her yer-YÖN var o-ZN-ÇOK yardım et-GEL.3ÇK sen-YÖN

“Eğer burada sana bir şey zor gelirse ya da anlaşılmazsa, sen herkesin yanına git, onlar sana yardım edecekler.”

(Kopuşçu ve Kopuşçu, 2012, s. 3)

(6) [**Eer** san-a yakın kişi-ler-dän bir-i **hastalan-ır-sa**] o-nun için da yalvar Allah-a.

BAĞ sen-YÖN yakın kişi-ÇOK-AYR bir-BEL hastalan-GEN.3TK-EKF.ŞRT o-İLG EDT BAĞ yalvar Allah-YÖN

“Eğer yakınlarından biri hastalanırsa, onun için de Allah’a yalvar.”

(Kopuşçu ve Kopuşçu, 2012, s. 27)

(7) Al, de-miş ana-sı, [**raz** san-a lazım.]

Al-EMR.2TK de-GEÇ.3TK ana-İYE.3TK BAĞ sen-YÖN lazım

“Al, demiş annesi, eğer sana lazımsa.”

(Özakdağ, 2013, s. 68)

(8) [O-n-u **ver-ir-sa-n** ban-a] bän o vakit çık-ar-ım maarebe-(y)e.

O-ZN-BEL ver-GEN.2TK-EKF.ŞRT ben-YÖN ben o vakit çık-GEN.1TK muharabe-YÖN

“Onu bana verirsen, o zaman çıkarım muharebeye.”

(Özkan, 2017, s. 150)

(9) Bak-sı-n [i-(y)a bil-ir-sa yisin i-(y)ämä-sä], bän o-n-u te böölä i-(y)ecä-m.

Bak-EMR.3TK i-YET-GEN.2TK-EKF.ŞRT i-OLZ.YET.3TK-EKF.ŞRT ben o-ZN-BEL ye-GEL.1TK

“Baksın. Yiyebilirse yesin yiyemezse ben onu işte böyle yiyeceğim.”

(Özkan, 2017, s. 150)

Kullandığımız derlemde, Gagavuz Türkçesinde, şart kipi işaretleyicisi –sA kullanılmadan da işlevsel olarak şart anlam ilişkisiyle temel cümleye bağlanan bağımlı cümleler olduğu gözlemlenmiştir:

(1) [Bän ne kadar kulā-m-ı sala-(y)cäm] o kadar para yükled-äsinis araba-(y)a.

Ben ne kadar kulā-İYE.1TK-BEL sala-GEL.1TK o kadar para yüklet-EMR.2ÇK araba-YÖN

“Ben ne kadar kulağımı sallarsam o kadar para yükleyin arabaya.”

(Radloff, 2020, s. 46)

(2) Yap-ace-z [ne de-(y)cä-n.]

Yap-GEL.1ÇK ne de-GEL.2TK

“Ne dersen de, yapacağız.”

(Özkan, 2019, s. 350)

### 2.2.3.2. Gagavuz Türkçesinde Bitimli Yapıdaki Belirteç İşlevli Bağımlı Cümleler

Türkçede bitimli belirteç cümleleri genellikle, bağımlı cümle fiilinin üzerine getirilen - *DX mX*, -*mXş* gibi, -*DX -mAdI*, -(y)*Xr -mAz* vb. yapıların yanı sıra *diye*, *ki*, *da* gibi parçacıklar aracılığıyla da bağımlılaştırılır (Gürkan, 2022, s. 257).

(1) Tren 10 km **gitti gitmedi**, arıza yaptı.

(2) Hiç **ölmeyecekmişsin gibi** yaşıyorsun.

(3) Eve **girdim mi** rahatlıyorum.

(4) Onu **görür görmez** her şeyi anlatacağım.

(5) Seni üzmemeyim **diye** söylemedim.

(6) Güneş açmalı **ki** dışarı çıkalım.

Bitimli yapıdaki belirteç cümleleri, -*DX mX*, -*mXş* gibi, -*DX mAdI*, -(y)*Xr -mAz* gibi biçimbirimler (örnek 1-4) ya da *diye*, *ki* (örnek 5 ve 6) gibi bağlayıcı ögeler kullanılarak altasıralama stratejisiyle temel cümleye bağlanabilir. Burada bitimli cümlelerin temel cümleye *sebep*, *koşul*, *zaman* ya da *tarz* ilişkileriyle sözdizimsel açıdan bağlandığı görülür.

Gagavuz Türkçesinde ise bitimli yapıdaki belirteç cümleleri -(y)*Xr -mAz* biçimbirimi, *Ayım*, -*A*, -*Allm*, -*sXn* gibi isteme işaretleyicileri ve *dA*, *açan* gibi bağlayıcılar aracılığıyla kurulur. Buradaki altasıralamanın, bağımlı cümle fiiline getirilen biçimbirimlerle yapılabileceği gibi özel altasıralayıcılarla da (*Ani*, *deyni*, *onuştan*, *ki*, *zerä* vb.) yapılabileceğine dikkat çekmek gerekir. Örneklem için kullandığımız malzemeye baktığımızda Slav dillerinden kopyalanan sözdizimsel yapının etkisiyle, Gagavuz Türkçesinde bitimli yapıdaki belirteç işlevli bağımlı cümlelerin, daha çok *özel altasıralayıcılar* yoluyla oluşturulduğu görülür.

Bu bölümün bundan sonraki kısmında Gagavuz Türkçesinde bitimli yapıdaki belirteç işlevli bağımlı cümlelerin üst cümleye bağlanma yolları sınıflandırılacaktır:

### 2.2.3.2.1. -(y)Xr –mAz

Gagavuz Türkçesinde -(y)Xr –mAz biçimbirimi kullanılarak bitimli cümleler, temel cümleye *zaman* ya da *tarz* ilişkileriyle sözdizimsel açıdan bağlanabilir.

(1) Bu yıl Gagauziya-da bulun-an-nar **istä-r iste-mâz** gagauyz-lar-ın en büyük milli yortu-lar-ı-n-dan bir-isi-n-i Kasım yortu-su-n-u bak-tı-lar.

Bu yıl Gagavuzya-BUL bulun-SF-ÇOK iste-ZF iste-ZF Gagavuz-ÇOK-İLG en büyük milli bayram-ÇOK-İYE.3TK-ZN-AYR bir-İYE.3TK-ZN-BEL Kasım bayram-İYE.3TK-ZN-BEL bak-GEÇ.3ÇK

“Bu yıl Gagavuzya’da bulunanlar ister istemez Gagavuzların en büyük milli bayramlarından biri olan Kasım Bayramını kutladılar.”

(Ana Sözü, 2022)

(2) Bir iki gün **geç-är geç-mâz** padişaa duy-muş ani Dahril bır-da.

Bir iki gün geç-ZF geç-ZF padişah duy-GEÇ.3TK Dahril bura-BUL

“Bir iki gün geçer geçmez Padişah Dahril’in burada olduğunu duymuş.”

(Özkan, 2017, s. 126)

### 2.2.3.2.2. dA biçimcesi

(3) Allah blagoslovit et-miş o garga-lar-ı **da** o garga-lar ol-muş-lar hepsi koyun.

Allah kutsa-GEÇ.3TK o karga-ÇOK-BEL BAĞ o karga-ÇOK ol-GEÇ.3ÇK hepsi koyun

“Allah o kargaları kutsamış da kargaların hepsi koyuna dönüşmüşler.”

(Radloff, 2020, s. 43)



### 2.2.3.2.3. İstek/gönüllülük işaretleyicisi

Gagavuz Türkçesinde *-Ayım, -A, -Allm, -sXn* gibi isteme kipi ekleriyle işaretlenmiş bitimli yapıdaki belirteç işlevli bağımlı cümleler de altasıralama ilişkisi kurarlar. İsteme kipi işaretleyicisiyle bağlanan bağımlı cümle, temel cümle içeriğine amaç ilişkisi sunarak belirteç görevi üstlenir. Örnekleme için kullandığımız malzemeye baktığımızda bu belirteç cümlelerinin temel cümleden sonra konumlandığı görülür.

(1) Bu-n-nar-î sesle-(y)ip çoba-nîn çorbajî-sî kendi-si git-miş [**gör-sün**].

Bu-ZN-ÇOK-BEL sesle-ZF çoban-İLG patron-BEL kendi-İYE.3TK git-GEÇ.3TK gör-İST.3TK

“Çobanın patronu bunları dinleyip (anlatılanları) görmek için kendisi gitmiş.”

(Biray, 2016)

(1)'de temel cümle yüklemi, *gitmiş*'tir. İsteme kipi ekini alan bağımlı cümle yüklemi *gör-sün* ise temel cümleye *amaç* ilişkisiyle bağlıdır. Burada 3. tekil kişi isteme kipi, *-sXn* ekiyle işaretlenmiştir. Gagavuz Türkçesinde, emir kipinin 3. Tekil ve çoğul kişisi ise *ko- -sXn(lAr)* şeklinde işaretlenir. (Gaydarci, 1973, s. 69). Örneğin:

(1) **ko gül-sün**

“Gülsün.”

Gül-EMR.3TK

(2) **ko gel-sin**

“Gelsin.”

Gel-EMR.3TK

(3) **ko kötü oluşlar eski yılda kal-sınlar.**

“Yaşanan kötü şeyler eski yılda kalsın.”

Kötü ol-İF-ÇOK eski yıl-BUL kal-EMR.3ÇK

(Alanat, 1996, s. 1)

(4) Gid-är-im sâdıç ara-mâ bu çocü [vâtiz et-**sin**].

Git-GEN.1TK sağdıç ara-İF-YÖN bu çocuk-BEL vaftiz et-İST.3TK

“Bu çocuğu vaftiz etmesi için sağdıç aramaya gidiyorum.”

(Radloff, 2020, s. 45)

(5) Getir mari kofa-(y)ı [**sâ-lım** inek-ler-i].

Getır-EMR.2TK Mari kova-BEL sâ-EMR.1ÇK inek-ÇOK-BEL

“Mari kovayı getir inekleri sağalım.”

(Radloff, 2020, s. 47)

(6) O da al-dı da sar-dı o-n-u muşama-(y)nan [asker gör-me-**sin**].

O BAĞ al-GEÇ.3TK BAĞ sar-GEÇ.3TK o-ZN-BEL muşamba-EDT aker gör-OLZ-İST.3TK

“O aldı onu, muşambayla sardı asker görmesin diye.”

(Özkan, 2017, s. 129)

#### 2.2.3.2.4. Açan

Genellikle bağımlı cümlelerin başına gelen *açan*, bağımlı cümle ve temel cümle olaylarının aynı anda gerçekleşmesi, art arda gelmesi gibi bağlantılar kurar. *Açan*, bulunduğu cümleye *-DxğX zaman*, *-DXğXnDA* ve şart anlamları yükler. *Açan* ile kurulmuş zaman ve şart cümlecikleri bitimli yüklemelere dayanır (Menz, 2020, s. 102).

(1) [**Açan ol-du** aliksandri on beş yaş-ı-n-da], hergele-dä bir kısırak kulunna-dı.

Ne zaman ol-GEÇ.3TK Alikandri on beş yaş-İYE.3TK-BUL hergele-BUL bir kısırak kulunna-GEÇ.3TK

“Alikandri on beş yaşında olduğunda, at sürüsünde bir kısırak tay doğurdu.”

(Özkan, 2017, s. 128)

(2) Sabah-len, [**açan bak-mış-lar**] kara üzüm ol-muş.

Sabah-VAS ne zaman bak-GEÇ.3ÇK kara üzüm ol-GEÇ.3TK

“Sabah baktıklarında/ bakmışlar ki kara üzüm yetişmiş.”

(Radloff, 2020, s. 43)

(3) [**Açan çocuk ol-ur** yedi yaş-ı-n-da] getir-âsin genâ bura-(y)ı.

Ne zaman çocuk ol-GEN.3TK yedi yaş-İYE.3TK-ZN-BUL getir-İST.2TK yine bura-YÖN

“Çocuk yedi yaşına geldiğinde onu buraya getir.”

(Radloff, 2020, s. 47)

(4) [**Açan gid-är-is** yev-ä] çek-âsin araba-(y)ı bir taraf-a da biz yöla-ces.

Ne zaman git-GEN.1ÇK ev-YÖN çek-İST.2TK araba-BEL bir taraf-YÖN BAĞ biz öl-GEL.1ÇK

“Eve gittiğimiz zaman arabayı bir tarafa çek de biz öleceğiz.”

(Radloff, 2020, s. 45)

(5) Sabah-len, [**açan kalk-mış** çorbacı] bak-sa hepsi hazır.

Sabah-VAS ne zaman kalk-GEÇ.3TK çorbacı bak-ŞRT.3TK hepsi hazır.

(Sabah ev sahibi kalktığında hepsinin hazır olduğunu görmüş.)

(Radloff, 2020, s. 48)

(6) [**Açan sän bişey-dän kork-êr-sın** ya da bişe-(y)ä **sevin-er-sin**], genâ ana-n-a-boba-n-a gel-er-sin.

Ne zaman sen bir şey-AYR kork-GEN.2TK BAĞ bir şey-YÖN sevin-GEN.2TK yine anne-İYE.2TK-YÖN baba-İYE.2TK-YÖN gel-GEN.2TK

“Sen bir şeyden korktuğunda ya da bir şeye sevindiğinde yine annene babana gidersin.”

(Kopuşçu ve Kopuşçu, 2012, s. 35)

Gagavuz Türkçesinde *Açan* ile kurulmuş zaman ve şart cümlecikleri bitimli yüklemelere dayanır. Yukarıda örnek olarak verdiğimiz cümlelerin Türkiye Türkçesindeki kullanımları ise *-DxğX zaman*, *-DXğXnDA* ve *-sA* bitimsizleştiricileri yoluyla gerçekleşir.

### 2.2.3.2.5. Özel altasıralayıcılar

Gagavuz Türkçesinde belirteç işlevli altasıralama, *ani*, *deyni*, *onuştan*, *ki*, *zerä/zeräm*, *aniki* gibi özel altasıralayıcılarla da kodlanabilmektedir.

#### 2.2.3.2.5.1. Ani

Yakın dil ilişkisinden kaynaklı olarak Slav dillerinden Gagavuz Türkçesine, bitimli fiile sahip bağımlı cümle tipi de kopyalanmıştır. Bu tip yapılardan biri de *ani* (*TT. hani* < *ET. kanı*) ile kurulan bağımlı belirteç cümleleridir. “*Ani* ile kurulan bağımlı cümleler modern Gagavuz Türkçesinde yaygın kullanıma sahiptir. Yaşlı kuşağın sıklıkla *ki* bağlayıcısını kullandığı görülürken genç kuşağın *ani* bağlayıcısını tercih ettiği görülür” (Gaydarci, 1981, s. 13). Bu bağımlı cümleler, genellikle temel cümle olayının gerçekleştirilme amacını ya da nadiren nedenini ortaya koyar.

(1) Mihail Çakır çok çalış-tı hem izmet et-ti [**ani** gagauz-lar-ın kultura-sı **ilerle-sin.**]

Mikail Çakır çok çalış-GEÇ.3TK BAĞ hizmet et-GEÇ.3TK BAĞ gagavuz-ÇOK-İLG kültür-İYE.3ÇK ilerle-EMR.3TK

“Mihail Çakır Gagauz halkının kültürünün gelişmesi için çok çalıştı, çok hizmet etti.”

(Kopuşçu ve Kopuşçu, 2012, s. 43)

(2) Allah gel-iy o-nun düşü-n-e [**ani** o-nun **ol-acak** uşa-a.]

Allah gel-ŞİM.3TK o-İLG düş-ZN-İYE.3TK-YÖN BAĞ o-İLG ol-GEL.3TK uşak-İYE.3TK

“Allah onun çocuğu olsun diye rüyasına giriyor.”

(Özkan, 2017, s. 120)

Verilen örneklerde bağımlı cümle fiilleri bitimlidir. Bağımlı cümleler, temel cümlelerde belirtilen olayların amacını açıklar.

Ani bağlayıcısının *deyni/deyin*, *ki*, *neçin* (*niçin*) gibi diğer bağlayıcılarla birlikte kullanıldığı örnekler de vardır.

(3) E o zaman kayıl ol-ıy, [**neçin ani** yok-muş uşa-a **deyin.**]

ÜNL o zaman ikna ol-ŞİM.3TK ne için BAĞ yok-KNT uşak-İYE.3TK diye

“İşte o zaman çocuğu olmadığı için ikna oluyor.”

(Özkan, 2017, s. 120)

(4) Bunun için biz siz-i büyük sevinmelik-län teşekkür ed-er-iz [**aniki kıyış-tı-nız.**]

(Ulutaş, 2004, s. 99)

Bu-İLG EDT biz siz-BEL büyük sevinç-VAS teşekkür et-GEN.1ÇK BAĞ gelme cesareti göster-GEÇ.2ÇK

“Gelme cesareti gösterdiğiniz için size sevinçle teşekkür ederiz.”

(5) O-n-u alar-dİ-k da atar-dı-k aaz-ümüz-a [**ani** öl-me-(y)elim **deyni.**] (Menz, 2006, s. 148)

O-ZN-BEL alır-GEÇ.1ÇK BAĞ atar-GEÇ.1ÇK ağız-İYE.1ÇK-YÖN BAĞ öl-OLZ-EMR.1ÇK diye

“Onu alır ağızımıza atardık ölmek için.”

(3) ve (4) numaralı örneklerde bağımlı cümleler, temel cümleye neden ilişkisiyle bağılyken (5) numaralı örnekteki bağımlı cümle, temel cümle fiilinin amacını ortaya koyar.

### 2.2.3.2.5.2. Deyni/deyin

Türkçe dilbilgisi kitaplarında, (Korkmaz, 2019, s. 844), (Banguoğlu, 2019, s. 430), (Ergin, 2009, s. 340), (Kornfilt, 1997, s. 2) *de-* fiili ve bu fiilin üzerine gelen *-(y)A* zarf-fiil ekinin kalıplaşması şeklinde oluştuğu açıklanan *diye* altasıralayıcısı, birçok Türk dilinde *TT. diye*, *Krg. dep*, *Çuv. tese*, *Yak. dien*, *Gag. deyni* şekillerinde karşımıza çıkar.

Birçok Türk dilinde *diye* altasıralayıcısıyla da bitimli fiile sahip cümlelerin bağımlılaştırıldığı görülür:

*TT.* [Haberin olsun **diye**] aradım.

*Krg.* Oorup jatam dep sabaqqa kelbedi. (Aydemir, 2020, s. 65)

“Hastayım diye derse gelmedi.”

*Çuv.* [Vâl kilet **tese**] pitë savântäm. (Aydemir, 2020, s. 66)

“O gelecek diye çok sevindim.”

*Yak.* [Min ehigi kıaydigit **dien**] üördüm. (Aydemir, 2020, s. 67)

“Ben, siz kazandığımız için mutlu oldum.”

*Gag.* [Küülü-(y)üm **deyni**] ben-i bura-da hepsi bil-är-di-lär.

Köylüyü-BİL.1TK diye ben-BEL bura-BUL hepsi bil-GEN.3ÇK-EKF.GEÇ

“Köylüyüm diye beni burada herkes tanırdı.”

(Aydemir, 2020, s. 64)

Modern dilbilim anlayışıyla hazırlanmış Türkçe dilbilgisi kitaplarında *diye*, yan cümleyi temel cümleye bağlayan *bağımlılaştırıcı* olarak kabul görür. Kornfilt (1997, s. 2), *diye*'yi bir belirteç parçası olarak bitimli fiile sahip bağımlı cümlede bulunan cümle bağlayıcısı olarak açıklar. Göksel-Kerslake (2005, s. 123), *diye* sözcüğünün bitimli cümleyi, üst cümleye bağlayan bağımlılaştırıcı olduğunu ifade eder. Schaaik (2020, s. 367, 379) ise *diye*'yi amaç ya da neden ifade eden yan cümleyi, temel cümleye bağlayan bir cümle bağımlılaştırıcı olarak açıklar. Buna göre *diye* yapısı “cümle düzeyinde, sözdizimsel olarak bitimli bir cümleyi temel cümleye bağlarken temel cümleye sunduğu çeşitli anlamsal bilgilerle amaç, neden, tarz cümleleri gibi bağımlı cümle tipleri oluşturmaktadır” (Gürkan, 2022, s. 258).

Gagavuz Türkçesinde *deyni*, yan cümleyi amaç ve neden anlam ilişkileriyle temel cümleye bağlar. Gagavuz Türkçesinde “*deyni*, yan cümlenin başına yerleştirilen diğer bağlayıcılardan farklı olarak bağımlı cümlenin sonuna yerleştirilir” (Ulutaş, 2004, s. 100).

(1) Kırk kız o-n-u yol boy-u-n-da gezdir-iyle [can-ı iilen-sin **deyni**.]

Kırk kız o-ZN-BEL yol boy-İYE.3TK-ZN-BUL gezdir-ŞİM.3ÇK can-İYE.3TK eğlen-İST.3TK diye

“Kırk tane kız o iyileşsin diye onu yol boyunca gezdiriyorlar.”

(Özkan, 2017, s. 124)

(2) Fenalık yap-an-nar ban-a yalancı tanıklık et-ti-lär [iilä-ä çalış-tı-m **deyni**.]

Fenalık yap-SF-ÇOK ben-YÖN yalancı tanıklık et-GEÇ.3ÇK iyilik-YÖN çalış-GEÇ.1TK diye

“İyilik için çalıştım diye kötülük yapanlar bana yalancı tanıklık ettiler.”

(Moskova Enstitüsü, 2011, s. 8)

### 2.2.3.2.5.3. Onuştan

Ortaya çıkışı *o + nun + uş (< uç) + tan* şeklinde verilen (Özkan, 2019, s. 307) *onuştan*, belirli bir durum veya olayın meydana gelmesindeki nedene ilişkin yapılan açıklama cümlelerinde kullanılır. Onuştan sözcük birimiyle kurulmuş bağımlı cümlenin fiili bitimli şekildedir ve bağımlı cümle, temel cümleye *neden* anlam ilişkisiyle bağlıdır.

(1 )Boul-du-m [**onuştan** bän kork-ii-m hep su-dan.]

Boğul-GEÇ.1TK o yüzden ben kork-GEN.1TK hep su-AYR

"Boğuldum, bu yüzden hep sudan korkarım."

(Menz, 2006, s. 149)

(2) Ana-dan boba-dan ban-a kal-dı bu Türkçe [**onuştan** afet-sin biz-im sesleyici-lär.]

Ana-AYR baba-AYR ben-YÖN kal-GEÇ.3TK bu Türkçe o yüzden affet-EMR.3TK biz- İLG sesleyici-ÇOK

“Bu dil bana ailemden kaldı (ailemden öğrendiğim kadarıyla konuşuyorum), bu yüzden seyircilerden af diliyorum.”

(Ulutaş, 2004, s. 99)

#### 2.2.3.2.5.4. Kopya Bağlayıcılar

Pek çok çağdaş Türk dilinde, dil ve kültür ilişkisi sonucu yabancı dillerden kopyalanmış bağlayıcılarla bağımlılaştırılan cümleler de vardır. Kopya bağlayıcılar, özellikle İran ve Slav dilleriyle ilişkisi olan Türk dillerinde görülür. Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde Farsça ‘*ke*’den kopyalanmış *ki* cümle bağlayıcısı, Hakas Türkçesinde Rusça ‘*čto*’dan kopyalanmış ‘*što*’, Gagavuz Türkçesinde Farsça *ke* ve *zîrâ*’dan kopyalanmış *ki* ve *zerä* cümle bağlayıcıları kullanılmaktadır (Aydemir, 2020, s. 67).

(1) TT. Anladım **ki** burada yaşamak istemiyorsun.

(2) Az. Kişi gördü **ki** uşağlara baxa bilmäyəcək. (Aydemir, 2020, s. 108)

“Adam çocuklara bakamayacağını gördü.”

(3) Özb. Aytiş mumkin **ki** u báydir. (Aydemir, 2020, s. 109)

“Onun zengin olduğunu söylemek mümkündür.”

(4) Gag. O dermiş **ki** var Gagauzlar. (Ulutaş, 2004, s. 95)

“O Gagauz halkının var olduğunu söylemiş.”

(5) Hak. Noğa sağınčazar **što** olar pu kiziler xorixčalar?

“Niye bu kişilerin korktuklarını düşünüyorsunuz?”



Gagavuz Türkçesine geldiğimizde ise *ki*, *zerä/zeräm*, *aniki* (TT. *hani* < ET. *kanı* ) gibi kopya bağlayıcıların, belirteç işlevli bağımlı cümle yapımında kullanıldığını görmekteyiz.

(1) başla-yor-lar şaş-ma-a [**aniki** o yuvan kısmetsiz.]

Başla-ŞİM.3ÇK şaş-İF-YÖN BAĞ o Yuvan kısmetsiz

“O Yuvan kısmetsiz olduğu için şaşırmağa başlıyorlar.”

(Radloff, 2020, s. 50)

(1) numaralı örnekte *aniki* (Gag. *ani* + Fars. *ke*) birleştirilmiş kopya bağlayıcısı ile bağlanmış bağımlı cümle, temel cümleye neden ilişkisi sunar.

(2) Bän yat-ıp uyu-du-m da kalk-tı-m [**zerä** Saabi koru-(y)acek ben-i.]

Ben yat-ZF uyu-GEÇ.1TK BAĞ kalk-GEÇ.1TK diye Allah koru-GEL.3TK ben-BEL

“Ben yatıp uyudum ve kalktım Allah beni koruyacak diye.”

(Moskova Enstitüsü, 2011, s. 6)

(2)'de *zerä* ile kurulmuş bağımlı cümle, temel cümleye neden ilişkisi sunar. İki cümle arasında *çünkü* anlam ilişkisi vardır.

(3) Saabi bir ool-u-n-u ver-di [**ki** o-n-a iman ed-en-när hep yaşa-sın-nar.]

Allah bir oğul-İYE.3TK-ZN-BEL ver-GEÇ.3TK BAĞ o-ZN-YÖN iman et-SF-ÇOK  
hep yaşa-İST.3ÇK

“Ona iman edenler hep yaşasınlar diye Allah bir oğlunu verdi.”

(Kopuşçu ve Kopuşçu, 2012, s. 7)

(3)'te *ki* kopya bağlayıcısıyla kurulmuş bağımlı cümle, işlevsel olarak temel cümlelerin belirteci konumundadır ve temel cümleye amaçsallık bildiren bir arkaplan oluşturmaktadır.

(4) Tarla-(y)a yaamur, ambar-lar-a booday, hayvan-nar-a otlak dayma ver [**ki** saltanatlan-sın biz-dâ sen-in ad-ın.]

Tarla-YÖN yağmur ambar-ÇOK-YÖN buğday hayvan-ÇOK-YÖN otlak daima ver  
BAĞ saltanatlan-İST.3TK biz-BUL sen-İLG ad-İYE.2TK

“Her zaman tarlaya yağmur, ambarlara buğday, hayvanlara otlak ver böylece senin adın aramızda egemen olsun.”

(Kopuşçu ve Kopuşçu, 2012, s. 27)

(4) *te ki* kopya bağlayıcısıyla kurulmuş bağımlı cümle, işlevsel olarak temel cümlenin belirteci konumundadır. Bağımlı cümle, temel cümleye neden-sonuç ilişkisiyle bir arkaplan oluşturmaktadır.

(5) O-nun kapu-su yön-ü-n-dân geç-är-kan baarı-dı [**zerem bil-ir-di** hani o-nun uşa-a ol-ma-yor.]

O-İLG kapı-İYE.3TK ön-İYE.3TK-ZN-AYR geç-GEN.3TK-ZF bağır-GEÇ.3TK çünkü bil-GEN.3TK-EKF.GEÇ hani o-İLG uşak-BEL ol-OLZ.ŞİM.3TK

“Onun çocuğunun olmadığını bildiği için onun kapısının önünden geçerken bağırdı.”

(Özkan, 2017, s. 127)

### 3. BÖLÜM: GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE BELİRTEÇ İŞLEVİLİ BAĞIMLI CÜMLELERİN SÖZDİZİMSEL OLARAK BETİMLENMESİ

#### 3.1. GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE BELİRTEÇ İŞLEVİLİ BAĞIMLI CÜMLELERİN SÖZCÜK DİZİLİŞİ

Türkçenin karakteristik özelliklerinden biri, sözcük dizilişinin sola dallanmasıdır. Johanson (1992, s. 254-255) Türkçenin bu tipik özelliğini yönetilen-yöneten kuralı olarak adlandırır. Johanson bu kurala göre, sözdizimsel bakımdan bağımlı olan yani yönetilen ögenin, yöneten ögenin önünde bulunduğunu söyler. Cümle içerisinde genellikle bir yüklem son konumu aldığını, zorunlu ve seçimlik ögelerin yüklemden önce geldiğini, yönetilen-yöneten kuralının tamlamalarda da geçerli olduğunu açıklar. Tipolojik araştırmalar için oluşturulan bir veri tabanı olan ve 2662 dilin çeşitli yapısal özelliklerini sergileyen *Dünya Dil Yapıları Atlası*'nda (*The World Atlas of Language Structures*'da (WALS)<sup>9</sup>) diller, sözcük diziliş özellikleri bakımından yedi gruba ayrılır. 564 adet dil SOV (özne-nesne-yüklem) dizilişini sergilerken diğer diziliş modelleri, SVO (488), VSO (95), VOS (25), OVS (11), OSV (4) dizilişlerini sergilemektedir. Baskın dizilişi olmayan dillerin sayısı ise 189'dur. Türk lehçelerinin sınıflandırılmasında Oğuz (Güneybatı) grubunun Batı kolunda Türkiye Türkçesiyle birlikte bulunan Gagavuz Türkçesinin Türkiye Türkçesinden farklı olan en önemli sözdizimsel özelliği, sözcük dizilişinin farklı modelde görülmesidir. Gagavuz Türkçesi, Türkiye Türkçesinden farklı olarak büyük ölçüde Türkiye Türkçesi için temel diziliş kabul edilen ÖNY (özne-nesne-yüklem) dizilişinden sapar ve ÖYN (özne-yüklem-nesne) dizilişini kullanır. Tarihî süreç içerisinde Rus, Bulgar ve Moldova halklarıyla yakın ilişkiler kurup iç içe yaşamalarından ve çoğunlukla Rusça eğitim görmelerinden kaynaklı olarak Hint-Avrupa dil ailesinin grubuna dâhil olan Slav dillerinin Gagavuz Türkçesine etkisi yalnızca biçimbilgisi<sup>10</sup> ve imlâyla<sup>11</sup> kalmamış, sözcük dizilişini de

<sup>9</sup> <https://wals.info/>

<sup>10</sup> Türkçenin karakteristik özelliklerinden biri cinsiyet kategorisinin bulunmayışıdır. Türkçede dişil ve erillik biçimbilgisel yolla işaretlenmez. Bazı sözcükler dişillik ve erilliği belirtmek için kullanılır (yenge, abla, abi, dayı, hanım vb.). Gagavuz Türkçesinde ise sözcüklerin yanı sıra Slav dillerinden kopyalanmış olan dişil soneki -(y)ka kullanılır: resimci-yka – ‘kadın ressam’ < ‘ressam’.

<sup>11</sup> Örn; Rusça ve Rumence'den alınan sözcüklerin imlasında bu dillerde kullanılan ünsüz /ts/ için /t/ harfi kullanılmaktadır. “1950’lerin sonlarında Kiril alfabesiyle imla kurallarının belirlenmesinden önce Gagavuzca, Rumen dilinin imla kuralları kullanılarak Latin alfabesi ile ya da Kiril alfabesiyle yazılmakta,

Türkçenin genel sözcük dizilişi özelliklerinden farklı olacak şekilde etkilemiştir. Menz, Gagavuz Türkçesinde cümlelerde sözcüklerin dizilişinin serbest olduğunu fakat sözcük dizilişindeki değişikliklerin edimsel amaçlara hizmet ettiğini belirtmiştir. Ancak, diğer Türk lehçeleriyle karşılaştırıldığında Gagavuz Türkçesinde, istatistiksel olarak yüklem son pozisyonda yer aldığı cümleler nadiren kullanıldığını da eklemiştir (2020, s. 102). Nadejda Kirli (Kirli, 2001) N. N. Baboglu'nun "*Legandanın İzi*" adlı eserinden yola çıkarak Gagavuz Türkçesi yazı dilinin cümle yapısı özelliklerini incelediği yüksek lisans tezinde 665 basit cümleden sadece 191'inde yüklem son konumda yer aldığını ve yüklem cümlenin başka yerlerinde konumlandırıldığı 454 adet cümle olduğunu tespit ederek Gagavuz Türkçesinde temel sözcük dizilişinin ÖYN şeklinde yani Rusçadaki temel sözcük dizimi ile aynı olduğunu ifade etmiştir.

(1) TT. Ben seni daha sonra arayacağım.

Ö N Y

(2) Gag. Büük batü-müz ol-an al-mış yak-mış kibrid-i.

Ö Y N

Büyük abi-İYE.1ÇK0 ol-SF al-GEÇ.3TK yak-GEÇ.3TK kibrit-BEL

“Büyük abimiz olan almış yakmış kibriti.”

(Menz, 2020, s. 102)

Kullandığımız derlemde de yola çıkarak Gagavuz Türkçesi için temel dizilişin ÖYN şeklinde olduğunu söyleyebiliriz. Ancak yine de Gagavuz Türkçesi temel diziliş olarak genellikle ÖYN modelini kullansa da anlatımdaki edimsel önceliğe göre diğer modelleri de kullanabilir. Bu Türkçe sözdiziminin esnekliğiyle ilgilidir. “Türkçede bu esnekliği sağlayan iki dilsel özellik vardır. Birincisi, Türkçede özne ve nesnelere eklerle işaret edilmektedir. İkincisi, Türkçede bitimli cümlelerde fiil, cümlenin öznesini kişi ekiyle belirtmektedir” (Sezer, 1991, s. 60).

---

ancak resmi imla sistemine daha sonraları eklenecek olan özel harfler kullanılmamaktaydı” (Menz, 2020, s. 98).

Dik (1997, s. 310) “edimsel öncelik” kavramını, konuşurun “güncellik” ve “odaklılık” parametrelerinden hareketle konuştuğu konular hakkında söylediklerinin en önemli veya göze çarpan kısımlarını karakterize etmesiyle gerçekleştirdiğini açıklar. Buna göre bir dilin, gündemde olan odak unsurlarına, özel yani ayırt edici bir muamele yaptığında, ona “Konu” ve “Odak” altında özetlenen pragmatik işlevlerden birini atadığını belirtir. Buna göre konuşur, öğelerin taşıdığı değere göre cümle içerisinde istediği öğelerin yerlerini değiştirebilir. Erguvanlı Taylan (1984, s. 72) çalışmasında, her birinin bir edimsel işleve karşılık geldiği üç ana sözdizimsel konum olduğunu belirtir ve bunları aşağıdaki gibi tablolastırır:

<u>Sözdizimsel konum</u>	<u>Edimsel konum</u>
Cümle başı:	Konu (Topic)
Fiilden hemen önce:	Odak (Focus)
Yüklemden sonra:	Arka plan (Backgrounding)

“Türkçede asıl vurguyu üzerinde taşıyan yüklem dışında, vurgulanmak istenen kelime, yükleme yaklaştırılır. Gagavuz Türkçesi de bu genel değerlendirme içine alınabilir. Ancak cümle düzeninin farklılaşması, vurgulanan unsuru yüklemden önceye değil, yüklemden sonraya getirmiştir” (Özkan, 2019, s. 162). Kimi sözcük diziliş modellerinde ise odağın konumu edimsel önceliğe göre değişebilmektedir.

(1) Gag. **O yap-mış bir perdä or-da.**

(1) (2) (3) (4)

“O orada bir perde yapmış.”

O yap-GEÇ.3TK bir perde ora-BUL

(Radloff, 2020, s. 43)

Verilen örnekte 1 numaraları öge, cümlelerin öznesidir ve bağlam içerisinde konuşucu ile dinleyicinin ortak bilgisidir. Bu sebeple özne, ‘*konu*’ edimsel konumunu karşılar. 3 numaralı öge, cümlelerin yükleminden hemen sonra gelir ve cümledeki en yeni, önemli bilgiyi belirtir. Bu sebeple 3 numaralı öge ‘*odak*’ konumundadır. 4 numaralı öge ise bilgi yapısı açısından en az öneme sahiptir. Bu nedenle ‘*arka plan*’ ögesi konumundadır.

Vallduví (1990, s. 43-45) “konu” edimsel konumunu, sezgi kavramıyla ilişkilendirir. Konu edimsel konumunu, konuşucunun dinleyicinin bildiğini, sezdiğini, düşündüğü bilgi, konuşucu ile dinleyicinin ortak bilgisi şeklinde açıklar. “Odak” ise birincil cümle vurgusudur ve cümledeki yeni ve en önemli birim olarak açıklanır. Vallduví, odağı cümlelerin tek bilgisel parçası olarak ele alır. Bu nedenle odağın cümleden eksiltilemeyecek zorunlu tek öge olduğunu belirtir. Vallduví’nin çalışmasında kullandığı “eklenti” konumu, bizim Erguvanlı Taylan’ın (1984, s. 72) çalışmasından yola çıkarak çalışmamızda kullanacağımız “arka plan” edimsel konumunu karşılar. Vallduví’nin çalışmasında belirttiği eklenti konumunu kendi doktora tezinde kullanan İşsever, (İşsever, 2000) eklentinin cümle içerisinde ilgi çekici özelliklere sahip olmayan, daha çok konuları detaylandırıcı niteliğe sahip olan ögeler olduğunu ve bir cümlede birden fazla ögenin eklenti edimsel konumunda olabileceğini söyler. Bunun yanı sıra İşsever, Türkçede “konu”nun kesin olarak cümle başında bulunduğunu ve cümle başında birden fazla konunun bulunabileceğini de belirtir.

“ÖNY sözcük dizilişi Türkçenin sözdizimsel bakımdan genel karakteristiklerinden biridir ve diziliş modelleri bitimli cümlelerle bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Ancak belirteç işlevli bağımlı cümleler de sözdizimsel olarak bitimli yapıdaki temel cümleler gibi betimlenebilir. Sözdizimsel bakımdan bağımlı olmalarına rağmen “Türkçe belirteç cümlelerinin sözcük dizilişi açısından temel cümleler gibi davrandığını söylemek mümkündür. Kendilerine özgü özneleri ve nesnelere bulunan belirteç cümleleri edimsel nedenlerle farklı dizilişlerle karşımıza çıkabilirler” (Gürkan, 2016, s. 37). Türkiye Türkçesinde belirteç işlevli bağımlı cümlelerde de genellikle ÖNY sözcük dizilişi görülür. Gagavuz Türkçesinin sözcük dizilişi bakımdan karakteristik özelliği ise Slav dillerinin etkisiyle ÖYN diziliş modelini sık kullanıyor olmasıdır. Gagavuz Türkçesi temel cümlelerin öge dizilişlerinde çoğunlukla ÖYN modelini kullanırken belirteç işlevli bağımlı cümlelerin öge dizilişinde ise Türkiye Türkçesiyle benzerlik göstererek ÖNY modelini kullanır.

Bir sonraki başlık altında Gagavuz Türkçesindeki belirteç işlevli bağımlı cümlelerde görülen sözcük diziliş modelleri, “edimsel konum” konusuyla beraber incelenmeye çalışılacaktır:

### 3.1.1. ÖYN Sözcük Dizilişi Modeli

Vallduví (1990, s. 43-45) “konu” edimsel konumunu, sezgi kavramıyla ilişkilendirerek konuşucunun dinleyicinin bildiğini, sezdiğini, düşündüğü bilgi olarak ifade edip konuşucu ile dinleyicinin ortak bilgisi şeklinde açıklar. Buna göre Gagavuz Türkçesinde sıklıkla kullanılan ÖYN sözcük dizilişi modelinde konu, bağlama göre söylemde var olan ve hakkında konuşulan bilgidir. “Türkçede asıl vurguyu üzerinde taşıyan yüklem dışında, vurgulanmak istenen sözcük yükleme yaklaştırılır. Gagavuz Türkçesi de bu genel değerlendirme içine alınabilir. Ancak Gagavuz Türkçesinde cümle düzeninin farklılaşması yüklemden sonra vurgulanan unsuru, yüklemden önceye değil, yüklemden sonraya getirmiştir” (Özkan, 2019, s. 162). Bu özelliğiyle Gagavuz Türkçesi farklılık gösterir. Kimi sözcük dizilişi modellerinde ise odağın konumu edimsel önceliğe göre değişebilmektedir. ÖYN sözcük dizilişi modelinde odak, yüklemden hemen sonra gelen ögededir.

Cümlenin en başında konuşma konusu, yani üzerine konuşulan temel konu (Thema) bulunur ve bu “konu” konuşmacı tarafından bilinen “eski bir bilgi”dir. Bu konuşma konusunu ise, temel konuyla ilgili yorumları içeren “yeni bilgi” (Rhema) takip etmektedir” (Aydemir, 2010, s. 9-10).

Şimdi kullandığımız malzemeden yola çıkarak Gagavuz Türkçesinde belirteç işlevli bağımlı cümlelerde karşımıza çıkan ÖYN modelini örneklendirelim:

(1) [Dädu al-**ıp** çoc-**ü** hem düve-(y)i], çeked-er gel-m-**ã** yev-**ä**.

Yaşlı adam al-ZF çocuk-BEL BAĞ düve-BEL gitmeye koyul-GEN.3TK gel-İF-YÖN ev-YÖN

“Yaşlı adam çocuğu ve düveyi alıp eve gitmeye koyulur.”

(Radloff, 2020, s. 46)

(1)’de bağımlı cümlenin öznesi Dädu, söylemde çoktan beri var olan ve hakkında konuşulan öge olduğundan dolayı *konu* konumundadır. Bağımlı cümle yükleminden hemen sonra gelen ‘çocü hem düveyi’ nesnesi, belirteç cümlesinde vurgulanmak istenen en önemli ve yeni bilgi olduğundan *odak* konumundadır.

(2) Çocu-un mamu-su de-miş ani gelin çok bet, sal-er ki diil güzäl, [çocuk **istä-me-sin** o-n-u **deyni**].

Çocuk-İLG anne-İYE.3TK de-GEÇ.3TK BAĞ gelin çok solgun söyle-GEN.3TK BAĞ değil güzel çocuk iste-OLZ-İST.3TK o-ZN-BEL diye

“Çocuğun annesi gelinin yüzünün solgun olduğunu, güzel olmadığını söylemiş çocuk onu istemesin diye.”

(2)'de bağımlı cümlenin öznesi çocuk, *konu* konumundadır. Bağımlı cümle yükleminden hemen sonra gelen onu nesnesi ise *odak* konumundadır.

### 3.1.2. ÖNY Sözcük Dizilişi Modeli

Bu sözcük dizilişi modelinde vurgu bağımlı cümle yüklemindedir. Odak ögesi yüklemidir. Bağımlı cümlenin başında ise üzerine konuşulan *konu* ögesi bulunur.

(1) [Kız saba-ylän kül-ler-i at-ar-**kan**] sok-acek el-ler-i-n-i kara batac iç-i-n-ä.

Kız sabah-VAS kül-ÇOK-BEL at-GEN.3TK-ZF sok-GEL.3TK el-ÇOK-İYE.3TK-ZN-BEL kara batac iç-İYE.3TK-ZN-YÖN

“Kız sabahleyin külleri atarken ellerini kara pisliğin içine sokacak.”

(Gagauz Sesi, 1996, s. 4)

(1)'de bağımlı cümlenin öznesi olan *kız*, *konu* ögesidir. Bağımlı cümle yüklemi *atarken* ise *odak* ögesidir.

(2) [Sabaa-län insan, üz-ü-n-ü yık-ar-**kana**] su-(y)a koy-ar taazä ot.

Sabah-VAS insan yüz-İYE.3TK-ZN-BEL yıka-GEN.3TK-ZF su-YÖN koy-GEN.3TK taze ot

“Sabahları insan yüzünü yıkarken suya taze ot koyar.”

(Kopuşçu ve Kopuşçu, 2012, s. 45)

(2)'de *sabaalän konu*, *yıkarkana* ise *odak* ögesidir.

(3) [Bir-isi da masal-ı bittir-**diynän**], de-miş: Yödä-yin masal-ım-ı.

Bir-İYE.3ÇK BAĞ masal-BEL bitir-ZF de-GEÇ.3TK öde-EMR.2ÇK masal-İYE.1TK-BEL

“Birisi de masalı bitirince, demiş: Masalımın karşılığında verin.”

(Radloff, 2020, s. 47)



(3)'te *birisi konu, bitirdiynan odak* ögesidir.

(4) [Alayık-lar yemek getir-ir-**sa**] yet-in kemi-i-n-i at-ayor-lar.

Halayık-ÇOK yemek getir-GEN.3ÇK-EKF.ŞRT et-İLG kemik-İYE.3TK-ZN-BEL at-ŞİM.3ÇK

“Hizmetçiler yemek getirirse etin kemiğini atıyorlar.”

(Özkan, 2017, s. 145)

(4)'te *alayıklar konu, getirirsa odak* ögesidir.

(5) [Bu-n-nar kır-da gez-er-**ken**] çık-mış bir keçi.

Bu-ZN-ÇOK kır-BUL gez-GEN.3TK-ZF çık-GEÇ.3TK bir keçi

“Bunlar kırdan gezerken (önlerine) bir keçi çıkmış.”

(Özkan, 2017, s. 145)

(5)'te *bunnar konu, gezerken odak* ögesidir.

(6) [Şah İsmail o-n-u gör-**düünde**] düş-müş beygir-den.

Şah İsmail o-ZN-BEL gör-ZF düş-GEÇ.3TK beygir-AYR

“Şah İsmail onu gördüğünde beygirden düşmüş.”

(Özkan, 2017, s. 146)

(6)'da Şah İsmail konu, gördüğünde odak ögesidir.

(7) [O da üst-ü-n-e pin-**ip**] baba-sı-n-dan izin al-ıp çekil-(i)yor.

O BAĞ üst-İYE.3TK-ZN-YÖN bin-ZF baba-İYE.3TK-ZN-AYR izin al-ZF çekil-ŞİM.3TK

“O da (atın) üstüne binip babasından izin alıp çekiliyor.”

(Özkan, 2017, s. 147)

(7)'de o konu, pinip odak ögesidir.

### 3.1.3. NYÖ Sözcük Dizilişi Modeli

Gagavuz Türkçesinde belirteç işlevli bağımlı cümlelerde görülen sözcük dizilişi modellerinden biri NYÖ'dür. Bu dizilişte vurgulanan unsur yüklemden sonra gelen ögenin üzerindedir. NYÖ sözcük dizilişi modelinde odak, yüklemden hemen sonra gelen ögededir.

(8) [Sabah-len **açan kalk-mış** çorbacı], bak-mış hepsi hazır.

Sabah-VAS ne zaman kalk-GEÇ.3TK çorbacı bak-GEÇ.3TK hepsi hazır

“Sabahleyin çorbacı kalktığında hepsinin hazır olduğunu görmüş.”

(Radloff, 2020, s. 48)

(8)’de sabahlen konu, çorbacı odak ögesidir.

(9) [Zerä gel-ir-**sa** Murgoç], sen-i sevin-mek-tän yud-acek.

Zira gel-GEN.3TK-EKF.ŞRT Murgoç sen-BEL sevin-İF-AYR yut-GEL.3TK

“Zira Murgoç gelirse seni sevinmekten yutacak.”

(Radloff, 2020, s. 44)

(9)’da zera konu, Murgoç odak ögesidir.

### 3.1.4. YNÖ Sözcük Dizilişi Modeli

Bu sözcük dizilişi modeli Gagavuz Türkçesinde çok sık kullanılmamakla birlikte yüklemün işaret ettiği olay vurgulanmak istendiğinde tercih edilir. Bağımlı cümlede yüklem, cümlenin başında vurguyu üzerinde taşır (Özkan, 2019, 162). Dolayısıyla bu sözcük dizilişi modelinde yüklem, hem odak hem de yüklemün cümle başında olmasından dolayı konu konumundadır. Bu sözcük dizilişi modeli için verilen örneklerde olduğu gibi belirteç cümlesi ve temel cümlenin öznesi aynı varlığı işaret eder. Bu durumda bağımlı cümlenin öznesi yüzey yapıda yer almaz.

(10) [Al-**ıp** o deri-ler-i] biribiri-nin sırt-lar-ı-n-a erleştir-ip, baala-mış-lar.

Al-ZF o deri-ÇOK-BEL biri biri-İLG sırt-ÇOK-İYE.3ÇK-ZN-YÖN yerleştir-ZF bağla-GEÇ.3ÇK

“O derileri alıp birbirlerinin sırtlarına yerleştirip bağlamışlar.”

(Özkan, 2017, s. 152)

(10)’da *alıp konu* ve *odak* konumundadır. *O* ve *derileri* ögeleri ise *arka plan* konumundadır.

(11) [Kap-**ıp** dünnä gözəl-i-n-i], bu zulumnar kaç-êr.

Kap-ZF dünya güzel-İYE.3TK-ZN-BEL bu yararsız kaç-GEN.3TK

“Bu yararsız (kişi) dünya güzelini kapıp kaçır.”

(Özkan, 2017, s. 166)

(11)’de kapıp konu ve odak konumundadır.

### 3.1.5. YÖN Sözcük Dizilişi Modeli

İncelediğimiz örnekleme göre bu tip sözcük dizilişinin Gagavuz Türkçesinde en az kullanılan model olduğu görülmüştür. Bu sözcük dizilişi modeli için verilen örnek, manzum formunda bir efsaneden alınmıştır. Nesir formundaki bir metinde ise bu sözcük dizilişi modeline rastlanmamıştır.

(12) [Kes-**ip** düşman o ana-(y)ı] hızla git-ti.

Kes-ZF düşman o ana-BEL hızla git-GEÇ.3TK

“Düşman o anayı öldürüp hızlıca gitti.”

(Özkan, 2017, s. 166)

İncelediğimiz bu beş modele ek olarak Türkiye Türkçesinde NÖY modeli de görülür. Gagavuz Türkçesinde ise NÖY sözcük diziliş modeliyle ilgili bir örneğe rastlanılmamıştır.

## 3.2. GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE BELİRTEÇ İŞLEVLI BAĞIMLI CÜMLELERİN TEMEL CÜMLEYE GÖRE SÖZDİZİMSEL KONUMU

Gagavuz Türkçesinde belirteç cümleleri temel cümleye göre farklı konumlarda bulunabilir. “Ögelerin yerlerini değiştirmeye izin verip vermeme meselesi dilin özellikle morfolojik yönüyle, yani kök-ek yapısıyla alakalıdır” (Demirci, 2017, s. 176). Söyleyişteki edimsel önceliğe bağlı olarak belirteç işlevli bağımlı cümleler, temel cümleden önce - temel cümleden sonra – temel cümlede içinde konumlanabilir. Bu bölümde belirteç cümlelerin temel cümleye göre konumlanma şekilleri ele alınacaktır.

### 3.2.1. Temel Cümleden Önce Konumlanan Belirteç Cümleleri

(1) [Çık-**ıp** sürü-nün ön-ü-n-e] yol-a acele et-miş-ler.

Çık-ZF sürü-İLG ön-İYE.3TK-ZN-YÖN yol-YÖN acele et-GEÇ.3ÇK

“Çıkıp sürünün önüne yola aceleyle koyulmuşlar.”

(Özkan, 2017, s. 152)

(2) [Tepegöz, koyun-nar-ı yokla-(y)**arak**] aa-lar-ı-n-dan bütün sürü-(y)ü dışarı kolvermiş.

Tepegöz koyun-ÇOK-BEL yokla-ZF ağıl-ÇOK-İYE.3ÇK-ZN-AYR bütün sürü-BEL dışarı kolver-GEÇ.3TK

“Tepegöz koyunları yoklayarak bütün sürüyü ağıllarından dışarı koyuvermiş.”

(Özkan, 2017, s. 153)

(3) [Şah İsmail kapu-(y)a git-ti**nen**] beygir anna-mış ses-i-n-den.

Şah İsmail kapı-YÖN git-ZF beygir anla-GEÇ.3TK ses-İYE.3TK-ZN-AYR

“Şah İsmail kapıya gidince beygir anlamış sesinden.”

(Özkan, 2017, s. 151)

(4) [Bir aaz ilaç sür-**üp**] gene takım-nar-ı koy-(u)yor beygir-in arka-sı-n-a.

Bir az ilaç sür-ZF yine takım-ÇOK-BEL koy-ŞİM.3TK beygir-İLG arka-İYE.3TK-ZN-YÖN

“Bir az ilaç sürüp yine takımları koyuyor beygirin arkasına.”

(Özkan, 2017, s. 151)

(5) [Bu bir gün gid-er-**ken**] yol-da bir ihtiyar karı testi ilen su-(y)a gid-er-(i)miş.

Bu bir gün git-GEN.3TK-ZF yol-BUL bir ihtiyar kadın testi EDT su-YÖN git-GEN.3TK-EKF.GEÇ

“Bu bir gün giderken yolda bir ihtiyar kadın testiyle suya gidiyormuş.”

(Özkan, 2017, s. 145)

### 3.2.2. Temel Cümleden Sonra Konumlanan Belirteç Cümleleri

(6) Tuna aaz-ı-n-dan Bucak kıyı-sı-n-a geç-miş-le(r), [büük bir zenginnik edin-ip].

Tuna ağız-İYE.3TK-ZN-AYR Bucak kıyı-İYE.3TK-ZN-YÖN geç-GEÇ.3ÇK büyük bir zenginlik edin-ZF

“Tuna ağzından Bucak kıyısına geçmişler, [büyük bir zenginlik edinip].”

(Özkan, 2017, s. 153)

(7) O gel-är-miş [hiç kork-ma-(y)**arak**].

O gel-GEN.3TK-EKF.GEÇ hiç kork-OLZ-ZF

“O hiç korkmayarak gelirmiş.”

(Özkan, 2017, s. 136)

(8) Hepsi aala-r-mış-lar, yalvar-ar-mış-lar [kurtar-**sın-nar** on-nar-ı].

Hepsi ağla-GEN.3ÇK-EKF.GEÇ yalvar-GEN.3ÇK-EKF.GEÇ kurtar-EMR.3ÇK o-ZN-ÇOK-BEL

“Hepsi ağlarmış, yalvarırmış kurtarsınlar onları (diye).”

(Özkan, 2017, s. 137)

(9) Balık-lar hepsi gemi-nin aard-ı-n-a gid-är-di [türkü çal-**arak**].

Balık-ÇOK hepsi gemi-İLG ard-İYE.3TK-ZN-YÖN git-GEN.3TK-EKF.GEÇ türkü çal-ZF

“Balıkların hepsi geminin ardında giderdi türkü söyleyerek.”

(Özkan, 2017, s. 129)

### 3.2.3. Temel Cümlenin İçinde Konumlanan Belirteç Cümleleri

Temel cümlenin içinde konumlanan belirteç cümleleri, temel cümle yükleminden önce ya da sonra gelebilir.

(10) Çadır-dan bir kız çık-mış. O kadar güzel imiş [Şah İsmail o-n-u gör-**düünde**] düş-müş beygir-den.

Çadır-AYR bir kız çık-GEÇ.3TK o kadar güzel-BİL Şah İsmail o-ZN-BEL gör-ZF düş-GEÇ.3TK beygir-AYR

“Çadırdan bir kız çıkmış. O kadar güzelmiş ki Şah İsmail onu gördüğünde beygirden düşmüş.”

(Özkan, 2017, s. 145)

(11) Yölmüş [gelmiş-**kan**] kendi topra-a-n-a.

Öl-GEÇ.3TK gel-GEÇ.3TK-ZF kendi toprak-İYE.3TK-ZN-YÖN

“Ölmüş gelince kendi toprağına”

(Özkan, 2017, s. 131)

#### 4. BÖLÜM: GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE BELİRTEÇ İŞLEVİLİ BAĞIMLI CÜMLELERİN ÖZNELERİNE GÖRE BETİMLENMESİ

“Cümleyi oluşturan öğelerin belirlenmesi ve adlandırılması kuramlara göre farklılık gösterse de özne (subject), yüklem (predicate) ve tümleç (object/complement) öğelerinin varlığı genellikle kabul edilir” (Kerimoğlu, 2021, s. 194). Türkçenin sözcük dizilişini inceleyen kaynaklarda özne için “cümlede yapanı veya olanı karşılayan ve yüklem gösterdiği kılışı, oluşu, durumu üzerine alan öge” (Karahana, 2018, s. 18), “yüklem gösterdiği bildirmeyi ve yapmayı gerçekleştiren, bir değişimi yaşayan varlık” (Karaağaç, 2021, s. 227), “cümle içinde eylemin gösterdiği oluş ya da kılışın gerçekleşmesini sağlayan kişi” (Eker, 2016, s. 348) açıklamaları yapılır.

Bir sözlüksel birim, birlikte görünmek üzere başka kategorileri seçebilir. Buna göre her sözlüksel birim için, birer yankategori çerçevesi belirlenir (Uzun, 2000, s. 97) . Yankategorileme, sözlüksel birimlerin sözdizimsel yapıda beraber görünecekleri diğer kategorileri seçmeleridir. Örneğin geçişli bir fiil, sözdizimsel yapıda nesne konumunda bulunacak bir ad öbeği isterken geçişsiz fiillerin yankategori çerçevelerinde nesne bulunmaz:

a. Oku- E [AÖ -]

Kitabı okudu.

b. Uyu- E [-]

Duru uyudu

Bu durum fiilin istemiyle ilgilidir. Doğan, *istem* (valency) kavramını, sözlüksel unsurların sözdizimsel ve anlam bilimsel çevresini belirleme ve yönetme gücü olarak tanımlar. Sözcük türleri, çevrelerinde sözdizimsel istem boşlukları açabilirler. Yönetici unsur olarak fiil, çevresinde açtığı sözdizimsel istem boşluklarını, belirli zorunlu ve seçimli *tamlayıcılarla* doldurur (Doğan, 2015, s. 78). Örneğin, ‘Ben belgeyi ona gönderdim’ örneğinde *gönder-* fiili 3 zorunlu *isteme* sahiptir: *özne*, *-i tümleci* (*nesne*) ve *-e tümleci* (*dolaylı tümleç*). Özne, burada fiilin *ilk tamlayıcısı* durumundadır. Buna göre

özne, onu isteyen fiilin istemine göre sözdizimsel yapıda bulunur ve fiilin *ilk tamlayıcısı* konumuna yerleşir.

Özneyi açıkladıktan sonra bir sonraki başlık altında cümleler, belirteç cümlelerinin öznesi ile temel cümlelerin öznesinin aynı varlığı işaret edip etmemesine göre incelenecektir. Nedjalkov (1998, s. 340-341), sonlu olmayan fiil formu olarak tanımladığı zarf-fiil ekli fiilleri üç kritere göre sınıflandırmıştır: *göndergesel*, *anlamsal ve sözdizimsel*. İlk kriter *ortak özneli* (same-subject), *farklı özneli* (different-subject) ve *değişken özneli* (varying-subject) olmak üzere üç tipte incelenmiştir. Nedjalkov, en sık görülen türün, hem *ortak özneli* hem de *farklı özneli* yapılarda kullanılan *değişken özneli* zarf-fiillerin olduğunu belirtmiştir. Ortak özneli yapılar, bağımlı cümle ile temel cümlenin öznelerinin ortak olduğu; farklı özneli yapılar, bağımlı cümle ile temel cümle öznelerinin farklı olduğu; değişken özneli yapılar, bağımlı cümle ile temel cümlenin öznelerinin ortak ya da farklı olabildiği yapılardır. Çalışmamızda belirteç cümleleri *ortak özneli*, *farklı özneli* ve *değişken özneli* yapılar olarak üç alt başlıkta incelenecektir.

Belirteç cümlelerini öznelerine göre betimlemeden önce Johanson'un zarf-fiil (ulaç) cümlelerini 4 düzeye ayırarak incelediği çalışmasını açıklamak gerekir.

Johanson, çalışmasında (1995, s. 313-315) zarf-fiil cümlelerinin temel cümleye sözdizimsel olarak 4 düzeyde bağlandığını ileri sürer:

1. düzey: Özneleri ve yüklemeleri ayrı olan cümle tipleridir. Johanson bunu, her bir yüklem kendine ait bir özneye sahip olması şeklinde açıklar ve şu dizilişi örnek verir:

Cümle 1 ([özne] yüklem) + cümle 2 ([özne] yüklem)

Ali **geline** Osman **şaşırdı**. (zarf-fiilli belirteç cümlesi + temel cümle)

2. düzey: Bu düzeyde ortak özneli zarf-fiil cümleleri bulunur. Johanson bunu, zarf-fiil parçası ve temel cümlenin aynı *ilk eyleyene* (*first actant*) sahip olması şeklinde açıklar. Çalışmamızdaki özne, Johanson'un kullandığı *first actant* terimi yerine kullanılır. Johanson, bu düzeyin dizilişini şöyle gösterir:



Cümle ([özne] yüklem 1 + yüklem 2)

**Ali gelince şaşırđı.**

Ancak düzey 1 ve 2'yi birbirinden ayırt etmek için zarf-fiil cümlesinin ayrı bir özneye sahip olup olmaması yeterli bir ölçüt değildir. Örneğin, '-Ali gelince şaşırđı-' cümlesinin, düzey 1 anlamında 'Ali gelince X şaşırđı' şeklinde ya da düzey 2 anlamında 'Ali gelince [ADIL Ali] şaşırđı' şeklinde mi anlaşılması gerektiğine karar vermek güçtür. Buna rağmen karışmanın arttığı durumlarda zarf-fiilli belirteç cümlesi ve temel cümlenin arasına vurgu kalıpları, duraklamalar, metin bağlamı, olumlu ve olumsuz altasıralayıcılar vb. türünden unsurların yerleştirilmesi, sınır işaretleri işlevi görebilir (Gökçe, 2013, s. 47).

3. düzey: Johanson bu düzeyde, zarf-fiil cümlesi fiilinin ve temel cümle fiilinin güçlü bir anlamsal kaynaşma gösterdiğini söyler. Johanson, bu düzey için *al-ıp gel-*, *olu-up bit-* örneklerini verir. "Her iki parçanın arasına herhangi bir unsurun sokulması sınırlandırılmıştır. Bu düzeyde sözlük birimselleşmeye doğru bir eğilim söz konusudur" (Gökçe, 2013, s. 48).

4. düzey: Bu düzeyde temel cümle, yüklem çekirdeğinin bir parçasıdır. "Bu düzey çoğu kez dilbilgiselleştirilmiş temel kalıp filleri oluşturmaya yarar" (Gökçe, 2013, s. 48). Johanson bu düzey için şu örneği verir: *Krg. Oqu-p tur-du* 'sürekli okudu'

#### **4.1. ORTAK ÖZNELİ BELİRTEÇ CÜMLELERİ**

Johanson'un (1995, s. 314) 2. düzey altında incelediği bu tür yapılar, belirteç cümlelerinin öznesi ile temel cümlelerin öznesinin aynı varlığı işaret etmesine dayanır. Ancak belirteç cümlesi ve temel cümlenin öznelerinin ortak olduğu durumlarda öznenin sözdizimsel olarak açıkça işaretlenmesi gerekmez. "Cümleler, fiilin anlambilimsel kategorisine göre cümleye yazılsın ya da yazılmasın yani yüzey yapıda görülsün ya da görülmesin eyleyen/deneyimci başta olmak üzere zorunlu unsurları taşır" (Hirik, 2021, s. 129). Uzun (2000, s. 31), birden fazla hareketin bulunduğu cümle tipi olan birleşik cümlelerin, iki cümleden birinin diğerine yerleşme yoluyla üretildiğini belirtir. Bu

cümlelerde hareketi bildiren fiilin sayısı kadar yönetici unsur vardır. Bağımlı olan belirteç cümlelerin fiili, temel cümle fiili tarafından yönetilse de cümle içinde ikincil yönetici konumundadır ve kendisinin yönettiği öğelere sahiptir. Yönetici unsurların yönettiği öğeler ortak olabildiği gibi farklı da olabilir. Yönetilen *ilk tamlayıcı* konumundaki *özne* ise her zaman yüzey yapıda görünmeyebilir.

Aşağıda örnek cümleler, ortak özneye sahip belirteç cümlelerinde ve temel cümlelerde öznenin açıkça işaretlenip işaretlenmemesine göre sınıflandırılıp incelenecektir.

*a. Belirteç cümlesinde öznenin sözcüksel olarak açıkça işaret edilmediği yapılar*

Bu tip örneklerde belirteç cümlesi ve temel cümlenin öznesi ortaktır. Temel cümlenin öznesi sözcüksel olarak açıkça işaret edilirken belirteç cümlesinin öznesi sözdizimsel yapıda görünmez.

(1) [Razgel-**diynän** bal fiçı-sı-n-1], dev-lär duruklan-mış-lar.

Rast gel-ZF bal fiçı-İYE.3TK-ZN-BEL dev-ÇOK duruklan-GEÇ.3ÇK

“Rast gelince bal fiçısına, devler durmuşlar.”

(Baboğlu, 1969, s. 32)

Örnekte belirteç cümlesinin ve temel cümlenin öznesi *devlär*’dir.

(2) [Ses ed-**eräk**] kapu-(y)a çık-mış arkadaş-ı-nın karı-sı.

Ses et-ZF kapı-YÖN çık-GEÇ.3TK arkadaş-İYE.3TK-İLG karı-İYE.3TK

“Ses ederek, kapıya çıkmış arkadaşının karısı.”

(Biray, 2016, s. 24)

(2) numaralı örnekte belirteç cümlesinde ve temel cümlede bildirilen fiilleri gerçekleştiren özne, *arkadaşının karısı*’dır.

Örnek cümlelerde belirteç cümlelerinin ve temel cümlelerin özneleri aynı varlığı işaret eder. Bu sebeple örnek cümleler ortak özneli yapıya sahiplerdir. Ancak verilen örneklerde belirteç cümlelerinin özneleri yüzey yapıda görülmez. Temel cümlelerin öznesi ise sözcüksel olarak açıkça işaret edilmiştir.

*b. Temel cümlede öznenin sözcüksel olarak açıkça işaret edilmediği yapılar*

Bu tip yapılarda temel cümlenin ve belirteç cümlesinin öznesi ortaktır ancak özne, temel cümlede sözcüksel olarak işaret edilmez. Belirteç cümlesinde ise özne yüzey yapıda görünür.

(1) [Hoca ceer-i göster-**eräk**], baar-mış.

Hoca ciğer-BEL göster-ZF bağır-GEÇ.3TK

“Hoca ciğeri göstererek bağırmış.”

(Baboğlu, 1969, s. 12)

Örnekte belirteç cümlesi ve temel cümlenin öznesi *Hoca*'dır.

(2) [Dädu al-**ıp** çoc-**ü** hem düve-(y)i] çeked-er gel-mä yev-ä.

Dadı al-ZF çocuk-BEL BAĞ düve-BEL çeket-GEN.3TK gel-İF ev-YÖN

“Yaşlı adam alıp çocuğu ve düveyi eve gider.”

(Radloff, 2020, s. 46)

Belirteç cümlesinde ve temel cümlede belirtilen fiilleri gerçekleştiren kişi *Dädu*'dur.

(3)[Babu iş-ler-i-n-i yap-**tıynan**], bakır-lar-ı al-ıp su-(y)a gid-er.

Yaşlı kadın iş-ÇOK-İYE.3TK-ZN-BEL yap-ZF bakır-ÇOK-BEL al-ZF su-YÖN git-GEN.3TK

“Yaşlı kadın işlerini yapınca bakırları alıp suya gider.”

(Baboğlu, 1969, s. 28)

*Babu* sözcüğü, belirteç cümlesinde ve temel cümlede belirtilen fiilleri gerçekleştiren *ilk tamlayıcı* olarak her iki cümlede de özne konumundadır.

(4) [Hoca al-**ıp** papuç-lar-ı] iki-si-n-i da bir aya-a-n-a giy-er, da ölä, paneer meydan-ı-n-da gezin-ir-miş.

Hoca al-ZF papuç-ÇOK-BEL iki-İYE.3ÇK-ZN-BEL BAĞ bir ayak-İYE.3TK-ZN-YÖN giy-GEN.3TK BAĞ öyle panayır meydan-İYE.3TK-ZN-BUL gezin-GEN.3TK-EKF.GEÇ

“Hoca alıp papuçları ikisini de bir ayağına giyer, işte öyle panayır meydanında gezinirmiş.”

(Baboğlu, 1969, s. 13)

*Hoca* sözcüğü belirteç cümlesinde ve temel cümlede özne konumundadır.

(5) [Hoca arkadaş-ı-nın kıpırda-ma-dığı-n-ı gör-**üp**] ayak-lar-ı-n-dan çek-ip çıkar-mış o-n-u.

Hoca arkadaş-İYE.3TK-İLG kıpırda-OLZ-SF-ZN-BEL gör-ZF ayak-ÇOK-İYE.3ÇK-ZN-AYR çek-ZF çıkar-GEÇ.3TK o-ZN-BEL

“Hoca arkadaşının kıpırdamadığını görüp ayaklarından çekip çıkarmış onu.”

(Biray, 2016, s. 24)

(6) [Hoca-nın arkadaş-ı dayanama-(y)**arak**] yaba-nın ard-ı-n-a inik içi-n-ä gir-miş.

Hoca-İLG arkadaş-İYE.3TK dayan-OLZ-YET-ZF yaba-İLG ard-İYE.3TK-ZN-YÖN delik iç-İYE.3TK-ZN-YÖN gir-GEÇ.3TK

“Hocanın arkadaşı dayanamayarak kurdun arkasından deliğin içine girmiş.”

(Biray, 2016, s. 24)

Örnek cümlelerde belirteç cümlelerinin ve temel cümlelerin özneleri aynı varlığı işaret eder. Bu sebeple örnek cümleler ortak özneli yapıya sahiplerdir. Verilen örneklerde belirteç cümlelerinin öznesi yüzey yapıda açıkça görünürken temel cümlede sözdizimsel

yapıda aynı özne görünmez. Bu yapı, Gagavuz Türkçesinde özneleri temel cümle ile ortak olan cümleler arasında en sık karşılaşılan cümle tipidir.

*c. Belirteç cümlesinde ve temel cümlede öznenin sözcüksel olarak açıkça işaret edilmediği yapılar*

Bu tip yapıda belirteç cümlesinin ve temel cümlenin öznesi ortaktır. Ancak her iki cümlede de özne sözcüksel olarak açıkça işaretlenmez. Özne bağlamdan ve kişi bildiren biçimbirimlerden anlaşılır.

(1) [Açan gör-üs-ün köpek-ler buuş-ur-**ken**], al-**asın** bir sopa da vur-**asın** iki-si-n-e.

Ne zaman gör-ŞRT.2TK köpek-ÇOK boğuş-GEN.3TK-ZF al-İST.2TK bir sopa BAĞ vur-İST.2TK iki-İYE.3ÇK-ZN-YÖN

“**Sen** köpekler boğuşurken görürsen eline bir sopa al, ikisine de vur.”

(Uçkun, 2005, s. 712)

Cümlenin öznesinin *sen* 2. tekil kişi zamiri olduğu, temel cümle fiilinin üzerine aldığı kişi bildiren ek ile anlaşılır.

(2) Dokuz ay [sevin-**eräk**] gez-di-**m**.

Dokuz ay sevin-ZF gez-GEÇ.1TK

“**Ben** dokuz ay sevinerek gezdim.”

(Kiriye, 1996, s. 2)

Temel cümle fiili 1. tekil kişi ekiyle işaretlenmiştir. Belirteç cümlesinde ve temel cümlede bildirilen fiilleri gerçekleştiren kişi *ben*'dir.

(3) [Deri-si-n-i üz-**meden**] ateş-e pişir-mä-ä koy-**muş**.

Deri-İYE.3TK-ZN-BEL yüz-ZF ateş-YÖN pişir-İF-YÖN koy-GEÇ.3TK

“**O**, derisini yüzmeden ateşe pişirmeye koymuş.”

(Özkan, 2017, s. 152)

Temel cümle fiili *koy-* belirsiz geçmiş zaman 3. tekil kişi ekiyle işaretlenmiştir. Hem belirteç cümlesinde hem de temel cümlede belirtilen fiileri *o* 3. tekil kişi zamiri gerçekleştirir.

(4) [Sabah-len kalk-**tiynan**] de-**r** ana-sı-n-a.

Sabah-VAS kalk-ZF de-GEN.3TK ana-İYE.3TK-ZN-YÖN

“**O**, sabah kalkınca annesine der.”

(Radloff, 2020, s. 46)

Temel cümle fiili *de-* geniş zaman 3. tekil kişi ekiyle işaretlenmiştir. Hem belirteç cümlesinde hem de temel cümlede belirtilen fiileri *o* 3. tekil kişi zamiri gerçekleştirir.

(5) [Masal-ı bitir-**diktän** sora] de-**miş** Yuvañcu-(y)a.

Masal-BEL bitir-ZF sonra de-GEÇ.3TK Yuvañcu-YÖN

“**O**, masalı bitirdikten sonra demiş Yuvañcuya.”

(Radloff, 2020, s. 47)

(6) [Gid-ä gid-ä] acik-**miş**.

Git-ZF git-ZF acik-GEÇ.3TK

“**O**, gide gide acıkmış.”

(Radloff, 2020, s. 50)

Verilen örneklerde belirteç cümlelerinin ve temel cümlelerin özneleri, aynı varlığı işaret eder. Bu sebeple örnek cümleler ortak özneli yapıya sahiplerdir. Ancak bağımlı cümlelerde ve temel cümlelerde özneler yüzey yapıda bulunmaz. Özne bağlamdan ve kişi bildiren biçimbirimlerden anlaşılır.

## 4.2. FARKLI ÖZNELİ BELİRTEÇ CÜMLELERİ

Johanson’un zarf-fiil cümlelerinin temel cümleye sözdizimsel olarak dört düzeyde bağlandığını ileri sürdüğü çalışmasında (1995, s. 313-315), 1. düzeyde özneleri ve

yüklemleri ayrı olan cümle tipleri bulunur. Johanson bu düzeyi, her bir yüklem için kendine ait bir özneye sahip olması şeklinde açıklar ve şu dizilişi örnek verir:

Cümle 1 ([özne] yüklem) + cümle 2 ([özne] yüklem)

Ali **geline** Osman **şaşırdı**. (zarf-fiilli belirteç cümlesi + temel cümle)

Bu düzeyde bağımlı cümle ve temel cümlelerin her ikisi de sözcüksel olarak açıkça işaretlenmese de fiilin ilk tamlayıcısı konumundaki özne ögesine sahiplerdir. “Bu tip belirteç cümleleri sözdizimsel olarak temel cümleye bağlı ancak anlamsal olarak temel cümlelerin bir parçası gibi görülmezler. Yani her parça, ayrı bir özne ve yüklemle sahip olması bakımından tam cümle durumundadırlar” (Gürkan, 2016, s. 72).

Gagavuz Türkçesinde de temel cümle ve belirteç cümlesi öznelerinin farklı olduğu örnekler bulunmaktadır. Çalışmanın bu kısmında Gagavuz Türkçesindeki farklı öznel yapıların ne şekilde gözüktüğü ele alınacaktır:

*a. Belirteç cümlesi ve temel cümle öznesinin sözcüksel olarak işaretlenmesi*

Bu gruba, belirteç cümleleri ve temel cümlelerin öznelerinin farklı olduğu ve her iki cümlede de öznelerin sözcüksel olarak yüzey yapıda görüldüğü örnekler girmektedir.

(1) Ama [o laf-1-n-1 taa bitir-**ir**-bitir-**mâz**] başka-sı sor-muş.

BAĞ o laf-İYE.3TK-ZN-BEL daha bitir-ZF bitir-ZF başka-BEL sor-GEÇ.3TK

“Ama o lafını daha bitirir bitirmez başkası sormuş.”

(Baboğlu, 1969, s. 12)

Verilen örnekte belirteç cümlesinde belirtilen fiili gerçekleştiren *o*, temel cümlede belirtilen fiili gerçekleştiren ise *başkası*'dır.

(2) [Dimitraş dinnenir-**kana**] çarşı yol-u-n-dan birkaç dev adam-1 geç-är-miş.

Dimitraş dinlenir-ZF çarşı yol-İYE.3TK-ZN-AYR birkaç dev adam-İYE.3TK geç-GEN.3TK-EKF.GEÇ

“Dimitraş dinlenirken çarşı yolundan birkaç dev adam geçermiş.”

(Baboğlu, 1969, s. 32)

Bu örnekte belirteç cümlesinde belirtilen *dinnen-* fiilini *Dimitraş* gerçekleştirirken temel cümle fiilini *birkaç dev adamı* gerçekleştirir.

(3) [Bu-n-nar kır-da gez-er-ken] çık-mış bir keçi.

Bu-ZN-ÇOK kır-BUL gez-GEN.3TK-ZF çık-GEÇ.3TK bir keçi

“Bunlar kırdan gezerken (önlere) bir keçi çıkmış.”

(Özkan, 2017, s. 147)

(3) numaralı örnekte belirteç cümlesinin öznesi *bunnar*, temel cümlenin öznesi ise *keçi*’dir.

(4) Nastradin Hoca dışarı-da bir yaz fırın-ı işler-**kan** gel-miş bir komuşu-su da de-miş...

Nasrettin Hoca dışarı-BUL bir yaz fırın-BEL işler-ZF gel-GEÇ.3TK bir komşu-İYE.3TK BAĞ de-GEÇ.3TK

“Nasreddin Hoca dışarıda bir yaz fırını işlerken bir komşusu gelmiş ve demiş...”

(Baboğlu, 1969, s. 7)

Verilen örnekte belirteç cümlesinde belirtilen fiili gerçekleştiren *Nastradin Hoca*’dır. Temel cümlede belirtilen *de-* fiilini ise *Nastradin Hoca ’nın komuşusu*’dur.

Verilen örneklerin her birinde bağımlı cümle fiili ve temel cümlenin fiili farklı özneleri yönetir. Yani bağımlı cümle ve temel cümle kendi öznelerine sahiptir. Bu cümlelerde özneler sözcüksel olarak açıkça işaret edilmiştir. Verilen örneklerde özne konumundaki ilk tamlayıcılar, sözdizimsel yapıda görünür.



*b. Belirteç cümlesi öznesinin sözcüksel olarak işaretlenmesi*

Bu grupta farklı öznelere sahip belirteç cümleleri ve temel cümleleri bulunur. Ancak temel cümlenin öznesi sözcüksel olarak işaret edilmez. Belirteç cümlesinin öznesi ise yüzey yapıda görünür.

(1) [Tepegöz uyu-**duynan**] dene-miş-ler giriş-ten taşı aktar-sın-nar ama er-i-n-den de onu kıpırdadamamışlar.

Tepegöz uyu-ZF dene-GEÇ.3ÇK giriş-AYR taş-BEL aktar-İST.3ÇK BAĞ yer-İYE.3TK-ZN-AYR BAĞ o-ZN-BEL kıpırdat-OLZ.YET.3ÇK

“Tepegöz uyuyunca taşı girişin önünden çekmeye çalışmışlar ama kıpırdatamamışlar.”

(Özkan, 2017, s. 152)

Bu örnekte belirteç cümlesinin öznesi *Tepegöz*'dür. Temel cümlenin öznesi ise sözcüksel olarak açıkça işaretlenmemiştir. Temel cümlenin öznesi *dene-miş-ler* ve *kıpırdatama-mış-lar* fiillerinin aldığı kişi uyum eklerinden anlaşılır.

(2) Çocu-un ism-i-n-i [bän gel-**meden**] koy-ma-canız.

Çocuk isim-İYE.3TK-ZN-BEL ben gel-ZF koy-OLZ.GEL.2ÇK

“Ben gelmeden çocuğun ismini koymayacaksınız.”

(Özkan, 2017, s. 146)

Örnekte belirteç cümlesinin öznesi *bän* yüzey yapıda açıkça görünür. Temel cümlenin öznesi *siz* 2. çoğul kişi zamiri ise temel cümle fiilinin aldığı kişi ekiyle anlaşılır.

Verilen örneklerde belirteç cümleleri ve temel cümlelerin özneleri farklıdır. (1) numaralı örnekte bağımlı cümlenin öznesi *Tepegöz*, temel cümlenin öznesi ise *onlar*'dır. (2) numaralı örnekte bağımlı cümlenin öznesi *ben*, temel cümlenin öznesi ise *siz*'dir. Temel cümlede özneler yüzey yapıda bulunmasa da öznenin kim olduğu bağlamdan ve temel cümle fiilindeki uyum işaretleyicisinden anlaşılır. “Uyum, yüklemle kişi ve sayı açısından özne ile uyum göstermesidir” (Gürkan, 2016, s. 56). Uzun (Uzun, 2000, s. 154), Türkçede eylemcil ve adcıl olmak üzere iki tür uyumun

olduğunu belirtmiştir. Eylemcil uyum, yüklem cümledeki öznenin taşıdığı içsel kişi-sayı özelliğine dayanır. Adcıl uyum ise ad öbeklerinin başının, öbeği tamlayan konumundaki ad öbeğinin içsel kişi-sayı özelliğine göre çekimlenmesidir. Buna göre (1) numaralı örnekte temel cümle fiili 3. çoğul kişi ekiyle, (2) numaralı örnekte temel cümle fiili 2. çoğul kişi ekiyle işaretlenmiştir. Her iki cümlenin yüklemi de eylemcil uyum ekiyle işaretlenmiştir.

*c. Temel cümle öznesinin sözcüksel olarak işaretlenmesi*

Bu gruba Gagavuz Türkçesinde temel cümle öznesinin sözcüksel olarak işaretlenip belirteç cümlesi öznesinin ise sözcüksel olarak işaretlenmediği yapılar girmektedir.

(1) [Kim-in yan-ı-n-dan da geç-sä-m] birkaç kişi hep dala-r-dı-lar ben-i.

Kim-İLG yan-İYE.3TK-ZN-AYR BAĞ geç-ŞRT.1TK birkaç kişi hep dala-GEN.3ÇK-EKF.GEÇ ben-BEL

“Kimin yanından geçsem birkaç kişi beni hep döverdi.”

(Biray, 2016, s. 44)

Verilen örnekte belirteç cümlesi ve temel cümlenin özneleri farklı varlıkları gösterirler. Belirteç cümlesinin öznesi yüzey yapıda görünmezken temel cümlenin öznesi sözdizimsel yapıda sözcüksel olarak işaretlenmiştir. Temel cümlede bildirilen olayı gerçekleştiren ‘birkaç kişi’dir. Belirteç cümlesinin öznesi ise *geç- sä – m* fiilinde bulunan 1. tekil kişi uyum ekinden anlaşılır. Belirteç cümlesinin öznesi ‘*ben*’dir. Belirteç cümlesi, temel cümleye şart anlam ilişkisiyle bağlıdır.

*d. Belirteç cümlesinde ve temel cümlede öznenin sözcüksel olarak işaretlenmemesi*

(1) Ötee yıl [bitir-**diynän** altı klass], **ben-i** yolla-dı-lar Traşpoliya onsekiz gün-ä, kursa-(y)a massovik üüren-mä-ä.

Sonraki yıl bitir-ZF altıncı sınıfı ben-BEL yolla-GEÇ.3ÇK Traşpoliya on sekiz gün-YÖN kurs-YÖN çıraklık öğren-İF-YÖN

“Sonraki yıl altıncı sınıfı bitirince beni on sekiz günlüğüne çıraklığı öğrenmem için Tiraspol’a kursa yolladılar.”

(Biray, 2016, s. 44)

Verilen örnekte belirteç cümlesi ve temel cümlenin özneleri yüzey yapıda görülmez. Temel cümlenin öznesi, fiildeki uyum ekinden anlaşılmaktadır. *Yol + la – dt – lar* fiili 3. Çoğul kişi uyum ekini taşımaktadır dolayısıyla temel cümlenin öznesinin ‘*onlar*’ olduğu anlaşılır. Cümlenin nesnesi ise hem *kursa yollanan kişiyi* hem de *altıncı sınıfı bitiren kişiyi* belirtir. Belirteç cümlesinde bildirilen olayı gerçekleştiren kişi ‘ben’ zamiridir. Bu durumda cümlelerin özneleri, bağlamdan ve uyum ekinden anlaşılır.

### 4.3. DEĞİŞKEN ÖZNELİ BELİRTEÇ CÜMLELERİ

Nedjalkov’un (1998, s. 340-341), sonlu olmayan fiil formu olarak tanımladığı zarf-fiil ekli fiilleri, *göndergesel*, *anlamsal* ve *sözdizimsel* olmak üzere üç kritere göre sınıflandırdığını söylemiştik. Nedjalkov tarafından ilk kriter, *ortak özneli* (same-subject), *farklı özneli* (different-subject) ve *değişken özneli* (varying-subject) olmak üzere üç tipte incelenmiştir. Nedjalkov, en sık görülen türün, hem *ortak özneli* hem de *farklı özneli* yapılarda kullanılan *değişken özneli* zarf-fiillerin olduğunu belirtmiştir. Değişken özneli yapılar, bağımlı cümle ile temel cümlenin öznelerinin ortak ya da farklı olabildiği yapılardır. Gagavuz Türkçesinde bazı zarf-fiil eklerinin (*-kAn*, *-mAdAn*, *-DXynAn*) kullanılması, belirteç cümlesi ile temel cümle arasında özneler açısından zorunlu bir ortaklığı ya da farklılığı gerektirmez. Aynı cümlede bağımlı belirteç cümlesinin ve temel cümlenin öznesi bağlama göre ortak ya da farklı olabilir. Bu durum cümlenin dilbilgisidışı<sup>12</sup> olmasına neden olmaz.

(1) a. [(Ben) sabaa koyunnarı birar birar dışarı kolverärkän] bän bulacam seni.

(1) b. [(Sen) sabaa koyunnarı birar birar dışarı kolverärkän] bän bulacam seni.

Ben/sen sabah koyun-ÇOK-BEL birer birer dışarı çıkar-GEN.3TK-ZF ben bul-GEL.1TK sen-BEL

<sup>12</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. 1.1 İlgili Terimler.

(Gagoğuz Kültür Sanat Dergisi, 2001, s. 24)

(2) a. [(Dana) gidär**kan**] o dana buzalamış.

(2) b. [(Ben) gidär**kan**] o dana buzalamış.

Dana gir-GEN.3TK-ZF o dana buzala-GEÇ.3TK

(Radloff, 2020, s. 47)

(3) a. [(O) derisini üz**meden**] ateşe pişirmää koymuş.

(3) b. [(Ben) derisini üz**meden**] (O) ateşe pişirmää koymuş.

O deri-İYE.3TK-ZN-BEL yüz-ZF ateş-YÖN pişir-İF-YÖN koy-GEÇ.3TK

(Özkan, 2017, s. 152)

(4) a. Birisi da [masalı bitir**diynän**] demiş...

(4) b. Birisi da [(Ben) masalı bitir**diynän**] demiş...

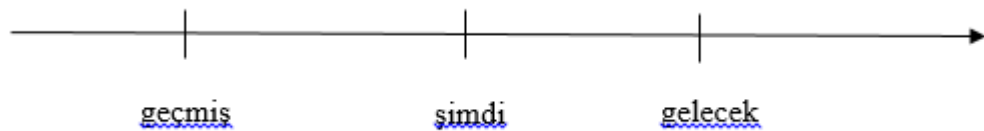
Bir-İYE.3TK BAĞ masal-BEL bitir-ZF de-GEÇ.3TK

(Radloff, 2020, s. 47)

## 5. BÖLÜM: GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE BELİRTEÇ İŞLEVİLİ BAĞIMLI CÜMLELERİN GÖRECE ZAMAN BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

“Zaman içinde olayın gerçekleştiği, kabul edilmiş ölçütlere göre bölümlenebilen süredir. Bir olayın diğerine göre *önce*, *aynı zamanda* veya *sonra* olması, varsayılan bir zaman çizgisi üzerinde belirlenebilir” (Uğurlu, 2003, s. 126). Zaman kavramı açıklamalarına yön veren başlıca iki terim *zaman (time)* ve *dilbilgisel zaman (tense)*’dir. Dilbilim çalışmalarında *time*, dildeki morfolojik işaretlemelerden bağımsız bir soyut zaman kavramını belirtirken *tense*, fiilin biçimbilgisel işaretlemeler olarak dilbilgisel bir zamanı ifade etmesi anlamında kullanılır (Kerimoğlu, 2021, s. 175 ve Binnick, 1991, s. 452). Buna göre *tense*, *time* bütünüdürün içerisindeki bir parça olarak karşımıza çıkar. Comrie’nin (1985) *Zaman (Tense)* adlı çalışmasının temelini, zaman içindeki dilbilgiselleştirilmiş zamanın incelenmesi oluşturur. Comrie, *time* içindeki *tense* konumunu dilbilgisel kategoriler aracılığıyla ifade eden dillerin olduğunu belirtir. Buna göre *zaman=time*, *dilbilgisel zaman=tense*’dir. Demirci (2017, s. 147), ise *time* yerine *genel zaman*, *tense* yerine *dilbilgisel zaman* kavramlarını kullanmayı tercih etmiştir. Demirci, dilbilgisel zamanı fiilin meydana geldiği; işin, oluşun ya da durumun gerçekleştiği noktayı/süreyi/vakti gösteren dilsel kategori olarak açıklar.

Aristoteles’ten bu yana zaman açıklamalarının birçoğunun temelinde geçmiş zaman (past), şimdiki zaman-konuşma anı (present) ve gelecek zaman (future) olmak üzere üç aşamalı bir zaman bölünmesi vardır (Binnick, 1991, s. 452). Binnick, dilbilgisel zamanı, zaman adlandırmalarının yapıldığı çizgisel zaman üzerindeki işaretlemeler olarak ifade eder. Dillerde zaman adlandırmaları, genellikle çizgisel zaman gösterimi üzerinde yapılır.



**Şekil 1:** Zaman adlandırmalarının çizgisel zaman üzerinde gösterimi

Comrie (1976, s.5) dilbilgisel zamanı, durumların zaman çizgisinde konumlandırılmasını ifade eden gösterimsel bir kategori olarak açıklar. Buna göre dilbilgisel zaman, olayın zamanının zaman çizgisi üzerindeki bir zaman noktasıyla ilişkilendirildiği mutlak zamandır. Johanson (1994, s. 250) birincil olan mutlak zamanın yanında, birincil olmayan gösterim noktası olarak tanımladığı bir perspektifin varlığından söz eder. Bu perspektif, zaman çizgisinin değişik noktalarında belirlenen olayların birbirleriyle olan zamansal ilişkilerinin gösterilmesine dayanır. Johanson, bu durumun daha çok zarf-fiiller ekseninde ortaya çıktığını söyler. Johanson (1991, s. 104-105) belirteç cümlelerinin mutlak zamanı değil, göreceli bir zamanı gösterdiğini söyler. Buna göre belirteç cümleleri ile temel cümlelerin arasında, ‘birinci olay, ikinci olaydan önce ise *öncekilik (Anteriorität)*’, ‘birinci olay, ikinciden sonra ise *sonrakilik (Posteriorität)*’ ve ‘iki olayın oluş süreci eşzamanlı ise, *eşzamanlılık (Gleichzeitigkeit)* ilişkileri ortaya çıkar.

Bu bölümde Johanson’un (1991, s. 104-105) ‘*göreceli zaman*’ kavramından yola çıkarak Gagavuz Türkçesindeki belirteç cümleleri ile temel cümlelerin arasında görece zaman ilişkisi incelenecektir.

## 5.1. EŞZAMANLILIK

Johanson (1991, s. 106) eşzamanlılığı, temel cümle ile yan cümle arasındaki ilişkinin *eşitlik* olarak algılanması olarak ifade eder. “Eşzamanlılık” anlam ilişkisiyle bağlanan cümlelerin zaman doğrusu üzerinde en az bir noktada örtüşmesi gerekmektedir” (Çetintaş Yıldırım, 2005, s. 53). Gagavuz Türkçesinde cümleler arasındaki eşzamanlılık anlam ilişkisi *-kAn*, *-DikçA* ekleriyle sağlanır.

(1) [O-n-nar iir-**kan**] kral konuşuyordu.

O-ZN-ÇOK yer-ZF kral konuş-ŞİM.3TK-EKF.GEÇ

“Onlar yerken kral konuşuyordu.”

(Özkan, 2017, s. 128)

Verilen örnekte temel cümle olayı, bağımlı cümledeki olay gerçekleştirilirken meydana gelir. Belirteç cümlesi ve temel cümlenin fiillerinin belirttiği olaylar, zaman çizgisinde bir noktada örtüşürler.

(2) [Kaz**dıkça**] su zeydele-n-ir-miş, [kaz-**dıkça**] taa çok ol-ur-muş

Kaz-ZF su art-DÖN-GEN.3TK-EKF.GEÇ kaz-ZF daha çok ol-GEN.3TK-EKF.GEÇ

“Kazdıkça su artarmış, kazdıkça daha çok olurmuş.”

Bu örnekte bağımlı cümle yüklemi *kazdıkça*'dır. Temel cümlede belirtilen *suyun artması*, (*toprağın*) *kazılmasıyla* eşzamanlı gerçekleşmektedir.

(3) [Bu bir gün gid-er-**ken** yol-da] bir ihtiyar karı testi ilen su-(y)a gid-er imiş.

Bu bir gün git-ZF yol-BUL bir ihtiyar kadın testi EDT su-YÖN git-GEN.3TK-EKF.GEÇ

“Bu bir gün yolda giderken bir ihtiyar kadın (da) testiyle suya gidermiş.”

(Özkan, 2017, s. 145)

Zaman çizgisinin bir noktasında bağımlı cümlede belirtilen *yolda git-* olayı ile temel cümle olayı *suya git-* eşzamanlı olarak gerçekleşir.

## 5.2. ÖNCEKİLİK

Öncekilik zaman ilişkisi, bağımlı cümlede belirtilen olayın temel cümle olayından önce gerçekleşmesiyle ortaya çıkar. Gagavuz Türkçesinde cümleler arasındaki öncekilik zaman ilişkisi *-(I)cään, -DXynAn, -DikDän sora, -IncAk* ekleriyle sağlanır.

(1) [Git-**ticään** musaafir-i] Hoca yık-êr fırın-ı da düz-er o-n-u bir döşemä üst-ü-n-dä.

Git-ZF misafir-İYE.3TK Hoca yıka-GEN fırın-BEL BAĞ düz-GEN.3TK o-ZN-BEL bir döşeme üst-İYE.3TK-ZN-BUL

“Misafiri gidince Hoca fırını yıkar ve onu bir döşeme üzerine koyar.”

(Baboğlu, 1969, s. 9)

Örnekte temel cümle olayının gerçekleşmesi ancak bağımlı cümlede belirtilen olayın gerçekleşmesiyle meydana gelebilir. Temel cümlede öznenin gerçekleştirdiği fiil *yıka-*, bağımlı cümlede belirtilen *misafirin gitmesi* olayından sonra gerçekleşmektedir.

(2) [Zaatlı büyü**düynan**] brakmış bobasının ii üretmelerini da olmuş tamah, haseet, ikiüzlü.

Zaatlı büyü-SF-BUL baba-İYE.3TK-İLG iyi nasihatlerini bırak-GEÇ.3TK ve açgözlü kıskanç ikiyüzlü ol-GEÇ.3TK

“Zaatlı büyüdüğünde babasının iyi nasihatlerini bırakmış ve açgözlü, kıskanç, ikiyüzlü olmuş”

(Biray, 2016, s. 14)

Verilen örnekte bağımlı cümle ve temel cümlenin öznesi *Zaatlı*, büyüdükten sonra açgözlü, kıskanç, ikiyüzlü biri hâline gelmiştir. Temel cümlede belirtilen olay bağımlı cümledeki olayın gerçekleşmesine bağlıdır.

(3) [Adam laf-1-n-1 bitir-**dik-tän sora**] biraz sus-muş, da sor-muş gül-eräk.

Adam laf-İYE.3TK-ZN-BEL bitir-SF-AYR sonra biraz sus-GEÇ.3TK BAĞ sor-GEÇ.3TK gül-ZF

“Adam lafını bitirdikten sonra biraz susmuş ve gülerek sormuş.”

(Baboğlu, 1969, s. 19)

(3) numaralı örnekte bağımlı cümle ile temel cümlenin öznesi ortaktır. Her iki cümlede belirtilen olayı da aynı özne gerçekleştirir. Özne konumunda bulunan *adam* sözcüğü, bağımlı cümlede belirtilen *lafını bitirme* olayını gerçekleştirdikten sonra temel cümlede ifade edilen *sus-* ve *sor-* eylemlerini sırasıyla gerçekleştirmiştir.

(4) [Şeytan su içi-n-ä dal-**diynan**] bän dondur-aca-m su-(y)u.

Şeytan su iç-İYE.3TK-ZN-YÖN dal-ZF ben dondur-GEL.1TK su-BEL

“Şeytan su içine dalınca ben suyu donduracağım.”

(Radloff, 2020, s. 55)

Verilen örnekte bağımlı cümle ile temel cümlenin özneleri farklıdır. Belirteç cümlesi öznesi, *şeytan suyun içine dalma* işlemini gerçekleştirdikten sonra temel cümle öznesi



*bän suyu dondurma* olayını gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla belirteç cümlesi, temel cümleye öncelik zaman ilişkisiyle bağlıdır.

(5) Hırsız gir-miş leş-in iç-i-n-ä. [Çık-**mcäk** o leş-in iç-i-n-dän] başla-mış yalvar-mā.

Hırsız gir-GEÇ.3TK leş-İLG iç-İYE.3TK-ZN-YÖN çık-ZF o leş-İLG iç-İYE.3TK-ZN-AYR başla-GEÇ.3TK yalvar-İF-YÖN

“Hırsız leşin içine girmiş. Leşin içinden çıkınca yalvarmaya başlamış.”

(Radloff, 2020, s. 57)

Örnekte önce bağımlı cümle olayı gerçekleşir. Temel cümlede belirtilen olay, bağımlı cümledeki olay gerçekleştikten sonra meydana gelebilir. Bağımlı cümle olayı *hırsızın leşin içinden çıkmasından* sonra temel cümle olayı *yalvar-* başlamaktadır.

### 5.3. SONRAKİLİK

Bağımlı cümle fiilinin işaret ettiği olayının, temel cümlede belirtilen olaydan sonra gerçekleştiği zaman ilişkisidir. Gagavuz Türkçesinde cümleler arasındaki sonrakilik zaman ilişkisi *-mAdAn* ekiyle sağlanır.

(1) Vera, [öbür-ü yaklaş-**madan** o-nun yan-ı-n-a], sor-du Varaklı'ya.

Vera öbür-İYE.3TK yaklaş-ZF o-İLG yan-İYE.3TK-ZN-YÖN sor-GEÇ.3TK Varaklı-YÖN

“Vera, öbürü onun yanına yaklaşmadan (önce) Varaklı'ya sordu.”

(Özkan, 2019, s. 287)

Burada *-mAdAn* zarf-fiil eki sonrakilik anlamı yaratır. Türkiye Türkçesinde de sonrakilik ilişkisi *-mAdAn önce*, *-mAdAn* yapılarıyla ifade edilir.<sup>13</sup> Bu örnekte temel cümlenin öznesi konumunda bulunan *Vera*, *öbürü henüz Vera'nın yanına gelmeden önce Varaklı'ya soru sorar*. Buna göre önce temel cümlede bildirilen olay gerçekleştirilir daha sonra bağımlı cümle olayı gerçekleşir.

<sup>13</sup> (Gürkan, 2016, s. 115) “Küçük çocuklara, uyuduktan sonra değil, uyumadan önce masal anlatılır.”, “Ali gelmeden Ayşe gitti.” örneklerinde bağımlı cümle fiilinin işaret ettiği olay, temel cümle olayından sonra gerçekleşir.

Aşağıda –*mAdAn* zarf-fiil ekiyle işaretlenmiş bağımlı cümle fiilinin temel cümleyi tarz ilişkisiyle nitelediği bir örnek bulunmaktadır. Belirteç cümlesi ve temel cümle arasında tarz ilişkisi hâkim olduğundan burada öncelikli sonrakilik gibi herhangi bir zaman anlatımı yoktur. Örneğin:

(2) [Deri-si-n-i üz-**meden**] ateş-e pişir-mä-ä koy-muş.

Deri-İYE.3TK-ZN-BEL yüz-ZF ateş-YÖN pişir-İF-YÖN koy-GEÇ.3TK

“Derisini yüzmeden ateşe pişirmeye koymuş”

(Özkan, 2017, s. 152)

## 6. BÖLÜM: GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE BELİRTEÇ İŞLEVİLİ BAĞIMLI CÜMLELERİN ÜYE YAPISI VE ROL KURAMINA GÖRE BETİMLENMESİ

Noam Chomsky'nin *Evrensel Dilbilgisi* başlıklı dilbilgisi modelinden geliştirilen *İlkeler ve Değiştirgenler Kuramı*'nın biçimlenmesinde yer alan altkuramlardan biri *Rol Kuramı*'dır. Rol Kuramı'na göre bir sözlüksel birimin (ad, eylem, sıfat, zarf gibi) sözlükçede bulunan sözdizimsel özellikleri, sözlüksel birimin kategori ve yankategori özelliklerini sunar. Bir sözlüksel birim, birlikte görünmek üzere başka kategorileri seçebilir. Buna göre, her sözlüksel birim için birer yankategori çerçevesi belirlenir (Uzun, 2000, s. 97) . Yankategorileme, sözlüksel birimlerin sözdizimsel yapıda beraber görünecekleri diğer kategorileri seçmeleridir. Örneğin geçişli bir fiil, sözdizimsel yapıda nesne konumunda bulunacak bir ad öbeği isterken geçişsiz fiillerin yankategori çerçevelerinde nesne bulunmaz:

a. Sev- E [AÖ -]

Kitabı sevdi.

b. Uyu- E [-]

Duru uyudu.

Bu durum fiilin istemiyle ilgilidir. Doğan, *istem* (valency) kavramını, sözlüksel unsurların sözdizimsel ve anlam bilimsel çevresini belirleme ve yönetme gücü olarak tanımlar. Sözcük türleri, çevrelerinde sözdizimsel istem boşlukları açabilirler. Yönetici birer unsur olarak fiil, çevresinde açtığı sözdizimsel istem boşluklarını, belirli zorunlu ve seçimli *tamlayıcılarla* doldurur (Doğan, 2015, s. 78). Örneğin, *Ben belgeyi ona gönderdim* örneğinde *gönder-* fiili 3 zorunlu *isteme* sahiptir: *özne*, *-i tümleci (nesne)* ve *-e tümleci (dolaylı tümleç)*. Rol kuramının temel yapısını oluşturan yankategorileme kavramına göre cümledeki katılımcılar, yönetici unsur olan fiilin istemine göre cümlede yer alırlar.

Rol kuramı ise sözlükçede bulunan sözlüksel birimlerin anlambilimsel bilgilerinin sözdizimsel yapıya yansıtılmasıyla ilgilidir. Chomsky (1988, s. 35-36), bir cümledeki yönetici unsur olan fiilin yankategorileşme özelliklerini karşılayan her konumun bir *teta konum* olduğunu söyler. Fiilin üye çerçevesinde olan her bir üyenin bir *teta rol* (*theta role*) taşıdığını ve her bir *teta rolün* bir üyeye atandığını belirtir. Buna göre dilbilgisel bir cümlede yönetici unsur olan fiilin istemine göre cümlede olması gereken her üyenin bir rolü vardır. Her üyenin bir rol üstlenmesi iç merkezli bir belirleme değil, yönetici unsur olan fiil tarafından yapılan dış merkezli bir belirleme gerekir (Uzun, 2000, s. 103). Üyeler veya katılımcılar olarak adlandırılan cümledeki birimlere, fiillerin verdiği rolleri adlandırma konusunda çeşitli görüşler vardır. Üyelerin rol yapılarının belirlenmesinde kullanılan ortak bir rol envanteri bulunmamaktadır. Chomsky'nin *teta rolleri* olarak adlandırdığı bu roller, alanyazında *tematik roller* (*thematic roles*) şeklinde de adlandırılmaktadır. Bu çalışmada, tematik ilişkiler kavramını, cümledeki her üyenin yüklemle ilgili oynadığı rol olarak tanımlayan Carnie'nin (2013, s. 229-232) kullandığı rol envanteri esas alınmış ve rol envanterinin Türkçeye uygun hâle getirilmiş şekli (Gürkan, 2021, s. 60) kullanılmıştır.

**Tablo 1:** Cümle üyelerinin tematik rol envanteri

TEMATİK ROL	TANIM
EDİCİ (AGENT)	İşini bilerek başlatan ve yapan
KONU (THEME)	Yüklemin belirttiği eyleme maruz kalan, etkilenen
DENEYİMLEYEN (EXPERIENCER)	Olayları hisseden veya algılayan
HEDEF (GOAL)	Hareketin gerçekleştiği yer, varlık
ALICI (RECIPIENT)	Bir tür hedef. Alıcı, yalnızca mülkiyet değişikliğini ifade eden eylemlerle kullanılır.

KAYNAK (SOURCE)	Hedefin zıttıdır. Hareketin doğduğu yer.
YER (LOCATION)	Hareketin gerçekleştiği nokta.
ARAÇ (INSTRUMENT)	Eylemin gerçekleştirilmesini sağlayan nesne.
YARARLANICI (BENEFICIARY)	Olaydan, eylemden yararlanan.

(Gürkan, 2021, s. 60)

Aşağıda Gagavuz Türkçesindeki cümlelerde yönetici unsur olan fiilin yankategorileşme özelliklerini karşılayan üyelerin tematik rolleri incelenecektir. Temel cümlenin yöneticisi olan fiilin, yönettiği üyelere tematik roller verebildiği gibi belirteç işlevli bağımlı cümlelerin yöneticisi olan fiillerin de yankategorileşme özelliklerini karşılayan üyelere tematik roller yükleyebildiği görülecektir.

## 6.1. GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE BELİRTEÇ İŞLEVİLİ BAĞIMLI CÜMLELERİN YÜKLENDİKLERİ TEMATİK ROLLER

Bu bölümde Gagavuz Türkçesindeki belirteç işlevli bağımlı cümle kuruluşlarında tespit edilen tematik roller, Gürkan'da (2021, s. 60) kullanılan rol envanteri esas alınarak incelenecektir. Gagavuz Türkçesindeki belirteç cümlelerini oluşturan katılımcılarının yansıttıkları tematik roller sunulacaktır.

(1) Bän gid-ecäm [o-n-nar-ı aara-ma-a.]

Ben git-GEL.1TK o-ZN-ÇOK-BEL ara-İF-YÖN

“Ben onları aramaya gideceğim.”

(Kopuşçu, 2016, s. 4)

(1)'de temel cümle yüklemının fiili *git-*'in ad öbeğinden oluşan [*Bän*] ve [*onnarı aaramaa*] şeklinde iki tane katılımcısı vardır. Bunlardan *bän*, üye yapısı açısından, yüklem dışında kalarak diğer bir ifadeyle *onnarı aaramaa git-* eylem öbeğinin dışında

kalarak dışsal üye, *onnarı aaramaa* ise içsel üyedir. Anlambilimsel açıdan içsel üye ‘amaç’ bildirir. Bu cümle, Türkiye Türkçesindeki *Ben onları aramak için gideceğim* cümlesi ile aynı anlamı taşımaktadır. Burada *onnarı aaramaa* üyesi *yararlanıcı* tematik rolünü üstlenmektedir. *Bän* dışsal üyesi ise *git-* fiilini bilinçli olarak gerçekleştirdiğinden *edici* tematik rolünü üstlenmektedir.

(2) Gel-di uzun sakallı bir dādu da [ur-up ayaan-nan] devir-di hazır çorba-(y)ı.

Gel-GEÇ.3TK uzun sakallı bir yaşlı adam BAĞ vur-ZF ayak-İYE.3TK-VAS devir-GEÇ.3TK hazır çorba-BEL

“Uzun sakallı bir yaşlı adam geldi ve ayağıyla vurup hazır çorbayı devirdi.”

(Kopuşçu V., 2016, s. 15)

(2)’de belirteç işlevli bağımlı cümlenin kendi içerisindeki rol yapısına bakıldığında bağımlı cümlenin yöneticisi *ur-* fiilinin gerçekleştirilmesini sağlayan unsurun *ayak* olduğu görülür. *Ur-* fiili *ayaannan* ‘ayağıyla’ üyesini yönetir. Bağımlı cümlede ifade edilen olayın Türkiye Türkçesindeki karşılığı *ayağıyla vur-*‘tır. Dolayısıyla burada *ayaannan* üyesi *araç* tematik rolünü üstlenmiştir. Bu örnekte belirteç cümlesinin öznesi yüzey yapıda görünmezken temel cümlenin öznesi sözdizimsel yapıda sözcüksel olarak işaretlenmiştir. Buna göre belirteç cümlesindeki olayı gerçekleştiren *uzun sakallı bir dādu* ise *edici* tematik rolünü üstlenir. *Uzun sakallı bir dādu* üyesi, işi bilerek başlatan ve yapandır.

(3) Miti [aylandır-ıp aac-ı] kaptır-êr ayı-nın omuz-lar-ı-n-a.

Miti hazırla-ZF ağaç-BEL vur-GEN.3TK ayı-İLG omuz-ÇOK-İYE.3TK-YÖN

“Miti hazırlayıp ağacı ayının omuzlarına vurur.”

(Kopuşçu V., 2016, s. 15)

Belirteç işlevli bağımlı cümlenin yüklemi *aylandırıp*‘tır. *Aylandır-* fiili *aacı* ‘ağacı’ üyesini yönetir. Yüklem belirtiği *aylandır-* olayına maruz kalan, etkilenen ise *aac* ‘ağaç’ üyesidir. *Aac* üyesi *konu* tematik rolünü üstlenmiştir. *Aylandır-* fiilini

gerçekleştiren ise temel cümle ve belirteç cümlesi için ortak özne konumunda olan *Miti* üyesidir. *Miti* ise **edici** tematik rolünü üstlenmiştir.

(4) Sän [gir-ip kapu aralı-ı-n-dan dam-a] aç-acan kapu-(y)u da çıkar-acan öküz-ü.

Sen gir-ZF kapı aralık-İYE.3TK-ZN-AYR dam-YÖN aç-GEL.2TK kapı-BEL BAĞ çıkar-GEL.2TK öküz-BEL

“Sen kapının aralığından dama girip kapıyı açacaksın ve öküzü (oradan) çıkaracaksın.”

(Kopuşçu V., 2016, s. 16)

(4)'te belirteç işlevli bağımlı cümle [*girip kapu aralından dama*] cümlesidir. Bağımlı cümlenin yöneticisi ise *gir-* fiilidir. *Gir-* fiilinin istemleri, *-dAn tümleci* ve *-A tümlecidir*. Buna göre *gir-* fiili *kapu aralundan* ve *dama* üyelerini yöneterek onlara rol yükler. Burada *dama* üyesi, hareketin gerçekleştiği yeri belirttiğinden **hedef** tematik rolünü üstlenmiştir. *Kapu aralundan* üyesi ise hedefin zıttıdır yani hareketin doğduğu yeri belirtir. Bu sebeple burada *kapu aralundan* üyesi **kaynak** tematik rolünü üstlenir.

(5) [Verip dädüya parayı] bezirgân sokêr Cücä Toduru cöbünä da toparlenêr yoluna.

Ver-ZF yaşlı adam-YÖN para-BEL bezirgan sok-GEN.3TK cüce Todur-BEL cep-İYE.3TK-ZN-YÖN BAĞ koyul-GEN.3TK yol-İYE.3TK-ZN-YÖN

“Bezirgan, parayı yaşlı adama verip Cüce Toduru cebine sokar ve yoluna koyulur.”

(Kopuşçu V., 2016, s. 28)

Belirteç işlevli bağımlı cümle [*Verip dädüya parayı*] cümlesidir. Bağımlı cümlenin yöneticisi ise *ver-* fiilidir. *Ver-* fiili *dädu* ve *para* üyelerini yönetir. *Dädu-(y)a* üyesi bir tür hedefi belirterek **alıcı** tematik rolünü üstlenir. **Alıcı** tematik rolü için yapılan tanımlamaya göre gerekli görülen mülkiyet yani sahiplik değişikliği de gerçekleşmiştir. *Ver-* fiili mülkiyet değişikliğini ifade eden bir fiildir. *Para-(y)ı* üyesi ise bağımlı cümle yüklemine belirttiği eyleme maruz kalan nesnedir, bu sebeple **konu** tematik rolünü üstlenmiştir.

(6) [Adım adım gez-eräk yabancı-nın şkembe-si iç-i-n-dä], çık-mış buaz-ı-n-a, bak-mış dışarı.

Adım adım gez-ZF yabancı-İLG işkembe-İYE iç-İYE.3TK-ZN-BUL çık-GEÇ.3TK boğaz-İYE.3TK-ZN-YÖN bak-GEÇ.3TK dışarı

“Adım adım gezerek yabancı (hayvanın) işkembesi içinde, çıkmış hayvanın boğazına kadar, bakmış dışarı.”

(Kopuşçu V., 2016, s. 29)

Bu örnekte belirteç işlevli bağımlı cümle [*Adım adım gezeräk yabancı-nın şkembesi içindä*] cümlesidir. Bağımlı belirteç cümlesinin yöneticisi olan fiil ise gez-‘tir. Gez- fiili, yabancı şkembesi içindä üyesini yönetir. Yabancı şkembesi içindä üyesi hareketin gerçekleştiği noktayı bildirerek *yer* tematik rolünü üstlenmiştir.



## SONUÇ

Bu çalışma, Gagavuz Türkçesinde belirteç işlevli bağımlı cümle tiplerini sözdizimsel açıdan ele alan betimleyici bir çalışmadır. Modern dilbilim kuramlarından yararlanılarak oluşturulan bu çalışma, sözdizimin yanı sıra ilgili yerlerde biçimbilim-anlambilim-edimbilim etkileşimiyle ele alınmıştır.

Türkiye Türkçesindeki bağımlı cümleleri modern dilbilim kuramlarından yararlanarak betimleyen örnek çalışmalar vardır. Gagavuz Türkçesi sözdizimini ise geleneksel dilbilgisi yöntemleriyle ele alan önemli çalışmalar olsa da modern dilbilim kuramlarından yararlanarak betimleyen çalışmaların sayısı azdır. Gagavuz Türkçesindeki bağımlı cümleler az sayıda çalışmanın konusu olmuştur (Ulutaş, 2004, Menz, 2006 gibi.). Gagavuz Türkçesi üzerine yapılan araştırmaların çoğunlukla biçimbilgisel ve sesbilgisel düzlemlere dayanması, Gagavuz Türkçesi sözdizim araştırmalarına duyulan ihtiyaç ve bir Oğuz grubu dili olarak Gagavuz Türkçesinin diğer Oğuz grubu Türk dillerinden farklılaşan sözdizim özellikleri bu çalışmanın yapılmasında teşvik edici olmuştur.

Çalışmamızın amacı Gagavuz Türkçesindeki belirteç işlevli bağımlı cümlelerin üst cümleye bağlanırken hangi yollarla bağlandığını ortaya koymak, bu bağlantıda belirteç cümlesinin üst cümleyle kurduğu sözdizimsel ilişkileri belirlemek ve belirteç cümlelerini sözcük dizilişi, üst cümleye göre konumlanma, özne, zaman ve üye yapısı gibi özelliklerine göre betimlemektir.

Çalışmamızın ilk bölümünü kuramsal temel oluşturmaktadır. Burada çalışma içerisinde kullanılan temel terimler ve çalışmada kullanılan temel kuramlar (Üretici Dilbilgisi, İşlevsel Dilbilgisi) açıklanmıştır.

Çalışmamızın 2. bölümünde sıralama ve altasıralama stratejilerinden bahsedilmiştir. Gagavuz Türkçesinde sıralama; bağlayıcı ögeler, iki veya daha fazla yüklem sıralanması ve -(X)p zarf-fiil eki yapısı:

Örn; Gag. Sür onu **da** yek boday **da** biç dü **da** un üt.

Sür-EMR.2TK o-ZN-BEL BAĞ ek-EMR.2TK buğday BAĞ biç-EMR.2TK döv-EMR.2TK BAĞ un öğüt-EMR.2TK

“Sür onu ve buğday ek ve biç döv ve un öğüt.”

(Radloff, 2020, s. 44)

Örn; Gag. O **kal-mış** orda, **yap-mış** bir perdä.

O kal-GEÇ.3TK orada yap-GEÇ.3TK bir perde

“O orada kalmış, bir perde yapmış.”

(Radloff, 2020, s. 43)

Örn; Gag. Al-**ip** o deri-ler-i, biri-biri-nin sırt-lar-ı-n-a erleştir-ip baala-mış-lar.

Al-ZF o deri-ÇOK-BEL, biribiri-İLG sırt-ÇOK-İYE.3ÇK-ZN-YÖN erleştir-ZF bağla-GEÇ.3ÇK

“O derileri almışlar ve birbirlerinin sırtlarına yerleştirip bağlamışlar.”

(Özkan, 2017, s. 152)

Çalışmamızda altasıralama üç ana gruba ayrılarak incelenmiştir: *ad işlevli altasıralama*, *sıfat işlevli altasıralama*, *belirteç işlevli altasıralama*. Yapısal ve anlambilimsel bağımlılık ile temel cümleye bağlanan belirteç işlevli altasıralama cümlelerinin Gagavuz Türkçesinde çeşitli biçimlerde kodlandığı tespit edilmiştir. Bu kodlama biçimleri çalışmamızda bitimsiz ve bitimli olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bitimsiz yapılar altında zarf-fiil ekleri, sıfat-fiil ve isim-fiil işaretleyicileri, şart kipi işaretleyicisi incelenmiştir.

Örn; [Yat-ace-(y)**kan**] unut-ma şükür et-mä-ä geç-miş gün için.

Yat-GEL.2TK-ZF unut-OLZ.EMR.2TK şükür et-İF-BEL geç-SF gün EDT

“Yatacakken geçmiş gün için şükür etmeyi unutma.”

(Kopuşçu & Kopuşçu, 2012, s. 29)

Örn; Bän gid-ecä-m [o-n-u ara-**mā**.]

Ben git-GEL.1TK o-ZN-BEL ara-İF-YÖN

“Ben onu aramaya gideceğim.”

(Radloff, 2020, s. 44)

Örn; [Da o saat gör-**dük-çe**] can-ın sızla-r.

ÜNL o saat gör-SF-EŞT can-İYE.2TK sızla-GEN.3TK

“İşte o zaman gördükçe canın acır.”

(Gümüşlü, 1996, s. 2)

Örn; [Te bööla bir sürü koyunum **ol-sa**] Allah’tan bir şey iste-mä-m.

ÜNL böyle bir sürü koyun-İYE.1TK ol-ŞRT Allah-AYR bir şey iste-GEN.1TK

“Böyle bir sürü koyunum olsa Allah’tan başka bir şey istemem.”

(Radloff, 2020, s. 43)

Gagavuz Türkçesinde, şart kipi işaretleyicisi –sA kullanılmadan da şart anlam ilişkisiyle temel cümleye bağlanan bağımlı cümlelerin olduğu tespit edilmiştir.

Örn; [Bän ne kadar kulā-m-ı **sala-(y)cäm**] o kadar para yükled-äsinis araba-(y)a.

Ben ne kadar kulā-İYE.1TK-BEL sala-GEL.1TK o kadar para yüklet-EMR.2ÇK araba-YÖN

“Ben ne kadar kulağımı sallarsam o kadar para yükleyin arabaya.”

(Radloff, 2020, s. 46)

Bitimli şekilde temel cümleye bağlanan yapılar ise -(y)Xr –mAz *biçimbirimi*, *Ayım*, -A, -Allm, -sXn gibi isteme işaretleyicileri ve dA, açan gibi bağlayıcılar ve özel altasıralayıcılar (*Ani*, *deyni*, *onuştan*, *ki*, *zerä*) olarak sınıflandırılmıştır. Örneklem için kullandığımız malzemeye baktığımızda Slav dillerinden kopyalanan sözdizimsel yapının etkisiyle, Gagavuz Türkçesinde bitimli yapıdaki belirteç işlevli bağımlı cümlelerin, daha çok *özel altasıralayıcılar* yoluyla oluşturulduğu tespit edilmiştir.

Burada bitimli cümlelerin temel cümleye *sebeup, koşul, zaman* ya da *tarz* ilişkileriyle sözdizimsel açıdan bağlandığı görülmüştür.

Örn; Bu yıl Gagauziya-da bulun-an-nar **istä-r iste-mäz** gagauyz-lar-ın en büyük milli yortu-lar-ı-n-dan bir-isi-n-i Kasım yortu-su-n-u bak-tı-lar.

Bu yıl Gagavuzya-BUL bulun-SF-ÇOK iste-ZF iste-ZF Gagavuz-ÇOK-İLG en büyük milli bayram-ÇOK-İYE.3TK-ZN-AYR bir-İYE.3TK-ZN-BEL Kasım bayram-İYE.3TK-ZN-BEL bak-GEÇ.3ÇK

“Bu yıl Gagavuzya’da bulunanlar ister istemez Gagavuzların en büyük milli bayramlarından biri olan Kasım Bayramını kutladılar.”

(Ana Sözü, 2022)

Örn; Mihail Çakır çok çalış-tı hem izmet et-ti [**ani** gagauz-lar-ın kultura-sı **ilerle-sin.**]

Mikail Çakır çok çalış-GEÇ.3TK BAĞ hizmet et-GEÇ.3TK BAĞ gagavuz-ÇOK-İLG kültür-İYE.3ÇK ilerle-EMR.3TK

“Mihail Çakır Gagauz halkının kültürünün gelişmesi için çok çalıştı, çok hizmet etti.”

(Kopuşçu ve Kopuşçu, 2012, s. 43)

Çalışmamızın 3. bölümünde Gagavuz Türkçesindeki belirteç işlevli bağımlı cümlelerin sözdizimsel betimlemesi yapılmıştır. Belirteç işlevli bağımlı cümlelerde farklı sözcük dizilişi modelleri (ÖYN, ÖNY vb.) incelenmiştir. Bu kısımda, Slav dillerinin etkisiyle Gagavuz Türkçesinde genellikle ÖYN sözcük dizilişi modelinin kullanılmasıyla beraber, ÖNY ya da diğer sözcük dizilişi modellerinin de nadiren kullanıldığı tespit edilmiştir. Diğer Türk dillerinde olduğu gibi Gagavuz Türkçesinde de tek bir sözcük dizilişinden söz edilemeyeceği, temel diziliş olarak genellikle ÖYN modelini kullanılsa da anlatımdaki edimsel önceliğe göre diğer modellerin de kullanıldığı görülmüştür. Gagavuz Türkçesindeki belirteç cümlelerinin temel cümleye göre sözdizimsel konumu açısından ise belirteç cümlesinin temel cümleden önce, sonra ve temel cümlenin içinde olmak üzere üç şekilde konumlandığı tespit edilmiştir.

Çalışmanın 4. bölümünde, bağımlı belirteç cümlelerinin öznesi ile temel cümlelerin öznesinin aynı varlığı işaret edip etmemesine göre betimleme yapılmıştır. Burada belirteç cümleleri öznelerine göre; *ortak özneli*, *farklı özneli* ve *değişken özneli* olmak üzere üç ana grupta sınıflandırılmıştır. Belirteç cümlelerini öznelerine göre betimlerken Johanson'un zarf-fiil (ulaç) cümlelerini 4 düzeye ayırarak incelediği çalışmasından (1995, s. 313-315) yararlanılmıştır. Bağımlı cümle ile temel cümle öznesinin ortak olduğu *ortak özneli yapılar*, bağımlı cümle ile temel cümle öznesinin farklı olduğu *farklı özneli yapılar* ve bağımlı cümle ile temel cümle öznesinin ortak ya da farklı olabildiği *değişken özneli yapılar* Gagavuz Türkçesinde tespit edilmiştir.

Çalışmamızın 5. bölümünde, Johanson'un (1991, s. 104-105) '*göreceli zaman*' kavramından yola çıkarak Gagavuz Türkçesindeki belirteç cümleleri ile temel cümlelerin arasında görece zaman ilişkisi incelenmiştir. Gagavuz Türkçesinde belirteç işlevli bağımlı cümlelerin görece zaman bağlamında bildirdikleri eşzamanlılık, önceliklik ve sonrakilik ilişkileri örneklerle birlikte incelenmiştir.

Çalışmanın 6. Bölümünde, Gagavuz Türkçesindeki belirteç işlevli bağımlı cümleler, Noam Chomsky'nin Evrensel Dilbilgisindeki İlkeler ve Değiştirgenler Kuramı'nın altkuramlarından Rol Kuramı'na göre incelenmiştir. Bu bölümde cümlelerin yönetici unsuru olan fiilin, yankategorilediği üyelerin tematik rolleri verilmiştir. Burada temel cümle fiilinin, yönettiği üyelere tematik roller verebildiği gibi belirteç işlevli bağımlı cümle fiillerin de yankategorilediği üyelere tematik roller yükleyebildiği görülmüştür.

Bu çalışmada Gagavuz Türkçesinin belirteç işlevli bağımlı cümle tipleri işlevsel bakış açısıyla çeşitli ölçütler kullanılarak betimlenmeye çalışılmıştır. Bu tez çalışmamızla, gerek genel Türkçe sözdizim çalışmalarına gerek Gagavuz Türkçesi sözdizim çalışmalarına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

## TÜRKÇE-İNGİLİZCE TERİM LİSTESİ

<b>Ad</b>	Noun
<b>Ad öbeği</b>	noun phrase
<b>Adcıl uyum</b>	nominal agreement
<b>Adıl</b>	Pronoun
<b>Adlaştırma</b>	Nominalisation
<b>Altasıralama</b>	Subordination
<b>Altasıralayıcı</b>	Subordinator
<b>Altasıralı</b>	Subordinate
<b>Altasıralı belirteç cümlesi</b>	subordinate adverbial clause
<b>Altasıralı cümle</b>	subordinate clause
<b>Anlam</b>	meaning, semantic
<b>Anlambilimsel</b>	Semantic
<b>Anlamsal</b>	Semantic
<b>Arka plan</b>	backgrounding
<b>Art zamanlı</b>	Diachronic
<b>Bağımlı cümle</b>	subordinate clause
<b>Bağımlılaştırıcı</b>	subjunctive, subordinator
<b>Bağımlılaştırma</b>	Subordination
<b>Bağımsız cümle</b>	independent clause
<b>Bağlaç</b>	Conjunction
<b>Bağlam</b>	Context
<b>Bağlayıcı</b>	Conjunctive
<b>Baş</b>	Head
<b>Belirteç</b>	Adverb
<b>Belirteç cümlesi</b>	adverbial clause
<b>Belirteç işlevli bağımlı cümle</b>	subordinated clauses with adverbial function
<b>Betimleyici gramer</b>	descriptive grammar
<b>Biçimbilgisel</b>	morphological
<b>Biçimbilgisi</b>	Morphology
<b>Bilgi</b>	Information
<b>Birleşik cümle</b>	compound sentence
<b>Bitimli</b>	Finite
<b>Bitimsiz</b>	non-finite
<b>Bitimsiz fiil</b>	non-finite verb
<b>Boş kategori</b>	empty category
<b>Cümle</b>	Sentence
<b>Çekim</b>	Inflection
<b>Değişken öznel zarf-fiil</b>	varying-subject converb
<b>Derin yapı</b>	deep structure
<b>Derlem</b>	Corpus

<b>Dilbilgisel</b>	Grammatical
<b>Dilbilgiselleşme</b>	grammaticalisation
<b>Dilbilgiselleşmiş</b>	Grammaticalised
<b>Dilbilgisellik</b>	Grammaticality
<b>Dilbilgisi</b>	Grammar
<b>Dilbilim</b>	Linguistics
<b>Dilbilimsel</b>	Linguistic
<b>Dilbilgisel zaman</b>	Tense
<b>Dinleyici</b>	Listener
<b>Durum ekleri</b>	case suffixes
<b>Düzye</b>	Level
<b>Edat</b>	Particle
<b>Edimbilim</b>	Pragmatics
<b>Edimbilimsel</b>	Pragmatic
<b>Eş zamanlı</b>	Synchronic
<b>Evrensel dilbilgisi</b>	universal grammar
<b>Farklı özneli zarf-fiil</b>	different-subject converb
<b>Fiil</b>	Verb
<b>Fiil kökü</b>	verbal root
<b>Fiil öbeği</b>	verb phrase
<b>Fiilimsi</b>	Verbal
<b>Geçişli</b>	Transitive
<b>Geçişli fiil</b>	transitive verb
<b>Geçişsiz</b>	İntransitive
<b>Geçişsiz fiil</b>	intransitive verb
<b>Geleneksel dilbilgisi</b>	traditional grammar
<b>Gövde</b>	Stem
<b>Grammer</b>	Grammar
<b>i tümleci</b>	i complement
<b>İlgi durumu</b>	genitive case
<b>İlkeler ve değiştirgenler kuramı</b>	principles and parameters theory
<b>İlk tamlayıcı</b>	first actant
<b>İsim-fiil</b>	verbal noun
<b>İstem</b>	Valens
<b>İşaretleme</b>	Marking
<b>İşaretleyici</b>	Marker
<b>İşlevsel</b>	Functional
<b>İşlevsel dilbilgisi</b>	functional grammar
<b>İyelik</b>	Possessive
<b>Kavram</b>	Concept
<b>Kılıcı</b>	Agent

<b>Kip</b>	Mood
<b>Kişi</b>	Person
<b>Konu</b>	Theme
<b>Konum</b>	Position
<b>Konuşur</b>	Speaker
<b>Koşul</b>	Condition
<b>Kök</b>	Suffix
<b>Kuruluş</b>	Construction
<b>Nedensellik</b>	Causality
<b>Nesne</b>	Object
<b>Niteleme</b>	Modification
<b>Nitelenen</b>	Modificate
<b>Odak</b>	Focus
<b>Olay</b>	Event
<b>Olumsuzluk işaretleyicisi</b>	negation marker
<b>Ortak özneli belirteç cümlesi</b>	adverbial clause with coreferential subject
<b>Ortak özneli zarf-fiil</b>	same subject converb
<b>Öge</b>	Element
<b>Öncekilik</b>	Anteriority
<b>Özne</b>	Subject
<b>Pragmatik</b>	Pragmatic
<b>Sayı</b>	Number
<b>Sebeup</b>	Cause
<b>Seçimlik</b>	Optional
<b>Sıfat</b>	Adjective
<b>Sıfat-fiil</b>	Participle
<b>Sıralama</b>	Coordination
<b>Sıralama cümlesi</b>	coordination clause
<b>Sonrakilik</b>	Posteriority
<b>Sonuç</b>	Result
<b>Söylem</b>	Discourse
<b>Sözcük dizilişii</b>	word order
<b>Söz varlığı</b>	Lexicon
<b>Sözcük</b>	Word
<b>Sözcüksel</b>	Lexical
<b>Sözdizim</b>	Syntax
<b>Sözdizimin sola dallanması</b>	left-branching syntax
<b>Sözdizimsel</b>	Syntactic
<b>Şart cümlesi</b>	conditional clause
<b>Şart eki</b>	conditional suffix
<b>Tamlayıcı</b>	Actant
<b>Tarz</b>	Manner



<b>Temel cümle</b>	basic clause
<b>Tipoloji</b>	Typology
<b>Tipolojik</b>	Typological
<b>Tümleç</b>	Complement
<b>Tümleç cümlesi</b>	complement clause
<b>Uyum</b>	Agreement
<b>Uyum işaretleyicisi</b>	agreement marker
<b>Üst cümle</b>	superordinate clause
<b>Üst yapı</b>	Superstructure
<b>Ve-ilişkisi</b>	'and' relation, and-coordination
<b>Veri tabanı</b>	Database
<b>Yan cümle</b>	Clause
<b>Yöneten</b>	Regens
<b>Yönetilen</b>	Rectum
<b>Yönetim</b>	Government
<b>Yönetim ve bağlama kuramı</b>	government and binding theory
<b>Yüklem</b>	Predicate
<b>Yüzey yapı</b>	surface structure
<b>Zaman</b>	Time
<b>Zaman çizgisi</b>	time axis
<b>Zarf-fiil</b>	Converb
<b>Zarf-fiil cümleleri</b>	converb clauses
<b>Zorunlu öge</b>	obligatory element

## İNGİLİZCE-TÜRKÇE TERİM LİSTESİ

<b>Actant</b>	tamlayıcı
<b>Adjective</b>	Sıfat
<b>Adverb</b>	Belirteç
<b>Adverbial</b>	clause belirteç cümlesi
<b>Adverbial clause with coreferential subject</b>	ortak özneli belirteç cümlesi
<b>Agent</b>	Kılıcı
<b>Agreement</b>	Uyum
<b>Agreement marker</b>	uyum işaretleyicisi
<b>'And' relation, and-coordination</b>	ve-ilişkisi
<b>Anteriority</b>	Öncekilik
<b>Backgrounding</b>	arka plan
<b>Basic clause</b>	temel cümle
<b>Case suffixes</b>	durum ekleri
<b>Causality</b>	nedensellik
<b>Cause</b>	Sebep
<b>Clause</b>	yan cümle
<b>Complement</b>	Tümleç
<b>Complement clause</b>	tümleç cümlesi
<b>Coordination</b>	Sıralama
<b>Coordination clause</b>	sıralama cümlesi
<b>Compound sentence</b>	birleşik cümle
<b>Concept</b>	Kavram
<b>Condition</b>	Koşul
<b>Conditional clause</b>	şart cümlesi
<b>Conditional suffix</b>	şart eki
<b>Conjunction</b>	Bağlaç
<b>Conjunctive</b>	bağlayıcı
<b>Construction</b>	Kuruluş
<b>Context</b>	Bağlam
<b>Converb</b>	zarf-fiil
<b>Converb clauses</b>	zarf-fiil cümleleri
<b>Corpus</b>	Derlem
<b>Database</b>	veri tabanı
<b>Deep structure</b>	derin yapı
<b>Descriptive grammar</b>	betimleyici gramer
<b>Diachronic</b>	art zamanlı
<b>Discourse</b>	Söylem
<b>Element</b>	Öge
<b>Empty category</b>	boş kategori
<b>Event</b>	Olay

<b>Finite</b>	Bitimli
<b>First actant</b>	ilk tamlayıcı
<b>Focus</b>	Odak
<b>Functional</b>	İşlevsel
<b>Functional grammar</b>	işlevsel dilbilgisi
<b>Genitive case</b>	ilgi durumu
<b>Government</b>	Yönetim
<b>Government and binding theory</b>	yönetim ve bağlama kuramı
<b>Grammatical</b>	Dilbilgisel
<b>Grammaticalisation</b>	Dilbilgiselleşme
<b>Grammaticalised</b>	Dilbilgiselleşmiş
<b>Grammaticality</b>	Dilbilgisellik
<b>Grammar</b>	Dilbilgisi
<b>Grammar</b>	Gramer
<b>Head</b>	Baş
<b>İ complement</b>	i tümleci
<b>Independent clause</b>	bağımsız cümle
<b>Inflection</b>	Çekim
<b>Information</b>	Bilgi
<b>Intransitive</b>	Geçişsiz
<b>Intransitive verb</b>	geçişsiz fiil
<b>Left-branching syntax</b>	sözdizimin sola dallanması
<b>Level</b>	Düzye
<b>Lexical</b>	Sözcüksel
<b>Lexicon</b>	söz varlığı
<b>Linguistic</b>	Dilbilimsel
<b>Linguistics</b>	Dilbilim
<b>Listener</b>	Dinleyici
<b>Manner</b>	Tarz
<b>Marker</b>	İşaretleyici
<b>Marking</b>	İşaretleme
<b>Meaning, semantic</b>	Anlam
<b>Modificate</b>	Nitelenen
<b>Modification</b>	Niteleme
<b>Mood</b>	Kip
<b>Morphological</b>	Biçimbilgisel
<b>Morphology</b>	Biçimbilgisi
<b>Negation marker</b>	olumsuzluk işaretleyicisi
<b>Nominal agreement</b>	adcıl uyum
<b>Nominalisation</b>	Adlaştırma
<b>Non-finite</b>	Bitimsiz
<b>Non-finite verb</b>	bitimsiz fiil

<b>Noun</b>	Ad
<b>Noun phrase</b>	ad öbeği
<b>Number</b>	Sayı
<b>Object</b>	Nesne
<b>Obligatory element</b>	zorunlu öge
<b>Optional</b>	Seçimlik
<b>Particle</b>	Edat
<b>Participle</b>	sıfat-fiil
<b>Person</b>	Kişi
<b>Position</b>	Konum
<b>Possessive</b>	İyelik
<b>Posteriority</b>	Sonrakilik
<b>Pragmatic</b>	pragmatik, edimbilimsel
<b>Pragmatics</b>	edimbilim
<b>Predicate</b>	Yüklem
<b>Principles and parameters theory</b>	ilkeler ve değiştirgenler kuramı
<b>Pronoun</b>	Adıl
<b>Rectum</b>	yönetilen
<b>Regens</b>	yöneten
<b>Result</b>	Sonuç
<b>Same subject converb</b>	ortak özneli zarf-fiil
<b>Semantic</b>	anlambilimsel
<b>Semantic</b>	anlamsal
<b>Sentence</b>	Cümle
<b>Speaker</b>	konuşur
<b>Stem</b>	Gövde
<b>Subordination</b>	altasıralama
<b>Subordinator</b>	altasıralayıcı
<b>Subordinated</b>	altasıralı
<b>Subordinate adverbial clause</b>	altasıralı belirteç cümlesi
<b>Subordinate clause</b>	altasıralı cümle
<b>Subordinate clause</b>	bağımlı cümle
<b>Subject</b>	Özne
<b>Subjunctive, subordinator</b>	bağımlılaştırıcı
<b>Subordination</b>	bağımlılaştırma
<b>Subordinated clauses with adverbial function</b>	belirteç işlevli bağımlı cümle
<b>Suffix</b>	Kök
<b>Superordinate clause</b>	üst cümle
<b>Superstructure</b>	üst yapı
<b>Surface structure</b>	yüzey yapı
<b>Synchronic</b>	eş zamanlı

<b>Syntactic</b>	sözdizimsel
<b>Syntax</b>	sözdizim
<b>Tense</b>	dilbilgisel zaman
<b>Time</b>	Zaman
<b>Time axis</b>	zaman çizgisi
<b>Theme</b>	Konu
<b>Traditional grammar</b>	geleneksel dilbilgisi
<b>Transitive</b>	Geçişli
<b>Transitive verb</b>	geçişli fiil
<b>Typology</b>	Tipoloji
<b>Typological</b>	tipolojik
<b>Universal grammar</b>	evrensel dilbilgisi
<b>Valens</b>	İstem
<b>Varying-subject converb</b>	değişken özneli zarf-fiil
<b>Verb</b>	Fiil
<b>Verbal</b>	Fiilimsi
<b>Verbal noun</b>	isim-fiil
<b>Verb phrase</b>	fiil öbeği
<b>Verbal root</b>	fiil kökü
<b>Word order</b>	sözcük dizilişi
<b>Word</b>	Sözcük

## TERİM DİZİNİ

- Ad, 36, 45, 46, 47, 115
- Ad cümlesi, 36
- ad grubu, 45
- ad işlevli, 20, 23, 25, 31, 36, 45, 46, 47, 111
- ad öbeği, 45, 86, 104, 122
- Adcıl uyum, 95, 115
- adıl, 123
- ADIL, 88
- adlaştırma, 45, 122
- Alıcı, 105, 108
- altasıralama, v, 15, 20, 24, 31, 36, 38, 41, 42, 44, 51, 62, 64, 67, 110, 111, 123
- altasıralayıcı, 51, 123
- altasıralı, 20, 31, 42, 43, 44, 45, 47, 50, 123
- Altasıralı cümle, 36, 44, 45, 115
- amaç, 24, 35, 50, 56, 57, 64, 69, 70, 107
- amaç cümleleri, 24
- amaçsallık, 72
- anlambilgisi, 19, 20
- anlambilim, 15, 24, 110
- anlambilimsel, 17, 30, 31, 34, 35, 88, 105, 111, 123
- anlamsal, 31, 37, 41, 69, 87, 88, 93, 97, 123
- araç, xi, 34, 107
- arka plan*, 25, 76, 77, 81, 120
- art zamanlı, 23, 121
- aşamalı-x kuramı*, 33
- bağımlı, v, 15, 16, 23, 24, 25, 27, 28, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 87, 93, 94, 95, 97, 100, 101, 102, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 123
- bağımlı cümle*, v, 15, 16, 36, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 79, 87, 93, 94, 97, 100, 101, 102, 103, 106, 108, 109, 110, 114, 115, 123
- bağımlılaştırıcı, 69, 123
- bağımlılaştırma, 44, 123
- bağımlılık, 36, 42, 111
- bağımsız, 43, 52, 99, 121
- bağlaç, xi, 120
- bağlam, 76, 120
- bağlama kuramı, 33, 119, 121
- bağlantı, v, 15, 42
- bağlayıcı, 37, 39, 40, 44, 62, 110, 120
- bağlı, v, 31, 32, 49, 50, 82, 93
- belirteç, v, 15, 16, 20, 22, 23, 24, 25, 28, 31, 36, 37, 38, 41, 45, 50, 51, 55,

- 56, 59, 62, 63, 64, 67, 69, 72, 77, 78,  
80, 81, 82, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92,  
93, 94, 95, 96, 97, 100, 102, 106,  
107, 108, 109, 110, 111, 112, 113,  
114, 115, 118, 120, 123
- belirteç cümleleri, 17, 24, 25, 55, 56,  
62, 77, 82, 85, 87, 93, 95, 100, 114
- belirteç cümlesi, v, 25, 38, 41, 81, 87,  
88, 89, 90, 93, 96, 97, 102, 108, 115,  
118, 120, 123
- belirteç işlevli bağımlı cümle, v, 17, 36,  
45
- belirtili nesne, 46
- belirtme durumu, xi
- betimleyici gramer, 121
- biçimbilgisel, 16, 28, 51, 74, 99, 110,  
122
- biçimbilgisi, 19, 20, 22, 74, 122
- biçimbirimi*, 51, 62, 63, 112
- biçimbirimler, 19, 28, 62
- bildirme eki, xi
- bilgi yapısı, 76
- birleşik, 19, 20, 55, 56, 57, 88, 120
- bitimli, 15, 20, 25, 27, 43, 44, 45, 46,  
48, 50, 51, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69,  
70, 75, 77, 112, 121
- bitimli cümleler, 44, 63
- bitimsiz, 15, 25, 43, 44, 45, 48, 49, 50,  
51, 111, 122
- bitimsiz cümleler, 44
- boş kategori*, 33, 121
- bulunma durumu, xi
- cinsiyet, 74
- cümle, v, 15, 17, 18, 20, 22, 24, 25, 28,  
29, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 41, 42,  
43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 52, 53, 54,  
55, 59, 64, 65, 67, 68, 69, 71, 72, 73,  
75, 76, 77, 78, 79, 81, 85, 86, 87, 88,  
91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 100, 101,  
102, 103, 106, 108, 114, 115, 118,  
119, 120, 121, 123
- çatı, 24, 28, 54
- çekimli, 27
- çekimsiz, 28
- değişken özneli*, 31, 87, 97, 114, 124
- denetleme, 24, 33
- denetleme kuramı*, 24, 33
- Derin yapı*, 29, 33, 116
- dışsal üye, 35, 107
- dilbilgisel, 17, 28, 29, 32, 37, 99, 105,  
121, 123
- dilbilgisi, 15, 17, 18, 24, 27, 28, 32, 46,  
47, 50, 68, 69, 104, 110, 116, 117,  
121, 124
- dilbilgisidışı*, 29, 97
- dilbilim, iv, v, 15, 16, 19, 20, 23, 24, 32,  
69, 110, 122
- dilbilimsel, 17, 30, 122
- dinleyici, 122
- dişillik, 74
- diziliş, 74, 75, 76, 77, 82, 113

- dönüşüm, 29, 43
- durum eki, 55, 56, 57
- durum kuramı*, 33
- düzey, 87, 88, 121
- edat, xi, 55, 56, 57, 122
- edici, 16, 76, 107, 108, 110
- edim, 29, 33
- edimbilim, 24, 31, 110, 123
- edimbilimsel, 34, 122
- edimsel, 15, 25, 31, 75, 76, 77, 78, 82, 113
- edinç*, 29, 33
- eklenti, 31, 77
- erillik, 74
- eş zamanlı, 17, 23, 123
- etkilenen, 105, 107
- evrensel, 32, 124
- evrensel dilbilgisi, 32
- eylemcil uyum, 95
- farklı özneli*, 31, 87, 93, 97, 114
- fiil kökü, 44, 124
- fiil öbeği, 124
- fiilimsi, 43, 124
- geçişli, 29, 86, 104, 124
- geçişli fiil, 124
- geçişsiz, 86, 104, 121
- geçmiş zaman, xi, 92, 99
- gelecek zaman, xi, 99
- gönüllülük işaretleyicisi, 51, 64
- görece zaman ilişkisi, 100, 114
- gövde, 123
- hareket, 21
- hedef, 34, 105, 108
- i tümleci, 86, 104, 117, 121
- içsel üye, 35, 107
- ilgi durumu, xi, 121
- ilke, 30, 33
- ilkeler ve değiştirgenler kuramı, 123
- isim-fiil, xi, 15, 44, 45, 46, 48, 51, 55, 56, 57, 111, 124
- istek, xi, 15, 51
- istem, 20, 86, 104, 124
- işaretleyici, 122
- işlevsel, 28, 31, 34, 61, 72, 73, 114, 121
- iyelik eki, xi, 57
- kategori, 99, 104, 116
- katılımcılar, 104, 105
- kaynak, viii, 19, 34, 108
- kılıcı, 120
- kip, 28, 122
- konu, 25, 31, 34, 35, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 107, 108, 124
- konum, 34, 76, 77, 105, 122



- konuşur, 28, 76, 123
- koşul, 44, 55, 56, 62, 113
- kök, 21, 28, 45, 48, 82, 123
- mastarlar, 43
- Minimalist Program*, 33
- nedensellik, 58, 120
- nesne, 34, 45, 74, 86, 104, 106, 122
- niteleme, 20, 36, 38, 41, 42, 44, 45, 50, 51, 55, 122
- nitelenen, 50, 122
- odak, 25, 31, 34, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 121
- olay, 34, 38, 59, 81, 100, 101, 102, 103, 121
- ortak özneli*, 31, 87, 89, 91, 93, 97, 114, 120, 123
- öbek, 29, 43
- öbek yapı, 29, 43
- öge, 30, 32, 50, 76, 77, 78, 86, 119, 121, 122
- öncekilik, 25, 38, 55, 100, 101, 102, 114, 120
- özne, v, 33, 34, 35, 45, 46, 74, 75, 76, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 102, 104, 108, 110, 123
- parçacıklar, 62
- pragmatik, 31, 34, 76, 122
- rol, xiii, 15, 24, 33, 105, 106, 107, 108
- rol envanteri, xiii, 105, 106
- Rol Kuramı, 25, 104, 114
- sayı, 28, 95, 122
- sebep, 21, 44, 62, 113, 120
- seçimlik, 74, 122
- sesbilgisel, 16, 110
- sesbilimsel, 30
- sıfat, 15, 21, 23, 25, 31, 36, 37, 44, 45, 48, 49, 50, 51, 55, 56, 57, 104, 111, 120, 122
- sıfat işlevli bağımlı cümle*, 36, 45
- sıfat-fiil, 15, 44, 48, 49, 50, 51, 55, 56, 57, 111, 122
- sıralama, v, 15, 32, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 55, 110, 120
- sıralama cümleleri, 32, 37, 39, 40, 55
- sıralama cümlesi, 120
- sonrakilik*, 25, 38, 55, 100, 102, 103, 114, 122
- sonuç, 50, 56, 57, 73, 123
- söylem, 24, 121
- sözcük dizilişi, v, 15, 20, 24, 25, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 110, 113, 124
- sözcüksel, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 107, 122
- sözdizim, 15, 16, 17, 19, 22, 23, 24, 30, 32, 110, 114, 123
- sözdizimsel, v, 16, 20, 23, 24, 25, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 38, 42, 43, 44, 50, 62, 63, 69, 74, 76, 77, 86, 87, 88, 89, 91, 93, 94, 96, 97, 104, 105, 107, 110, 112, 113, 123

- sözlüksel, 44, 86, 104, 105
- sözlüksel birim, 86, 104
- şart cümlesi, 120
- tamlayan, 95
- tamlayıcı, 89, 90, 117, 120, 121
- tarz, 27, 37, 38, 42, 44, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 62, 63, 69, 103, 113, 122
- taşıma kuramı*, 33
- tematik, xiii, 15, 25, 105, 106, 107, 108, 109, 114
- temel cümle, 36, 38, 45, 50, 54, 55, 87, 89, 94, 95, 102, 114
- temel diziliş, 74
- tümleç, 29, 45, 46, 86, 87, 104, 120
- ulaç, 27, 87, 114
- uyum, 95, 96, 120, 122
- uyum işaretleyicisi, 120
- Üretici Dilbilgisi*, 16, 24, 29, 110
- Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi*, 30, 32
- üye, v, 15, 34, 105, 106, 110
- ve-ilişkisi*, 38, 55, 120
- veri tabanı, 24, 74, 121
- yan cümle, 100
- yer, vii, 16, 17, 18, 20, 23, 28, 34, 41, 48, 51, 60, 75, 81, 95, 100, 104, 105, 106, 109, 138
- yöneten, 23, 49, 74, 123
- yönetilen, 49, 74, 123
- yönetim, vii, viii, 23, 121
- yüklem, 34, 44, 74, 76, 78, 81, 86, 87, 88, 93, 106, 123
- yüklemleştirici, 44
- yüzey yapı, 29, 33, 123
- zaman, v, xi, xii, xiii, 15, 16, 21, 25, 27, 28, 31, 34, 44, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 65, 66, 68, 73, 81, 89, 91, 92, 99, 100, 101, 102, 103, 110, 112, 113, 114, 116, 123, 124
- zaman çizgisi, 99, 124
- zamansal, 24, 100
- zarf-fiil, 15, 21, 27, 28, 31, 37, 38, 39, 41, 44, 51, 53, 54, 55, 68, 87, 88, 93, 97, 103, 110, 111, 114, 116, 118, 120, 123, 124
- zorunlu, vii, 22, 46, 47, 74, 77, 86, 88, 97, 104, 122

## KAYNAKÇA

- Aydemir, İ. A. (2010). Tuvacada Zarf-Fiil Cümlelerinin Söz Dizimine Dair. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 2010(2), 7-18.
- Aydemir, İ. A. (2012). Türkiye Türkçesinde Zarf-Fiil Cümlelerinde Sözcük Sıralaması Üzerine (D. Ö. Demir, Çev.). *Gazi Türkiyat*, 227-233.
- Aydemir, İ. A. (2020). *Çağdaş Türk Dillerinde Altasıralama Stratejileri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2019). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Binnick, R. I. (1991). *Time and the Verb: A Guide to Tense and Aspect*. New York: Oxford University Press.
- Carnie, A. (2013). *Syntax. A Generative Introduction*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Chomsky, N. (1988). *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris Publications.
- Chomsky, N. (2002). *Syntactic Structures*. Berlin. New York: Mouton de Gruyter.
- Comrie, B. (1976). *Aspect*. Cambridge : Cambridge University Press .
- Comrie, B. (1985). *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, B. (2008). Subordination, Coordination: Form, Semantics, Pragmatics. E. Vajda (Ed.). *Subordination and Coordination Strategies in North Asian Languages* (s. 1-16). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Cristofaro, S. (2003). *Subordination*. Oxford: Oxford University Press.
- Çetintaş Yıldırım, F. (2005). Türkçede Zaman Anlatan Ulaçların Görünüş Özellikleri. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 51-62.
- Demirci, K. (2017). *Türkoloji İçin Dilbilim-Konular Kavramlar Teoriler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Deny, J. (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*. İstanbul: Maarif Vekâleti Yayınları.
- Dik, S. C. (1968). *Coordination*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.

- Dik, S. C. (1997). *The Theory of Functional Grammar Part 1: The Structure of The Clause*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Doğan, N. (2015). Türkçe Sıfatların İstem Bilgisi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 77-90.
- Eker, S. (2016). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım.
- Erguvanlı, E. E. (1984). *The Function of Word Order In Turkish Grammar*. London: University of California Press.
- Erkman Akerson, F., Ozil, Ş. (2015). *Türkçede Niteleme: Sıfat İşlevli Yan Tümceler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gaydarci, G. A. (1973). *Gagauzkiye Sintaksis: Otnositel'noe i Bessoyuznoye Podçineniye Pridatoçnih*. Kişinev: Ştiintsa.
- Gaydarci, G. A. (1981). *Gagauzskiy Sintaksis: Pridatoçniye Predlodzeniya Soyuznogo Podçineniya*. Kişinev: Ştiintsa.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Gökçe, F. (2013). *Grammerleşme Teorisi ve Türkçe Fiil Birleşmeleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Göksel, A., Kerslake, C. (2005). *Turkish. A Comprehensive Grammar*. New York: Routhledge.
- Gülsevin, G. (1990). Türkçede -SA Şart Gerundiumu Üzerine. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 276-279.
- Gürkan, D. Ö. (2016). *Türkçede Belirteç İşlevli Bağımlı Cümleler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Gürkan, D. Ö. (2021). *Türkçede Amaç Cümleleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gürkan, D. Ö. (2022). Dede Korkut'ta Yer Alan Deyü Cümlelerinde İşlevsel-Sözdizimsel Bağımlılık. D. Yalçın Çelik, E. Yılmaz, S. Kumanlı (Ed.). *Şükrü Halûk Akalın Armağanı* (s. 255-263). Ankara: Akçağ Yayınları.

- Harris, R., Taylor, T. J. (2018). *Dil Bilimi Düşününde Dönüm Noktaları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Haspelmath, M. (2004). Coordinating Constructions: An Overview. M. Haspelmath (Ed.). *Coordinating Constructions. Typological Studies in Language-58* (s. 3-40). Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Hirik, S. (2021). *Söz Dizimi Kuramları Bağlamında Türkçede Baş Unsur*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İşsever, S. (2000). *Türkçede Bilgi Yapısı. Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Johanson, L. (1975). Fiilimsi Önermelerin Görevleri Üzerine. *I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler 1972*, s. 525-529. Ankara: TDK Yayınları.
- Johanson, L. (1991). Zur Typologie Türkischer Gerundialsegmente. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 98-110.
- Johanson, L. (1992). *Strukturelle Faktoren In Türkischen Sprachkontakten*. Frankfurt: Sitzungsberichter der Wissenschaftlichen Gesellschaft an der J. W. Goethe Universität Frankfurt am Main.
- Johanson, L. (1994). Türkeitürkische Aspektotempor. R. Thieroff, J. Ballweg (Ed.). *Tense Systems in European Language* (s. 247-266). Tübingen: Niemeyer.
- Johanson, L. (1995). On Turkic Converb Clauses. M. Haspelmath, E. König (Ed.). *Converbs in Cross Linguistic Perspective* (s. 313-347). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Karaağaç, G. (2021). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karahan, L. (2018). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kerimoğlu, C. (2021). *Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kirli, N. (2001). N. N. Baboğlu'nun Legandanın İzi Adlı Eserinin Cümle Bilgisi Yönünden İncelenmesi. *Yüksek lisans tezi*, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Korkmaz, Z. (2019). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.

- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London: Routledge.
- Lehmann, C. (1988). Towards A Typology Of Clause Linkage. S. A. Haiman (Ed.). *Clause Combining In Discourse and Grammar. Typological Studies in Language-18* (s. 181-225). Amsterdam: John Benjamins.
- Menz, A. (1999). *Gagausçe Syntax. Turcologica (41)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Menz, A. (2006). On Complex Sentences In Gagauz. H. Boeschoten, L. Johanson (Ed.). *Turkic Languages In Contact* (s. 139-151). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Menz, A. (2020). Gagauzcada Birleşik Cümle. *Balkan Dil ve Edebiyat Dergisi*, 84-106.
- Menz, A. (2020). Gagauzlar ve Gagauzca (D. E. Tutan, Çev.). *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 95-111.
- Nedjalkov, I. (1998). Converbs in the Languages of Eastern Siberia. *Language Sciences. 20(3)*, 339-351.
- Özkan, N. (2019). *Gagavuz Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Saussure, F. D. (2021). *Ecrits de Linguistique Generale*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Schaaik, G. V. (2020). *The Oxford Turkish Grammar*. New York: Oxford University Press.
- Sezer, A. (1991). Türkçe Sözdizimi. *Dilbilim ve Türkçe* (s. 56-69). Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Turan, Ü. D. (2018). Sözdizimde Temel Kavramlar. A. S. Özsoy, Ü. D. Turan (Ed.). *Genel Dilbilim I* (s. 185-195). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Uğurlu, M. (2003). Türkiye Türkçesinde “Bakış” (“Aspektotempora”). *Türkbilig*, 124-133.
- Ulutaş, İ. (2004). *Relative Clauses In Gagauz Syntax*. İstanbul: The Isis Press.
- Uzun, N. E. (2000). *Anaçizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual.
- Vallduví, E. (1990). *The Informational Component*. Philadelphia: University of Pennsylvania.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.

Yılmaz, Ö. D. (2019). *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yozgat, U., Koşaner, Ö., Ercan, G. S., Özgen, M., Kayabaşı, D. (2021). *Dilbilim Kuramları İki Düzlem Beş Kuram*. İstanbul: İthaki Yayınları.

## VERİ TABANI

Alanat, M. (13 Ocak 1996). Kutlamaklar. *Gagauz Sesi*, s. 1.

Ana Sözü. (2021). *Bu Yıl Kasım Yortusu Haliz Kasım Gününde Bakıldı*. Erişim: 20 Eylül 2022, Ana Sözü Ağ Sitesi: <https://anasozu.com/bu-yil-kasim-yortusu-haliz-kasim-gununda-bakildi/>

Ana Sözü. (2021). *Prezidentlan Başkan buluştular*. Erişim: 08 Şubat 2023, Ana Sözü Ağ Sitesi: <https://anasozu.com/prezidentlan-baskan-bulustular-on-planda-romun-hem-gagauz-dilini-uurenmak/>

Ana Sözü. (2021). *Ukrayna hem Moldova gagauzlarına yapılan proektları konuştu*. Erişim: 08 Şubat 2023, Ana Sözü Ağ Sitesi: <https://anasozu.com/tika-baskan-yardimcisi-dr-mahmut-cevik-ukrayna-hem-moldova-gagauzlarina-yapilan-proektleri-konustuk/>

Ana Sözü. (2022). *Evelki zanaatlan hem Ustaliklan Paylaşmak*. Erişim: 17 Ağustos 2022, Ana Sözü Ağ Sitesi: <https://anasozu.com/evelki-zanaatlan-hem-ustaliklan-paylasmak/>

Ana Sözü (2022). *Dünnä Gagauzların Kongresi*. Erişim: 24 Ağustos 2022, Ana Sözü Ağ Sitesi: <https://anasozu.com/bunun-esabini-da-yok-kim-sorsun-butundunna-gagauzlarin-kongreslerini-yok-edip-kendisina-ekonomika-forumnari-yaper/>

Baboğlu, N. (1969). *Gagauz Folkloru*. Gagauz Yeri: Gagauz Yeri Bilim Araştırmaları Merkezi.

Biray, N. (2016). *Çağdaş Türk Lehçeleri Metin Aktarmaları*. İstanbul : Kesit Yayınları.

Gagauz Sesi. (08 Mart 1996). Sana Yarım. *Gagauz Sesi*, s. 2.

Gagauz Sesi. (08 Mart 1996). Ürük Kız Masalı. *Gagauz Sesi*, s. 4.


- Gagoğuz Kültür Sanat Dergisi. (2001). Mifolocik Masalı: Tepägöz. *Gagoğuz Kültür Sanat Dergisi*, 3(14), 24.
- Gümüşlü, A. (08 Mart 1996). *Gagauz Sesi*, s. 2.
- Kaya, M. (2022). *Özel gereksinimli öğrencilerini çalıp söyleyerek rehabilite ediyor*. Erişim: 16 Aralık 2022, Haberler.com Ağ Sitesi: <https://www.haberler.com/guncel/ozel-gereksinimli-ogrencilerini-calip-soyleyerek-14899578-haberi/>
- Kiriyet, A. Y. (08 Mart 1996 Mart). Can Aktarılması. *Gagauz Sesi*, s. 2.
- Kolev, İ. N. (2016). *Gagauz Türklerinde Türkçe Dinî Metinler. Yüksek lisans tezi*. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kopuşçu, İ. S., Kopuşçu, V. (2012). *Dua Kiyadı Uşaklara Deyni: Gagauz Dilindä*. Komrat: Elena-V.I. Basımevi.
- Kopuşçu, V. (2016). *Gagauz Çocuu Oglan: Oglan Masal Okuyer- I*. Komrat: Aydinnik Kultura-Aydinnatmak Cümnä Topluluu.
- Moskova Enstitüsü. (2011). *Altı Psalmalık Gagauz Dilindä*. Kişinev: Moskova Enstitüsü.
- Özakdağ, N. (2013). Gagauz Türkçesinde Şartlık Birleşik Cümlelerde Rusçanın Etkisi. O. K. Tavukçu (Ed.). *Harid Fedaî Armağanı* (s. 67-82). Rize: Recep Tayyip Üniversitesi.
- Özkan, N. (2007). *Gagavuz Destanları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, N. (2017). *Gagavuz Edebiyatı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Özkan, N. (2019). *Gagavuz Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Polat, M. (2017). *Gagauz Fıkraları ve Fıkra Tipleri. Yüksek lisans tezi*. Ardahan Üniversitesi, Ardahan.
- Radloff, W. (2020). *Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler. X. Bölüm Besarabya Gagauzlarının Ağızları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Uçkun, R. (2005). Gagauz Kaynaklarında Nasreddin Hoca. *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, 707-713.



## KONUyla İLGİLİ DİĞER OKUMALAR

- Atabay, N. vd. (1981). *Türkiye Türkçesinde Sözdizimi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (2020). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aydın, I. (2018). *Evrensel Dilbilgisi ve Türkçede İstem*. Ankara: Gece Akademi.
- Baboğlu, N., Baboğlu, İ. (1999). *Gagauzçanın Grammatikası*. Ştiintsa: Ştiintsa Eğitim Enstitüsü.
- Bayraktar, N. (2018). *Türkçede Fiilimsiler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Çetinkaya, E. (2019). *Çağdaş Uygurcada Kiplik: Dilbilgisel Biçimbirimler*. Yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Delice, H. İ. (2003). *Türkçe Sözdizimi*. İstanbul: Kitabevi.
- Dursun, S. (2018). *Türkçede Ettirgen Yapılar*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Gaydarci, G. A. vd. (1991). *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*. (İ. Kaynak, M. Doğru, Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Ghenov, V., Carmaza, M. (2005). *Dictionar Poliglot. Rus: Gagauz-Turc-Roman*. Romania: Editia İntai.
- Grönbech, K. (1995). *Türkçenin Yapısı*. (M. Akalın, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Moshkov, V. (1904). *Gagauz Benderskogo Uezda: Etnografiçeskiye Oçerki i Material*. Petersburg: Etnografiçeskiye Obozreniye.
- Pokrovskaya, L. (1964). *Grammatika Gagauzskogo Jazıka*. Moskova.
- Rajki, A. (2007). *A Concise Gagauz Dictionary with Etymologies and Turkish, Azerbaijani and Turkmen cognates*. Moskova.
- TDK. (2019). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri. I -Fiil- Basit Çekim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Üzüm, M. (2020). *Eski Anadolu Türkçesinde Epistemik Kiplik: Kısas-ı Enbiya Örneği*. Ankara: Nobel Bilimsel Yayıncılık.

## EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

 <p style="text-align: center;"><b>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ</b> <b>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</b> <b>YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</b></p>
<p style="text-align: center;"><b>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ</b> <b>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</b> <b>TÜRKİŞH. LANGUAGE AND LITERATURE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</b></p> <p style="text-align: right;">Tarih: <u>28/04/2023</u></p> <p>Tez Başlığı : <u>GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE BELİRTEÇ İŞLEVİNİN BAĞIMSIZ ÖZELLİKLERİ</u></p>
<p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam <u>103</u>... sayfalık kısmına ilişkin, <u>28/04/2023</u> tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % <u>6</u> 'tür.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1- <input checked="" type="checkbox"/> Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç</li> <li>2- <input checked="" type="checkbox"/> Kaynakça hariç</li> <li>3- <input type="checkbox"/> Alıntılar hariç</li> <li>4- <input checked="" type="checkbox"/> Alıntılar dâhil</li> <li>5- <input type="checkbox"/> 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç</li> </ol> <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>
<p style="text-align: right;">Tarih ve İmza <u>28/04/2023</u></p> <p>Adı Soyadı: <u>Elçi Nur Oktan</u></p> <p>Öğrenci No: <u>N21130101</u></p> <p>Anabilim Dalı: <u>Türk Dili ve Edebiyatı</u></p> <p>Programı: <u>Türk Dili - Yüksek Lisans</u></p>
<p><b><u>DANIŞMAN ONAYI</u></b></p> <p style="text-align: center;">UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;"><u>Doc. Dr. Duygu Değer Gürkan</u> (Unvan, Ad Soyad, İmza)</p>



HACETTEPE UNIVERSITY  
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES  
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY  
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES  
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT

Date: 28/04/2023

Thesis Title : SUBORDINATED CLAUSES WITH ADVERBIAL FUNCTION IN GAGAUZ

TURKISH

According to the originality report obtained by my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 28.04.2023 for the total of 103 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 6.0 %.

Filtering options applied:

1.  Approval and Declaration sections excluded
2.  Bibliography/Works Cited excluded
3.  Quotes excluded
4.  Quotes included
5.  Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

28/04/2023

Name Surname: Ergi Nur DEUTAN

Student No: N21130101

Department: Turkish Language and Literature Department


Program: Turkish Language

**ADVISOR APPROVAL**

APPROVED.

Doc. Dr. Duygu Ödçe GİRKAN  
(Title, Name Surname, Signature)

## EK 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU

 <p><b>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ</b> <b>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</b> <b>TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU</b></p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ <u>TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI</u> ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: <u>28/04/2023</u></p>
<p>Tez Başlığı: <u>ÇAĞAVUZ TÜRKÇESİNDE BELİRTEÇ İŞLEVİ BAĞIMLI CÜMLELER</u></p>
<p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,</li> <li>2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.</li> <li>3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.</li> <li>4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.</li> </ol> <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;"><u>28/04/2023</u> Tarih ve İmza</p>
<p>Adı Soyadı: <u>EĞİ NUR OKUTAN</u></p> <p>Öğrenci No: <u>N21130101</u></p> <p>Anabilim Dalı: <u>TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI</u></p> <p>Programı: <u>TÜRK DİLİ (YL - Tezli)</u></p> <p>Statüsü: <input checked="" type="checkbox"/> Yüksek Lisans <input type="checkbox"/> Doktora <input type="checkbox"/> Bütünleşik Doktora</p>
<p><b><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></b></p> <p style="text-align: center;"><u>Doc. Dr. Duygu Özge GÜRKAN</u> (Unvan, Ad Soyad, İmza)</p> <p>Detaylı Bilgi: <a href="http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr">http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr</a> Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: <a href="mailto:sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr">sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</a></p>



HACETTEPE UNIVERSITY  
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES  
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS

HACETTEPE UNIVERSITY  
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES  
~~TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE~~ DEPARTMENT

Date: 28/04/2023

Thesis Title: SUBORDINATED CLAUSES WITH ADVERBIAL FUNCTION IN  
CAGAYZ TURKISH

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

28/04/2023  
Date and Signature

Name Surname: ELAGI NUR OKUTAN  
Student No: N21130101  
Department: Turkish Language and Literature Department  
Program: Turkish Language  
Status:  MA  Ph.D.  Combined MA/ Ph.D.

**ADVISER COMMENTS AND APPROVAL**

Doc. Dr. Duygu Öge GÜRKAN  
(Title, Name Surname, Signature)